İLLÂ NAMAZ
İLLÂ NAMAZ

Asr-ı Saâdet'ten Günümüze

Namaz Âşıkları

ALİ BALKAN

Namaz Âşıkları

Ali BALKAN

Namaz Âşıkları

Ali BALKAN

NAMAZ ÂŞIKLARI

Editör
Ali BUDAK - Ömer ÇETİNKAYA

Tahric-Tahkik
Dr. Ali BUDAK

Kapak
Engin ÇİFTÇİ

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-975-278-324-9

Yayın Numarası
496

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası Sarnıç Yolu Üzeri No: 7
Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Ocak 2011

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Işık Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No: 1
34696 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.isikyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

İnsan imanla, mü'min namazla, namaz da kıyamının, kıraatının, rükû ve secdesinin hakkı verilerek yerine getirilmesiyle güzel. "Ahsen-i takvîm"e mazhar olmanın yolu evvela ibadetlerin piri olan namazdan geçiyor. İnsan namazla güzelleşiyor, kıvama eriyor; çünkü namaz bir arınma kurnası, bir yükselme rampası ve bir mi'rac merdiveni, asansörü. Huşû ve hürmet ile eda edilen namaz da, sahibini bu âlemde çirkin ve yakışıksız şeylerden muhafaza ediyor; ötelerde ona gökçek yüzlü bir enîs, bir arkadaş oluyor.

Namazsızlığa gelince, o bir kayıp, bir hüsran. Hem ağır bir hüsran. Namazın dünya hayatındayken insan ruhuna akıttığı feyz ve bereket bir yana, ötelerde kulun ilk hesaba çekileceği husus namaz. Hukukuna riayet edilmeden kılınan namaza gelince, aslında o da bir ziyan. Çünkü o namaz, Hak katında sahibinden, sahibinin kendisini zayi ettiğinden şikâyetçi. İnsan için, dergâh-ı İlahîde kendisinden şikâyetçi olunması ne kadar acı!

Ne yapmalı öyleyse, ne yapmalıyız?

Hakkın mükerrem kulları olan zâtların namaz hayatları-

na bakmalıyız. Tabiî en başta da her sözü, her duruşu ve her tavrıyla bizim için en güzel örnek olan İnsanlığın Efendisi'nin hayatına. Sonra da, O'nun (aleyhi efdalüssalavât ve ekmelüttahiyyât) ders halkasında terbiye görmüş, eğitim almış olan çıraklarının hayatlarına.

İlk satırlarını birazdan okumaya başlayacağınız işte bu kitap size o bakma imkânını sunacak. İlklerin namaz hayatlarına bakma, onların nasıl namazlaştıklarını, kendilerini namaza nasıl kaptırdıklarını, namazlarında Hak Teâlâ'nın huzurunda bulunmanın hakkını nasıl vermeye çalıştıklarını görme imkânını sunacak. Hem de en öz şekliyle, en güzel örnekleriyle.

Bu kitabın satırları arasında ayakları şişene kadar namaz kılıp sonra da, "Şükreden bir kul olmayayım mı?" buyuran Efendiler Efendisi'nin ve O'nun çıraklarından sıddîkiyette olduğu gibi huşûda da bir zirve olan Hazreti Ebû Bekir'in, komadan "namazım" diyerek uyanan Hazreti Ömer'in, şehid edildiği geceye varana kadar her gecesini mutlaka namazla ihya eden Hazreti Osman'ın, namaza duracağı zaman rengi değişen, mehâbet ve mehâfet hisleriyle iki büklüm olan Hazreti Ali'nin (radıyallahu anhum ecmaîn) namazları var.

Yine çok secdeli Abdullah ibn Abbas, seher vaktine kadar namaz kılan, seher vakti girdiğinde de dua dua yalvaran Abdullah ibn Mesud, Allah Rasûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisi hakkında "keşke" dediğini duyduktan sonra gece namazlarını terketmeyen Abdullah ibn Ömer, sahabe efendilerimiz gibi namaz kılan Ömer ibn Abdilaziz, namaza olan düşkünlükleri maruf ve meşhur, İmam-ı A'zam, İmam Şafii, Ahmed İbn Hanbel, Abdullah İbn Mübarek, İmam Sevrî, İmam Evzâî, Fudayl ibn İyâz, sabahlara kadar namaz kılan, namazını tesbihat ve dua ile süsleyen Hazreti Mevlâna, namazı tariflere sığmayacak kadar farklı olan Üstad Bediüzzaman ve

M. Fethullah Gülen Hocaefendi (radıyallahu anhum ecmaîn)... bütün bu namaz kahramanlarının namazlarını görme ve okuma fırsatı sunuyor bu kitap bizlere.

Eserde, duhâsıyla, evvâbiniyle, teheccüdüyle namazları, namazlarındaki huşûları anlatılan "ilk"ler şüphesiz bu kısacık takdim yazısında ifade edilenlerden ibaret değil. Koca imam Esved ibn Yezîd, Said ibn Müseyyeb, tâbiîn neslinden A'meş, Cüneyd-i Bağdâdî ve Basra'nın âbide kadınlarından biri olan Muâze Adeviyye ve daha pek çok büyük, namaz hayatlarıyla eserde yer almışlar.

Geriye namazda gözü olanların, namazla mi'rac yaşama emelini besleyenlerin, "benim namazlarım da Rasûlüllah'ın (aleyhisselam) ve selef-i sâlihînin namazlarına benzesin" niyet ve arzusunu taşıyanların evvela bu kitapta kaydedilen nazarî bilgileri özümseyerek okuması, sonra da o ilklerin ayak izlerinde yürüyerek hayatına aksettirmeye çalışması kalıyor.

Hepimizin ihtiyacı olan bir hususta böyle güzide bir eser ortaya koymak için emek sarfeden herkese şükranlarımızı arzediyor ve sizleri eserle başbaşa bırakıyoruz. İstifade edilmesi dileklerimizle...

Işık Yayınları

ALLAH RESÛLÜ'NÜN NAMAZI

Namaz sanki imanın ikiz kardeşi. Denebilir ki; namaz pratik imandır, iman da nazarî bir namazdır. Allah Resûlü'nden önce gelip geçen bütün enbiyadan talep edilen bir ubudiyettir aynı zamanda namaz. "Namaz, mü'minin -veya mü'minlerin[1]- mi'racıdır."[2] hadisinde ifade edildiği üzere o, Cennet'ten yeryüzüne gönderilen Âdemoğlu'nu tekrar semaya çıkaran bir miraçtır; dünyevî uğraşlar içinde boğulan insana gökler ötesinden yapılan bir çağrıdır. Kul günde en az beş defa sonsuz kudret sahibi ve her şeye hükmünü kabul ettiren Sultan'ın huzuruna onunla yükselir ve âmirine tekmil veren bir asker gibi "Ben Senin âciz bir kulun, Sense benim Sultanımsın." itirafında bulunur.

Mekke'de iman esaslarının dar daireden başlanarak tebliğ edildiği ilk günlerde imana refakat eden ibadet namazdı. İlk müminlerin bir âbide halinde ikâme ettikleri namaz; oruç, zekât ve hac gibi temel ibadetlerin ağabeyi gibiydi baştan beri.

---

1 Âlûsi, Ruhu'l-Meânî, 1/66 (Fatiha 1. âyetin tefsiri); İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, 6/45 (Hac 77'nin Tefsiri).

2 Suyûtî, *Şerhu Sünen-i İbn-i Mâce*, s. 313 (4239); Ali el-Kâri', *Mirkâtü'l-Mefâtih*, 1/113.

Namazın kardeşleri sayılabilecek oruç, zekât ve hac ancak yıllar sonra Medine'de dünyaya gözlerini açmışlar ve nihayet İslâm ailesinin fertleri olarak bir bütünü meydana getirmişlerdi.

Mekke'de Allah Resûlü, insanları tevhid hakikatlerine çağırdığı zamanlar müminler namazla nefesleniyordu. Hz. Ali bir gün Resûl-i Kibriya'nın o güne kadar hiç görmediği birtakım hareketler yaptığını fark etmiş, bu merakı onun namazla ve nihayetinde İslâm'la tanışmasıyla son bulmuştu. Hem Allah Resûlü hem ilk Müslümanlar çoğu zaman namazlarını eda etmek için ıssız ve güvenli yerlere çekilirlerdi. Metaf alanında namaz kılmak istediklerinde akıbetlerinden endişe eder, başlarına deve işkembesi atılması gibi ağır hakaretlerle karşı karşıya kaldıkları da olurdu. İmanın verdiği inşirah ve ümitle namazın verdiği güç olmasaydı, can güvenliğinin olmadığı ve her türlü zorluğun üst üste yaşandığı o çetin günler nasıl geçerdi. Başta Efendimiz olmak üzere az sayıdaki mümin o günleri sabır göstererek, namazı vesile ederek Allah'tan yardım isteyerek atlatmışlar ve küffârın zulüm ateşlerini namazın serinliği ve ferahlığıyla söndürmeye çalışmışlardı.

Namaz aynı zamanda imanla nifakın arasını ayıran ince bir perdeydi o zamanlar. Kalplerinde Allah haşyeti ve huşu taşımayanlar namazın ağırlığına uzun süre dayanamayıp bir süre sonra yalpalamaya başlıyorlardı. Sahabe, cemaate düzenli iştirak edenlerle etmeyenleri göz ucuyla takip ediyor ve nifak hastalığına yakalanmış şahısları o şekilde tespit ediyordu. Namaz her zaman olduğu gibi asr-ı saadette de imanın İslâm'la temsilini ve zâhirin (kılınan namazın) bâtına (kalpteki imana) şehadetini temsil ediyordu.

Böylesine ehemmiyetli ve bütün ibadetleri câmi bir ibadeti en mükemmel şekliyle peygamberlerin ve özellikle de Resûlullah Efendimiz'in yerine getirdiğinde şüphe yok. Kur'ân, "*Hakika-*

ten, Allah'ın Resûlü'nde sizler için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı bekleyenler ve Allah'ı çok zikredenler için en mükemmel bir nümune vardır."[3] derken O'nun kulluğunun bizim için numune olması gerektiğini hatırlatır ve her şeyde olduğu gibi namazımızda da O'nu taklit etmemiz ve örnek almamızın lüzumuna işaret eder. Zira Efendimiz, "Benim nasıl namaz kıldığımı müşahede ediyorsanız o şekilde namaz kılın."[4] buyurmuş ve namazlarımızı O'nun namazlarına benzetmemizi istemiştir.

Namaz, Allah Resûlü tarafından "göz nuru"[5] olarak tarif ve tavsif edilen sevgili bir ibadettir. Efendimiz sıradan insanların birtakım şeylere şehvet ölçüsünde duyduğu iştiyakı namaza karşı hisseder ve ona bir başka ehemmiyet ve itina gösterirdi. Miraca çıkarken namazla çıkmış, aramıza geri dönerken de yine namaz hediyesiyle geri dönmüştü. Demek ki manen yükselmenin birinci vesilesi namaz olduğu gibi halk arasında Hakla beraber olma idrakini kazandıracak en önemli ibadet de namazdı.

Efendimiz Teheccüde Ayrı Bir Önem Veriyordu

Allah Resûlü, gecenin karanlık örtüsünü gündüz üzerine çektiği ve herkesin köşesine çekildiği tenha zamanlarda kalkar, Mahbub-u Hakiki'ye teveccüh eder, kulluğunu acz ve fakr lisanıyla dile getirirdi. Mazhar olduğu nimetler karşısında, "Seni Hakkıyla takdir etmekten bir beşer olarak âcizim, ey Sübhan" hisleriyle iki büklüm olur ve karanlık saatleri namazın aydınlığıyla nurlandırırdı. "Allah her peygambere bir arzu ve istek vermiştir. Bana verilen arzu da gece kalkıp namaz kılmaktır."[6]

---

3 Ahzâb Sûresi, 33/21

4 Buhârî, *Ezân* 18, *Edeb* 27; Tirmizî, *Salât* 37

5 Nesâi, *İşaretu'n-Nisâ*, 1

6 Taberânî, *Mucemu'l-Kebîr*, 3/10 (12387)

buyuran kul Peygamber, namaza hususiyle de gece namazına olan iştiyakını böyle dile getirirdi.

Hz. Âişe Annemiz (radıyallahu anhâ) bir müşahedesini şöyle aktarıyor: "Bir gece uyandığımda Allah Resûlü'nün yanımda olmadığını fark ettim. El yordamıyla etrafı yoklarken elim O'nun mübarek ayağına temas etti. Secdeye varmış, iki büklüm olmuştu. Sessizce dinlemeye koyuldum. Rabbi Rahimine şöyle niyaz ediyordu: "Allahım! Gazabından rızana; ikâbından af ve mağfiretine sığınırım. Allahım! Başkasına değil, Senden yine Sana sığınır ve iltica ederim. Senin zatını sena ettiğin gibi Sen'i sena etmekten âciz olduğumu itiraf ederim."[7]

Bazen secdesini öyle uzatırdı ki annemiz onun ruhunu teslim ettiği endişesine kapılırdı. Bazı zamanlar da küçücük hücre-i saadetinde secde etmek için başını koyacak yer bulamaz annemizin ayaklarını hafifçe iterek kendine yer açmaya çalışırdı. Mekânı dardı ama gönlü ve vicdanı bütün insanları kucaklayabilecek kadar engin ve genişti. Dar mekânlar ve karanlık zamanlardan Rabbinin huzuruna yürüyor; şartlar ne kadar olumsuz olsa da kulluğuna mâni olmuyordu.

Yine bir seferinde Âişe annemizden müsaade alarak namaza durmuştu. Ağlıyor ve gözyaşlarıyla mübarek sakalını yıkıyordu. Secdeye vardığında hâlâ ağlıyor, ağlıyordu. O kadar ki gözyaşlarından yer ıslanmıştı. Neden sonra Hz. Bilal geldi ve sabah namazı için seslendi. Hz. Bilal, Allah Resûlü'nü ağlamaklı bir halde bulunca dili kalbinin rikkatine tercüman oldu ve "Ey Allah'ın Resûlü! Allah senin olmuş ve olacak günahlarına meydan vermediği halde seni ağlatan şey nedir?" diye sordu.

Hz. Peygamber onun bu suali üzerine, "Bilal! Şükreden bir kul olmayayım mı? Hem nasıl ağlamayayım? Allah Teâlâ bu

---

7 Dârekutnî, *Sünen* 1/143

gece bana 'Muhakkak göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip sürelerinin uzayıp kısalmasında düşünen insanlar için elbette birçok dersler vardır.'[8] âyetini inzal etti." dedi. Sonra da sözünü şöyle tamamladı: "Yazıklar olsun bu âyeti çeneleri arasında çiğneyip de bunun hakkında düşünmeyenlere!"[9]

Gecelerin namazla ihya edilmesine o kadar ehemmiyet verirdi ki bir defasında Abdullah İbn Amr İbn Âs'ı: "Abdullah! Sakın gece namazını (teheccüdü) düzenli kılıyorken sonra kılmayı bırakan falan şahıs gibi olma!"[10] diyerek ikaz etmişti. Yıllarca Resûlullah'ın yanında kalan ve O'na hizmet eden Hz. Enes'e Efendimiz'in gece ibadeti sorulduğunda, "Onu geceleyin namaz kılarken göreceğimizi hiç ummazken namazda görürdük."[11] cevabını vermişti.

Peygamber Efendimiz risaletle görevlendirilen son elçi idi. Bu vazife ancak peygamberlerin ve Efendimiz'in omuzlayabileceği kadar ağır bir yüktü. Böylesine ağır bir yükü omuzlamak için Cenâb-ı Hak, Allah Resûlü'ne daha işin başında şu önemli tavsiyeleri yapmıştı: "*Ey örtüsüne bürünen Resûlüm! Geceleyin kalk da az bir kısmı hariç geceyi ibadetle geçir. Duruma göre gecenin yarısında veya bundan biraz daha azında veya fazlasında ibadet etmen de yeterlidir. Kur'ân'ı tertîl ile düşünerek oku. Biz sana pek ağır bir söz vahyedeceğiz. Muhakkak ki geceleyin kalkıp ibadet etmek daha tesirlidir ve Kur'ân okuyuşu bakımından daha düzgün, daha sağlam bir tilavet sağlar. Çünkü gündüz seni meşgul edecek yığınla iş vardır. Rabbinin yüce adını zikret, fânilere bel bağlamaktan kurtul ve bütün gönlünle yalnız O'na yönel.*"[12]

---

8 Âl-i İmrân Sûresi, 3/190.

9 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, İstanbul, 1981, 2/164.

10 Buhârî, *Teheccüd* 19; Müslim, *Sıyâm* 185

11 Buhârî, *Teheccüd* 11

12 Müzzemmil Sûresi, 73/1-8

Efendimiz Cenâb-ı Hakk'ın kendisine tebliğ etmiş olduğu bu programa ömrü boyunca titizlikle uydu. Olur da teheccüdü kılamazsa geceden kalan bu boşluğu gündüz doldurmaya çalışır ve onu kaza ederdi.

Medeniyetin Merkezine Mescidi Koymuştu

Nübüvvet gibi ağır bir görevle tavzif edilen Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz bir beşer olarak insanlardan gördüğü muameleler ve karşılaştığı sıkıntılar karşısında daralıp bunaldığında bir yavrunun annesine sığınması misali kendini namazın kucağına atar, onunla rahatlar ve açılırdı. Namazla Rabbinden yardım talebinde bulunur ve böylece aşılmaz gibi görünen nice mânileri aşardı. Hadiselerin getirdiği tazyîkâta karşı namazı kalkan olarak kullanır ve Hz. Bilal'e, "Erihnâ ya Bilal! (Bizleri rahatlat ya Bilal!)" diyerek ezan okumasını rica ederdi. Namazı diğer enbiyanın gördüğü gibi[13] sığınılacak bir emniyet ve üns limanı olarak görür ve onun verdiği kuvve-i kudsiye ile nice badireleri aşardı.[14]

Resûl-i Ekrem Efendimiz inşa ettiği medeniyetin merkezine mescidi koymuştu. Mekke'de ataları Hz. İbrahim ve İsmail'in bina ve tamir etmiş oldukları Kâbe vardı ama misyonunu icra edemiyordu. İçi putlarla kirlenmiş olup etrafı da güvenli değildi. Allah Resûlü bu şehirde alnını güvenle koyacağı bir mabed ve mescid bulamamış bunun için Medine'ye hicret etmişti. Henüz şehre girmeden, kuracağı medeniyetin ipuçlarını verircesine ilk önce Kuba mescidi, daha sonra Cuma mescidi birkaç ay sonra da kendi mescidini inşa etmişti. Yani merkeze namazı ve mescidi koymuştu. Medine'de hayat artık Mescid-i Nebi'nin etrafında dönüyordu. Müminler ibadetlerini bu mekânda ifa

13 Beyhakî, *Şuabu'l-iman* 3/155

14 Ebû Dâvûd, *Salât*, 312

ettikleri gibi pek çok projelerini de bu kutsal mekânda görüşüp sonra tahakkuk safhasına geçiyorlardı. Allah Resûlü eşleri Hz. Âişe ve Sevde annemizin odacıklarını dahi mescide bitişik yapmıştı. Vefat ettiğinde Âişe annemizin odası O'nun makberi olacak ve kıyamete kadar mescitte okunan ezanları oradan dinleyecekti.

Allah Resûlü mescitlerde simaları secdelerinin aydınlığıyla ışıl ışıl parlayan altın bir nesil yetiştirdi. Bu talebeler öylesine maharetli bir muallimin rahle-i tedrisinde eğitim almışlardı ki çok kısa denilebilecek bir sürede dünyanın dengelerini değiştirdiler. Önce Cahiliyenin zifiri karanlığı ile mağmum ve kirleriyle mülevves Arap Yarımadası sonra da civardaki coğrafya bu kudsilerin taşıdıkları meşalelerle aydınlığa kavuştu ve bâtıla ait her ne varsa temizlendi. Çekirdekleri namazda saklı tesbih, hamd ve tekbir sesleri artık farklı iklimlerde yankılanmaya başlamıştı. Allah'ı tesbih eden, O'na hamdeden ve O'nun adıyla ezanlar okuyup tekbir getiren müminler yetişti İslâm'ın ulaştığı bereketli topraklarda. Resûlullah inşa edeceği medeniyetin merkezine secdeyi yani mescidi koyunca oradan bir vicdan medeniyeti yükseliverdi. Müminler alınlarını toprakla yüzleştirip Allah karşısında iki büklüm oldukça Allah da onları aziz kıldı. İnsanlığın İftihar Tablosu mübarek başını ayaklarıyla aynı noktada birleştirdikçe acz ve fakrın en büyük sermaye olduğu kazındı zihinlere. Nihayetinde İslâm medeniyeti Allah'ın izni ve tevfikiyle tıpkı bir ekin gibi kısa sürede boy atıp gelişti. Müminler bütün bu gelişmelere şükürle mukabele ederken kâfirler de gayzından çatlayacak hâle gelmişlerdi.

Diğer taraftan ömürleri boyunca Allah için secde etmenin zevkini tatma fırsatı bulamayan Ebû Cehiller, Utbeler, Firavunlar, Nemrutlar, içlerinde biriktirdikleri kin ve nefretle çukurlarına yuvarlanıp gittiler. Alnı secde görmeyen ben-

cil ve egoist insanlardan müteşekkil bir cemaatin doğurgan ve bereketli bir medeniyet inşa etmesi de kuru bir ütopyadan başka bir şey olamazdı zaten. Medine'yi namazla ihya eden Allah Resûlü, yıllar sonra Mekke'yi fethettiğinde Kâbe'yi de putlardan temizlemiş, o mukaddes mekânı tesis gayesine hizmet edecek şekle sokmuş ve şehirlerin anası sayılan Mekke'de Mescid-i Haram'ı merkez noktaya koymuştu.

Efendimiz'in Namazları Nasıldı?

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) insanlar arasından seçilmiş bir peygamberdi. Bir beşerdi ama taşlar arasında yakut gibi parıldayan ve hemen fark edilebilen bir beşerdi. Beşerdi ama beşer gibi değildi. İnsanlara ve cinlere, dahası bütün varlık âlemine elçi ve sözcü olarak takdir edilmiş bir insandı. Bütün yönleriyle mükemmel bir zattı. İnsan-ı kâmil denilince hemen O akla gelirdi. Kemale ait bütün örneklerin kendisinde toplandığı Allah Resûlü, namazla kemale nasıl ulaşılabileceğini de öğretiyordu arkasındaki cemaate. Şartlarına ve erkânına bihakkın riayet ederek ikame etmiş olduğu namazıyla insan-ı kâmil olmanın usul ve âdâbını gösterirdi onlara. Ümmet-i Muhammed O'nun öğrettiği şekilde namaz kıldıkça hayvaniyetten çıkma adına mesafeler kat edecek, cismaniyeti terk edip ruh ve kalbin zümrüt tepelerine yükselme adına çok önemli yollar alacaktı.

Namazın bu insani boyutuna tahşidat yapan Efendiler Efendisi, aceleye getirilip geçiştirilerek kılınan namazları veya imama ittiba ettiği halde ona muhalif hareket eden kişilerin hareketlerini hayvanî tablolarla özdeşleştirmiş ve insanlıktan uzaklaşma olarak resmetmişti. Ona göre tadil-i erkâna göre kılınmış bir namaz insanı kemale doğru götürecek ve ona üstün insanî vasıfları kazandıracaktı. Böylece dört dörtlük namaz kılan her mümin namazında resmettiği mükemmelliği

sair zamanlarında da devam ettirecek ve gizli-açık her türlü ahlâksızlıktan ve kötülükten uzak duracak bir kıvama gelmiş olacaktı.

Rabîa İbn Ka'b el-Eslemî (radıyallahu anh), Allah Resûlü ile arasında geçen bir diyaloğu şöyle anlatır: "Geceleri Resûlullah'ın yanında kalır, abdest suyunu götürür ve diğer ihtiyaçlarını karşılardım. Bir keresinde bana "Dile (benden ne dilersen)" buyurdu. Ben: "Cennet'te seninle beraber olmayı arzu ederim." dedim. "Başka bir şey istemez misin?" dedi. Ben, tek dileğimin bu olduğunu söyledim. Bunun üzerine bana "Öyleyse çok namaz kılıp secde ederek bana yardımcı ol!"[15] buyurdu.

Namaz her gün beş defa eda edilmesi gereken bir ibadet olduğundan dolayı bazı nefislere ağır gelebilir. Ancak kalpleri haşyetle atan ve Allah'a karşı duydukları saygıyla titreyen ince ruhlar namazın ağırlığını hissetmezler. Bilakis onlar bu ibadeti bir ferahlama ve inşiraha erme zemini olarak görür ve fırsat buldukça kıyama dururlar. Resûlullah Efendimiz bu mevzuda en birinci misal olarak namazı huşu ile duya duya kılar ve onu yaşardı. Bediüzzaman "Âlemde müşahede edilen varlıkları türlü türlü güzelliklerle süsleyen ve bütün canlıların zevklerine, arzularına göre bu kadar nimetleri ihsan eden Sâni'in en kâmil, en cemil ve ibadetine kemâl-i iştiyakla teveccüh eden ve Sâni'in sanat harikası olarak yarattığı bu varlıkları takdir ve istihsanâtıyla (güzel görmesiyle) arş ve ferşi târâba (coşkuya), sevinmeye getiren ve Sâni'in ihsanâtına yaptığı teşekkürat ve tekbirat ile hem karaları hem de denizleri cezbeye getiren bilbedahe (apaçık) Allah Resûlüdür."[16] diyerek âlemde tecelli eden rububiyete karşı ubudiyet dairesinin reisliğini Resûlullah'ın temsil ettiğini ifade eder.

---

15 Müslim, *Salât* 226

16 Said Nursî, *Mesnevî-i Nûriye* s. 27

Allah'a karşı insanların en saygılısı ve en müttakisi şüphesiz ki Peygamber Efendimiz'di. Hiçbir beşer O'nun ulaştığı haşyet ve huşua erişemedi erişemeyecek de. Şüphesiz bu kıvamda olan bir Zâtın namazı da sair insanlardan çok farklı olmuştu. Allah Resûlü hal ve tavırlarında olduğu gibi ibadetlerinde ve hususiyle de namazlarında bir farklılık resmi çizerdi. Bütün kâinatın tasarrufu altında bulunduğu Allah Teâlâ'nın huzurunda haşyetle kıvranır, gözyaşları çoğu kere kıyam, rükû ve secdesine eşlik ederdi. Şahsî ibadetlerinde takati aşkın bir kulluk ortaya koyar, ümmetine örnek olma konumunda ise onların kaldırabileceği kadarını tavsiye eder ve uygulardı.

Onun şahsi ibadetinden bir örnek veren İbn Mes'ûd (radıyallahu anh) şöyle diyor: Bir gece (teheccüd vakti) Resûl-i Ekrem'in (sallallahu aleyhi ve sellem) namazına iştirak edip, tâbi oldum. Kıyamda o kadar uzun durdu (kıraati uzun sürdü) ki az kalsın dayanamayıp oturacak ve O'nu namazıyla baş başa bırakacaktım."[17]

İbn Mes'ud'u takatsiz bırakacak kadar uzun süren bu kıyamda Efendimiz Bakara, Âl-i İmrân ve Nisa Sûrelerini okumuştu. Bu da yaklaşık 100 küsur sayfa demekti. İbn Mes'ud gibi mümtaz bir sahabi Efendimiz'in ubudiyetine ayak uydurmakta zorlanmıştı.

Huzeyfe (radıyallahu anh) da tıpkı İbn Mes'ud gibi bir gece Resûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem) ile birlikte namaza durmuştu. Allah Resûlü Bakara Sûresini okumaya başladı. Huzeyfe içinden, yüz âyet okuyunca herhalde rükûa varır diye düşündü. Fakat Efendimiz yüz âyeti okuduktan sonra rükua varmayıp kıraate devam etti. Huzeyfe bu sefer herhâlde bu sûreyi

---

17 Buhârî, *Teheccüd* 9; Müslim, *Salâtu'l-musâfirîn* 204

iki rekâta bölüştürerek okuyacak sonra namazı öyle bitirecek diye düşündü ama Resûlullah öyle yapmayıp yine kıraate devam etti. Huzeyfe yine "Artık herhâlde bu sûre ile rükûa varır." diye düşündü ama varmadı. Akabinde Nisâ Sûresine başladı ve bitirdi. Sonra Âl-i İmran Sûresine başladı, onu da okudu. Okurken tertil üzere okuyor, içinde tesbih ifadesi geçen âyete gelince Allah'ı tesbih ediyor, dilek ve istek ifadesi geçen âyeti okuyunca da Allah'tan niyaz ve talepte bulunuyor, sığınma ifadesi geçen bir âyete gelince de Allah'a sığınıyordu. Bu uzun kıyamdan (kıraatten) sonra nihayet rükûa vardı. "Sübhâne rabbiye'l-azîm" (Ben yüce Rabbimi Zâtına yakışmayan her türlü sıfattan tenzih ve takdis ederim) diyerek tesbih etmeye başladı. Rükûu da kıyamı kadar uzun oldu. Sonra "Semiallâhu limen hamideh, rabbenâ leke'l-hamd (Allah, kendisine hamd edeni işitir, hamd bütünüyle ezelden ebede yalnız Sana mahsustur ey Rabbimiz)" dedi ve rükûda kaldığı süreye yakın ayakta durdu. Sonra secdeye vardı ve "Sübhâne rabbiye'l-a'lâ" (Ben Yüce Rabbimi Zâtına yakışmayan her türlü sıfattan tenzih ve takdis ederim) diyerek tesbih etti. Secdesi de neredeyse ayakta beklediği kadar uzun olmuştu.[18]

Bir başka gün Abdullah İbn Şıhhîr (radıyallahu anh) Resûlullah namaz kılarken Resûlullah'ın huzuruna girmiş ve ağlamaktan dolayı göğsünden fokur fokur kaynayan tencere misali sesler geldiğine şahit olmuştu.[19]

O, namazı zâhir ve bâtınıyla (huşû ve ta'dil-i erkânıyla) mükemmelen eda ediyor ve bütün varlığın tesbih, hamd ve tekbirlerini arkasına alarak kıyamda duruyor, rükua gidiyor ve secde ediyordu. Bediüzzaman Hazretleri "Bir zaman kalbime

---

18 Müslim, *Salâtu'l-musâfirîn* 203

19 Ebû Davud, *Salât* 158

geldi; niçin Muhyiddîn-i Arabî gibi harika zatlar sahabelere yetişemiyorlar?" diye kendi kendine bir soru sorar. Sonra namaz içinde سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى[20] derken, şu kelimenin manası kendisine inkişaf eder. Tam manasıyla değil fakat bir parça hakikati görünür. Akabinde kalben "Keşke bir tek namaza bu kelime gibi muvaffak olsaydım, bir sene ibadetten daha iyi idi."[21] diyerek sahabe namazının aşkınlığını anlatır.

Allah Resûlü'nün namazındaki aşkınlık kim bilir ne seviyede idi? Bediüzzaman ayarında bir insan bir kez olsun sahabe namazı gibi bir namaz kılmayı bir yıllık ibadetine feda ederim diyorsa Efendimiz'in namazının enginliği, feyzi ve bereketini takdir etmek idrakimizi aşar zannediyorum.

Geceleri mübarek ayakları şişip kan toplayıncaya kadar ibadet eden Efendimiz'in bu hâlini gören muhtereme annemiz Hz. Âişe: "Ey Allah'ın Resûlü! Allah Teâlâ Senin, olmuş ve olacak günahlarına meydan vermediği halde ibadet hususunda niçin bu kadar tehalük gösteriyorsun (helak olacak derecede kendini veriyorsun)?" diye sorunca; "Âişe! Rabbime çok şükreden bir kul olmayayım mı?" karşılığını vermişti.[22]

Yine Âişe Validemiz (radıyallâhu anhâ) O'nun namazlarını "Öyle kıyamda dururdu ki sorma gitsin. Öyle rükûa varırdı ki sorma gitsin ve öyle secde ederdi ki sorma gitsin!"[23] cümleleriyle ifade ederdi.

Cenâb-ı Hakk'ın varlığına başka hiçbir delil olmasa, Allah Resûlü'nün kıldığı namaz, delil olarak yeterdi. Çünkü O'nun bütün namazında âdeta Cenâb-ı Hak tecellî ederdi.

---

20 "En yüce olan Rabbimi her türlü noksandan tenzih ederim."

21 Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler*, Yirmi Yedinci Söz, Zeyl, s. 534

22 Buhârî, *Teheccüd* 6; Müslim, *Sıfâtu'l-münâfikîn* 81

23 Buhârî, *Teheccüd* 16; Müslim, *Salâtu'l-musâfirîn* 125.

Her ne kadar Allah Resûlü kendi ibadet dünyasını çok aşkın bir şekilde inşa edip namazlarını duya duya kılmış olsa da cemaatle namaz kılınması esnasında imamın kıraati hafif tutmasını isterdi. "Sizden biriniz, imam olup insanlara namaz kıldırdığında onu hafif tutsun; çünkü cemaat arasında zayıf, hasta ve yaşlı kimseler vardır. Tek başına namaz kıldığında ise dilediği kadar uzatsın."[24] diyerek cemaatin umumi durumunun göz önünde bulundurulmasını arkadaşlarına tavsiye ederdi.

Bir defasında bir şahıs Resûlullah Efendimize gelmiş ve, "Filan şahıs imamete geçtiğinde namazı o kadar uzun kıldırıyor ki bu yüzden sabah namazına (cemaate) gitmeye geri duruyorum." diyerek şikâyetçi olmuştu. Bunu duyan Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) o güne kadar görülmedik bir şekilde celallenerek şöyle buyurdu: "Ahali! İçinizde dinden nefret ettirip, soğutan şahıslar var! Hanginiz imamete geçerse, erkânından ve sünnetinden taviz vermeyecek şekilde namazı hafif tutsun; zira arkasındaki cemaat içinde yaşlısı, çoluk çocuğu ve işine gücüne gidecek olanı var."[25]

Allah Resûlü imamete geçtiğinde arkasındaki cemaati nazar-ı itibara aldığını şu cümleleriyle de açıkça ifade eder: "Ben namaz kıldırmaya kalktığımda (bazen) namazı uzatmak isterim fakat bir çocuğun ağlayışını duyunca, annesinin çocuğun ağlamasından dolayı üzüleceğini bildiğimden, ona sıkıntı vermeyi ve zorluk çıkarmayı uygun görmediğim için kıraatimi kısa tutarım."[26]

Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) farz olan beş vakit namazın ötesinde nafile olarak kıldığı namazlarla bir gününü ihya eder

24 Buhârî, *İlm* 28, *Ezân* 62; Müslim, *Salât* 183

25 Buhârî, *Edeb* 75, *Ahkâm* 13; Müslim, *Salât* 182

26 Buhârî, *Ezân*, 65, 163; Müslim, *Salât*, 190-192; Ebû Dâvûd, *Salât*, 123; Nesâî, *İmâmet*, 35; İbn Mâce, *İkâmet*, 49

ve adeta her vakit için şükür ve duayı cem eden namazla teşekkür ederdi. Sabahlarını kuşluk ve işrak namazlarıyla gecelerini de teheccüd namazıyla nurlandırır, fani vakitlerine namazlarıyla beka rengi verirdi. Normal zamanlarında bu şekilde hareket ettiği gibi herhangi bir gazaya veya sefere çıktığında da namazı ihmal etmezdi. Onun bütün hayatı boyunca vaktinde eda edemeyip kaza etmek zorunda kaldığı namaz sayısı birkaç vakti aşmamıştı. Kazaya kalan namazları da ya muharebe şartlarının elvermemesinden ya da yolculuğun getirdiği yorgunluktan dolayı vuku bulmuştu.

Hendek'te savaşın en kızıştığı vakitlerde Allah Resûlü, bir gün içerisinde dört vakit namazını kılamamış kazaya bırakmıştı. Savaşın namüsait şartları namaz kılmaya imkân bırakmamıştı. Yaklaşık bir yıl sonra Umre niyetiyle çıktıkları seferde ise müminlerden savaş, yangın ve afet gibi zamanlarda kılmaları istenen namaz tebliğ edildi. Bu namaz "salâtü'l-havf" yani korku namazı idi.

Bu namazın nüzul süreci şöyle gelişmişti: Efendimiz ve ashâb Hudeybiye senesinde Umre niyetiyle Mekke'ye doğru hareket ettiklerinde Mekkeliler telaşlanmış ve savaş hazırlığına girişmişlerdi. Müminler, Gamîm denilen yerde konakladıklarında henüz İslâm'la tanışma bahtiyarlığına ermeyen Halid İbn Velid onların çıkardıkları tozdan nerede bulunduklarını anlamıştı. Hemen Mekke'ye haber salmış kendisi de atlılarıyla birlikte Gamim'e gelmişti. Uzun uzadıya Resûlullah ve ashabını seyretmeye başlamıştı. Onun geldiğini gören Allah Resûlü de her ne kadar niyeti savaş yapmak olmasa da muhtemel bir saldırıya karşı arkadaşlarına hazırlıklı olmalarını tembihledi. İki taraf da birbirini süzerken öğle namazının vakti girmişti. Habib-i Kibriya Hazretleri her zaman olduğu gibi Hz. Bilal'e

seslenerek ezan okumasını istedi. Müminler hep birlikte kıbleye dönüp namazlarını eda ettiler.

Bütün bunları seyreden Halid İbn Velid bu sırada saldırıya geçmediğinden ötürü pişmanlık yaşıyordu ama, neyse ki onların çocuklarından ve kendi nefislerinden de aziz tuttukları bir namazları daha vardır diye düşündü. O zaman onların işini bitiririm diye geçirdi içinden. Anlaşılan, ikindi vakti girip de müminler namaza durduklarında saldıracak ve önüne geleni kılıçtan geçirecekti. Ancak gidişat hiç de Halid'in düşündüğü gibi olmadı. Hz. Cebrail imdada yetişip semalar ötesinden yeni mesajlar getirmişti. Gelen âyetlerde Allah Resûlü'ne şunlar vahyediliyordu:

"Sefer esnasında kâfirlerin size bir fenalık yapmalarından endişe ederseniz namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Gerçekten kâfirler sizin besbelli olan düşmanlarınızdır. Ey Resûlüm! Sen müminlerin içinde olup da onlara namaz kıldıracak olursan, onlardan bir kısmı sana tâbi olarak namaza dursun ve silahlarını yanlarına alsınlar. Bunlar secdeye vardıklarında, diğer kısım arkanızda beklesinler. Sonra o namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, sana tâbi olarak namaz kılsınlar, hem ihtiyatlı bulunsun ve silahlarını da yanlarına alsınlar. Kâfirler sizi silahsız ve teçhizatsız vaziyette iken kıstırıp, birden baskın yaparak işinizi bitirmek isterler. Eğer yağmur sebebiyle zahmet çekerseniz yahut hasta düşmüş iseniz, silahlarınızı bırakmanızda bir mahzur yoktur. Bununla beraber yine de tedbiri elden bırakmayın. Muhakkak ki Allah kâfirler için, zelil ve perişan eden bir azap hazırlamıştır. Namazı tamamladıktan sonra, gerek ayakta durarak, gerek oturarak ve gerek yanlarınız üzerinde uzanarak hep Allah'ı zikredin. Derken, korkudan güvene kavuştunuz mu, o vakit namazı tam

erkânıyla eda edin. Çünkü namaz belirli vakitlerde müminlere farz kılınmıştır."[27]

Böylelikle sıcak çatışma olmayan bir savaş ortamında yahut yangın, sel gibi bir güvensizlik ortamında salat-ı havfın (korku halindeki namazın) kılınması istenmişti. Peygamber Efendimiz de bunu müteaddit defalar uygulayacaktı.

Namazla Yaşadı, Namaz İhtarıyla Hakk'a Yürüdü

Ömrü boyunca namazın üzerine titreyen Resûlullah Efendimiz Nasr sûresinin inzal edilmesinden sonra Refik-i A'lâ'ya kavuşma zamanının yaklaştığını anlamış ve âhir ömründe tesbih ve istiğfara daha fazla ehemmiyet vermiştir. "Sübhanellâhi ve bi hamdihi estağfirullah ve etûbü ileyh" (Allahım! Hamdini sözüme sertaç ederek Seni her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederim. Sana istiğfar eder ve evbede bulunurum) dua cümlesini her vesileyle tekrar etmiştir.[28] "Rukûa eğildiniz zaman Rabbinizi tazim edin, secdelerinizi de dua ile zenginleştirin. Zira duaların kabul olmaya en liyakatli olduğu an secde anıdır."[29] buyuran Resûlullah Efendimiz namazda da istiğfar ve dua etmiştir.

Mübarek hayatını Allah'a kullukla geçiren Efendimiz gece gündüz hep namaz kıldı ve âdeta namazlaştı. Nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz diyen ve namazla yaşayan biri olarak O, namazla yaşamıştı ve dudağında namaz ihtarıyla Hakk'a yürümüştü.

Allah Resûlü'nün son günlerini Fethullah Gülen Hocaefendi şöyle tasvir ediyor: "Son günleriydi. Gözlerini açacak

27 Nisâ Sûresi, 4/101-104

28 Ahmed İbn Hanbel, *Müsned* 6/35.

29 Müslim, *Salât* 207

dermanı dahi kalmamıştı. Başından aşağıya bir miktar su dökülünce gözlerini açıyor, şayet bir tek kelime söyleyecek kadar dermanı varsa, 'Cemaat namazı kıldı mı?' diye soruyordu. Ancak bu kadarcık bir enerji sarfı dahi O'nun dermanını tüketiyor ve yine bayılıyordu. Dökülen soğuk suyla kendine gelince sorduğu soru yine aynı soruydu: 'Cemaat namazı kıldı mı?'

Hayır, cemaati saatlerden beri O'nu bekliyordu. Gözler hep kapısındaydı. Ne zaman perde aralanacak ve mescide yine güneş doğacaktı. İşte bunu gözlüyorlardı. Çoğu, O Güneşin batmak üzere olduğunun farkındaydılar; ancak buna bir türlü inanmak istemiyorlardı. Bu arada, Allah Resûlü, artık namaz kıldıracak tâkâtının olmadığını anlayınca 'Ebû Bekr'e söyleyin namazı kıldırsın!' buyurdu. Biraz kendinde iyileşme hissedince de mescide doğru yürüdü. Bir kolundan amcası Abbas (radıyallahu anh), diğerinden de amcasının oğlu ve aynı zamanda damadı, Hazreti Ali (radıyallahu anh) tutmuş, zorlukla mescide götürülmüştü. Kendisinden sonra imam olacak zatın arkasına durdu ve namazını oturarak kıldı.

O, bu şekilde mescide sadece iki defa gelebildi. Birinde namazı Allah Resûlü kıldırdı, Hazreti Ebû Bekir (radıyallahu anh) da arkadakilere onun sesini duyurdu. Diğerinde ise, namazını Hazreti Ebû Bekir'in (radıyallahu anh) arkasında kıldı. Cemaatine kendisinden sonra gelecek imamı âdeta işaret buyurdu.

Bir kere daha, evet O, namazla ve cemaatle bu derece bütünleşmişti. Son ânına kadar da cemaati terk etmemişti. Hatta ayaklarını sürüye sürüye mescide gelmiş ve namazını cemaatle kılmıştı..."[30] Dünya ve dünyadakilere veda etmeden önce ashabına son tavsiyeleriydi bunlar. Müminleri cemaat

---

[30] M. Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur* 2/247-248

halinde namaz için saf saf gördüğünde tebessüm etmiş ve gördüğü manzaradan memnuniyetini izhar etmişti. Müminler Resûlullah'ı son kez böyle tebessüm ederken görmüşlerdi.

Mevzuyu burada sona erdirirken muhtevaya muvafık bir dua ile bitirelim "Allahım! Resûl-ü Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz namazı hangi enginlikte ikâme ediyor idiyse, bize de o idraki lütfeyle; namazın manasını ruhlarımıza da duyur. Ey Rabbimiz! Biz de Peygamber Efendimiz'in eda ettiği gibi namaz kılmak ve onu benliğimizin bütün zerrelerinde duymak istiyoruz. Namaz esnasında Sen'den başka bütün mülahazalara karşı kapanmayı ve tamamen namazlaşmayı arzu ediyoruz. Ne olur Allahım! Bu lütfunu bizlere de nasip eyle!.."[31]

31 M. Fethullah Gülen, *Diriliş Çağrısı*, s. 306

NAMAZ ÂŞIKLARININ HAYATINDA NAMAZ

"Âbidlerin Rehberi Efendimiz'in (aleyhi ekmelü't-tehâyâ) namaza karşı duyduğu alâka, O'nun arkasından gelenlerin gönüllerinde de ibadetlerin özüne karşı derin bir aşk ve iştiyak hissi uyarmıştır. Namazı kendi göz aydınlığı olarak gören, başkalarının bazı şeylere duyduğu arzunun çok ötesinde bir istekle namaza karşı tutkun olduğunu her haliyle ortaya koyan, mübarek ayakları şişecek kadar kıyamda duran, bazen bir rekâtta ancak birkaç cüz'ü okuduktan sonra rükûa varan, haşyet ve huşû dolu sinesinden el değirmeni ya da kaynayan tencere sesi gibi içli içli ağlama sesi duyulan ve secdede iken Hakk'a karşı duyduğu saygıdan ötürü kıvrım kıvrım kıvranan Resûl-i Ekrem'in (sallallahu aleyhi ve sellem) namaz üzerinde hassasiyetle durması sahabileri ve müminlerin bir kısmını da birer namaz âşığı haline getirmiştir."[32]

Şimdi bu namaz âşıklarının ibadetlerinde öne çıkan belli başlı hususiyetlere bir göz atalım:

32 M. Fethullah Gülen, *Diriliş Çağrısı*, s. 298

Çok Namaz Kılarlardı

Resûlullah Efendimiz'in "Namaz; bir kurbandır,[33] mü'minin kurbanıdır,[34] her takva sahibinin kurbanıdır."[35] mealinde hadis-i şerifleri vârid olmuştur. Onun bu ifadelerindeki "kurban"dan maksat namazın Allah'a yaklaştıran bir ibadet olmasıdır. Zira namaz kulu Allah'a yaklaştıran en önemli ibadettir. Çoğumuzca malum olan bir kudsî hadiste "… Kulum kendisine farz kıldığım şeylerden bana daha sevgili gelen bir şey ile Benim kurbiyetime mazhar olamaz. Bir de kulum nafileler ile Bana yaklaşmaya devam eder ve nihayet öyle bir hâle gelir ki Ben de onu severim…"[36] buyurulduğu üzere kurbiyete ermek ve muhabbetullaha nâil olmak ekstra bir ubudiyet performansı ortaya koymakla erişilebilecek hedeflerdir.

Söz konusu kurbiyete nâil olmak ve Allah sevgisini elde etmek için sahabe neslinden bu yana İslâm büyükleri özellikle namaza hasr-ı himmet etmiş ve bu mazhariyete ermek için onu bir miraç[37] kabul etmişlerdir. Evet onlar ifa edilmesi açısından kolay, bununla beraber ihtiva ettiği vâridât ve mevhibeler açısından engin ve derin bir ibadet olan namazın kıymetini iyi takdir etmişler ve her fırsatta namaz kılmaya gayret etmişlerdir.

Namaz gök kapılarını açan, insanı arzdan alıp arşın eteklerine çıkaran sırlı bir ibadettir. Kul huzura en kolay bir şekilde namazla çıkar. Bekir İbn Abdullah namaza durmakla kulun bir anda kimin huzuruna yükseldiğini hatırlatma bâbında "Âdemoğlu! Senin gibisi var mı ki? Abdest alıp mihraba geçti-

---

33 Mamer İbn Râşid el-Ezdî, *el-Câmi'* 11/346 (20719).

34 Muhammed İbn Tâhir el-Makdisî, *Zahîretü'l-Huffâz* 1/562 (903).

35 Kuzâî, *Müsnedü'ş-Şihâb* 1/181 (265).

36 Buhârî, *Rikâk* 38 (6021/6137); Ahmed İbn Hanbel, *Müsned* 6/256 (24997).

37 Miraç kelimesinin sözlük anlamı asansördür.

ğinde Allah ile aranda bulunan bütün perdeleri kaldırabiliyorsun. Bu kadarcık bir gayretle arada hiçbir mâni ve tercüman olmadan istediğin vakitte Rabbinin huzuruna çıkabiliyorsun."[38] demiş ve namazın kadir ve kıymetinin takdir edilmesini beklemiştir.

Namazın esrarına meftun olan ve onu Rable halvet fırsatını yakalama adına değerlendiren sahabe, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn efendilerimiz arasında günde beş yüz rekât namaz kılan insan sayısı hiç de az değildi. Mesela Abdullah İbn Gâlip yüz rekât kuşluk namazı kıldıktan sonra kalkar ve şöyle derdi: "Biz bunun için yaratıldık ve bununla mükellef tutulduk…"[39] Bu itirafla o "Ben cinleri ve insanları sırf Beni tanıyıp yalnız Bana ibadet etsinler diye yarattım."[40] âyetine telmihte bulunur ve insanoğlunun yeryüzünde bulunuşunun esas gayesini hatırlatırdı.

Âmir İbn Abdullah her gün bin rekât namaz kılmayı kendine bir vecibe telakki etmişti. İkindiden sonra -kıyamda uzun süre durduğundan ötürü- bacakları şişmiş bir vaziyette oturur ve kendi kendine şöyle muhasebe yapardı: "Ey nefis! Bunları yapmakla vazifelisin ve ibadet için yaratıldın. Ancak merak etme bu cefadan kurtulacağın günler yakındır!"[41]

Ahmet İbn Seleme, Hennâd İbn Seriyy'den şöyle bahseder: "Hennâd'a kaç defa Kabîsa İbn Ukbe'den söz etsem 'Salih bir insandır.' der ve ağlardı. Hennâd da gözü yaşlı bir kimseydi. Bir gün mescitte yanında idim. Kur'ân okumayı bitirince evine gitti. Abdest alıp tekrar mescide geri döndü. Ta zeval vaktine yani gün ortasına kadar kıyamda (ayakta) durarak namaz kıldı. Ben bu arada hep mescitte idim. Öğle vakti gelince evine geri

---

38 Beyhâkî, *Şuabu'l-iman* 3/168
39 Beyhâkî, *Şuabu'l-iman* 3/169
40 Zâriyât Sûresi, 51/56
41 Beyhâkî, *Şuabu'l-iman* 3/153

döndü. Abdest tazeleyip tekrar mescide geldi. Beraberce öğleyi kıldık. Sonra ikindiye kadar aynı şekilde namaz kılarak vakit geçirdi. Bazen Kur'ân okurken sesini yükseltiyor ve ağlıyordu. İkindi vakti girince bize imam oldu. Namazdan sonra mescidin avlusuna geldi ve hava kararıncaya kadar yüzünden Kur'ân okudu. Sonra beraber akşam namazını kıldık. Gün batımında komşularından birine 'İbadete ne kadar düşkün ve ne kadar sabırlı bir insan' dedim. Bana dedi ki: Sen onun gündüzüne muttali oldun. O tam yetmiş senedir günlerini böyle geçirir. Hele bir de onun gecelerini görsen o zaman ne düşünürdün bilemem!" [42]

İşte bu ölçekte bir kulluk ortaya koyan Hennâd "Kûfe'nin Rahibi" olarak bilinir ve öyle anılırdı.

Ümeyr İbn Hâni her gün bin rekât namaz kılar yüz bin tesbih çekerdi.[43] Semnûn İbn Hamza günde beş yüz rekât namaz kılmayı vird haline getirmişti.[44] Ümmü Talk her gün ve gece dört yüz rekât namaz kılar; Kur'ân'dan gücü yettiğince okumaya çalışırdı.[45]

Şu'be İbn Haccâc çok ibadet etmekten dolayı bir deri bir kemik kalmıştı. Müslim İbn el-Ferâhidî, "Ne zaman Şu'be'nin yanına girdiysem -kerahet vakitleri dışında- onu hep namaz kılıyorken gördüm." diyordu. Rükûya vardığında ve iki secde arasında o kadar uzun süre dururdu ki rukûdan doğrulmayı ve secdeye varmayı unuttuğu zannedilirdi.[46] O kadar ki Abdüsselâm İbn Mutahhir kendisi için "Şu'be'den daha çok ibadet düşkünü olan bir insan tanımadım." demişti.[47]

42 Beyhâkî, *Şuabu'l-iman* 3/167

43 İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib* 8/133

44 İbnü'l-Cevzi, *Sıfatü's-Safve* 2/276

45 İbnü'l-Cevzi, *Sıfatü's-Safve* 4/31

46 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 7/145; İbnü'l-Cevzi, *Sıfatü's-Safve* 3/349

47 Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ* 7/210

Cüneyd-i Bağdâdî, otuz sene boyunca cemaatle namazı ve hatta ilk tekbiri hiç kaçırmamıştı. Kalbine azıcık olsun dünya düşüncesinin dolduğunu ve namazın hakikatini duyamadığını hissetse, o namazı iade ederdi. Her gün dört yüz rekât nafile kılmayı âdet edinmişti. Otuz yıl boyunca yatsı namazından sonra hiç uyumadan ibadetle meşgul olmuştu.

Muhadramûn'dan[48] Ebû Osman en-Nehdî akşam ile yatsı arasında yüz rekât namaz kılardı. Bayılıp düşünceye dek namaz kıldığı vaki idi.[49]

Bişr İbn Mufaddal ve Bişr İbn Mansur gibi gönül âleminin sultanları da her gün dört-beş yüz rekât nafile kılanlar arasındaydı.

Abbasi Devleti'nin seçkin halifelerinden Harun Reşid, onca dünyevî ve idarî işle meşgul olmasına rağmen -hilafet süresi dâhil- ölene kadar her gün yüz rekât namaz kılardı.

İbn Şübrüme Hak âşıklarından birisi ile yaptığı yolculukta gördüğü manzarayı şöyle nakleder: "Kürz ile yolculuk yaptım. Bir yerde konaklayacağımız zaman çadırını kurmadan etrafa göz gezdirir namaz kılmak için uygun bir yer görürse hemen namaza dururdu." [50]

Süfyan İbn Üyeyne "Bizim zamanımızda Mekke'ye Ebû Hanife'den daha çok namaz kılan birisi gelmemişti."[51] diyerek İmam-ı A'zam'ın aşkın kulluğunu ifade etmişti.

Basra'nın âbide kadınlarından biri olan Muâze Adeviyye her gün altı yüz rekât namaz kılardı.[52] Geceleri sabahlara kadar

48 Allah Resûlü'nün çağına yetişmesine rağmen O'nu göremeyenlere verilen isim.

49 Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ* 4/177

50 Beyhâkî, *Şuabu'l-iman* 3/167

51 Hatîb el-Bağdadî, *Tarih-i Bağdad* 13/353

52 İbnü'l-Cevzi, *Sıfatü's-Safve* 4/22

namaz kılar, uyku bastırıp üzerine bir ağırlık çökünce, açılmak için bir miktar gezinir ve kendi kendine şöyle seslenirdi:

"Ey nefis! İşte uyku önünde hazır bekliyor; eğer onu tercih edip uyursan bil ki kabirde zaten uzun bir uykuya dalacaksın! Ancak bu uykun ya bir hasret ve nedamet uykusu ya da rahmete mazhar olmanın getirdiği sürur uykusu olacaktır."[53]

Adiyy İbn Hâtim namaza olan aşk u iştiyakını şu sözlerle dile getirirdi: "Hasretle beklemediğim hiçbir vakit namazı yoktur. Her namaz öncesinde hazırlığımı yapar (Rabbimin huzuruna çıkmak için sabırsızlanır)ım."[54]

Mürre her gün iki yüz rekât namaz kılardı. Atâ İbn Ebî Rebâh onun hakkında şöyle derdi: "Mürre'nin namaz kıldığı yeri gördüm. Devenin çöktüğü yer gibiydi."[55]

Amr İbn Utbe bir gece atına atlayıp dışarı çıkmıştı. Kabristana kadar gidip kabirlerin başında durdu ve onlara şöyle seslendi: "Ey kabir ehli! Amel sayfalarınız dürülüp katlandı. İşlediğiniz bütün ameller Cenâb-ı Hakk'a arz edildi." Ardından ağlamaya başladı ve namaza durdu. Sabah ezanları okununcaya kadar o gece namaz kıldı.[56]

Bütün bu örneklerden sonra söz konusu büyüklerin namaza karşı duydukları alâka, bizde namaz şuurunu kıpırdatmalı, boş yere harcadığımız vakitleri bundan böyle namazla ve Allah'ı zikirle geçirmemiz için bizleri harekete geçirmelidir.

Bu arada şu hususa da değinmek faydalı olacaktır zannediyorum. Evdeki büyükler namazla ne kadar içli dışlı olurlarsa o yuvada yetişen çocuklar da namaz tutkunu olarak büyürler.

---

53 İbn Cevzî, *Sıfatü's-Safve* 4/22

54 İbn Ebî Şeybe, *Musannef* 7/193

55 Beyhâkî, *Şuabu'l-iman* 3/156

56 Beyhâkî, *Şuabu'l-iman* 3/156

Hiç şüphesiz onların küçük yaştan itibaren etraflarında müşahede etmiş oldukları örnek namazlar onların şuur altlarında kalıcı izler bırakır. Bu atmosferi soluyan küçüklerden yarının büyük âkil fertleri yetişir.

Hz. Âişe annemizden başlayarak bu konuya bir iki misal verelim. Bilindiği üzere Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) Hz. Ebû Bekir'in (radıyallahu anh) kızıydı. Dünyaya gözünü açıp kendini idrak ettiği günlere dek evlerinde hep İslâm'ın aydınlığı vardı. Âişe validemiz ebeveynini ya kıyamda ya rükûda ya da secdede görür, onların sık sık Kur'ân âyetlerini muhavere ettiklerine şahit olurdu. Babasının gözyaşları içerisinde okuduğu Kur'ân ömrü boyunca hiç unutamayacağı hatıra olarak kazınmıştı hafızasına. İleride Peygamber zevcesi olacak bu kadına o ruh, şuur ve asaleti ebeveyni kendisi daha küçük yaşlarda iken ona bir nüve halinde aşılamışlardı. Nitekim bu hakikati ifade sadedinde o, daha sonraları şunları söyleyecekti: "Ben kendimi bildim bileli ebeveynimi dindar olarak görüp tanıdım!"[57]

Diğer örneğimiz ise M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin hayatından. O da çocukluk yıllarında şahit olduğu müşahhas namaz tablolarını yıllar sonra şöyle yâd eder: "Benim içinde neş'et ettiğim hane, iyi bir Müslüman'ın yetişmesi için gerekli olan maddi, manevi malzemeyle donatılmıştır diyebilirim. Çok geç yıllarda namaza başlamış olmasına rağmen dedem, zannediyorum her gece yüz rekât namaz kılardı..."[58]

Diriden ölüyü, ölüden diriyi çıkaran Rabbim bizlere de aşk derecesinde bir namaz tutkusu lütfetsin ve hayatımızı namazla ihya etsin!

---

57 Buhârî, *Salât* 52 (464); *Edeb* 64 (5729); Ahmed İbn Hanbel, *Müsned* 6/198 (25667); Beyhaki, Sünen-i Kübra, 6/204

58 M. Fethullah Gülen, *Ufuk Turu*, s. 89-90

Ta'dîl-i Erkân'a Riayet Ederlerdi

Fethullah Gülen Hocaefendi "Ta'dil-i erkân, namazdaki rükünlerin sükûnetle yerine getirilmesi ve uzuvlarda itminan hâsıl olacağı âna kadar devam edilmesidir. Bu, insan cesedinin maddi olarak namazda alacağı vaziyettir ki ona riayet etmeden namaz tamam olmaz. Kanaatimce ta'dil-i erkâna farz diyenlerin görüşüne uymak ihtiyata daha muvafıktır. Madem bunu söyleyen zâtlar, kendilerini tamamen Kur'ân'a vermiş; Kur'ân ve Sünneti anlamayı hayatlarına gaye edinmiş büyük insanlardır, onların aralarında ihtilaf ettikleri hususlarda ihtiyatla amel etmek en doğru hareket tarzıdır."[59] diyor ve ta'dîl-i erkânı namazın bir farzı gibi kabul etmenin daha uygun olacağını belirtiyor.

Sahabe, Allah Resûlü'nün namazını tarif ederken "dizili inci kolyesi gibi intizamlı ve tartılı idi" der ve Resûlullah'ın namazının iç dış bütünlüğünü anlatmaya çalışır. Hiç şüphesiz Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) namazlarını ashabın anlattığı üzere intizamlı kılarak başkalarına hüsn-ü misal olmuş ve bunun yanında pek çok defa müminleri ta'dil-i erkâna riayet etmeleri hususunda sözlü olarak uyarmıştır.

"Allah Teâlâ rükû ve secdelerinde belini doğrultmayan bir kula kıyamet gününde merhametle nazar etmez."[60] ve "Rükû ve secdelerinizi tadil-i erkân üzere tastamam yapınız. Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki sizler rüku ve secdeye gittiğinizde ben sizi arkamdan da görmekteyim."[61] buyurarak, namazın birer rüknü sayılan rüku ve secdelerin itminan hâsıl edecek derecede tastamam yerine getirilmesini istemiştir. Namazı bir bütün olarak güzelce eda eden kimse ile onu geçiş-

---

59 M. Fethullah Gülen, *Asrın Getirdiği Tereddütler-4* s. 109

60 Ahmed İbn Hanbel, *Müsned* 2/525; Taberânî, *Mu'cemu's-Sagîr* 2/100

61 Müslim, *Salât* 110; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ* 1/220; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ* 2/117

tirip hakkını vermeyen kimsenin göreceği muamele arasındaki farkı da şu şekilde açıklamıştır: "Her kim güzelce ve eksiksiz bir şekilde abdest alır, namazı rükû ve secdesine riayet ederek vaktinde ve huşu içinde edâ ederse, o namaz ışıl ışıl parlayarak Allah Teâlâ'nın huzuruna 'Benim hakkımı koruyarak edâ ettiğin gibi Allah da seni korusun!' diyerek yükselir. Fakat her kim de namazı kılınması gereken vakitte kılmaz, abdestine ihtimam göstermez, rükû, secde ve huşûuna da riayet etmezse kılmış olduğu o namaz kapkara bir şekilde 'Sen beni zâyi edip geçiştirdiğin gibi Allah da seni zayi etsin!' diye diye Cenâb-ı Hakk'ın dilediği yere kadar yükselir. Sonra da bir paçavra gibi dürülerek sahibinin yüzüne çarpılır."[62]

En kötü hırsızlığın namazdan çalıp çırpmak olduğunu söyleyen Efendimiz'e sahabe "Namazdan çalıp çırpmak da nasıl olur ki ya Resûlallah?" diye sormuş, Allah Resûlü de "Rükûunu, secdesini tam yapmaz, namazını huşu içinde kılmazsa kişi namazdan bir şeyler çalmış ve hırsızlık yapmış olur."[63] cevabını vermiştir.

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bir defasında gelişigüzel namaz kılan bir kimseyi görmüş ve ondan namazı iade etmesini istemişti. Bunun üzerine adam namazını iade etmiş fakat ilk kıldığından farklı bir şey yapmamıştı. Bunun üzerine Efendimiz kendisinden tekrar namaz kılmasını istedi. Bu durum üç defa tekrar edince o şahıs "Seni Hak din ve kitapla gönderen Allah'a yemin ederim ki ben bu kıldığımdan başka türlü namaz kılmayı bilmiyorum. Bana doğrusunu öğret." diyerek Peygamberimizden ricada bulundu. Bunun üzerine Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) şunları söyledi: "Namaza duracağın zaman ilk önce bir iftitah tekbiri al. Sonra ez-

62 Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsat* 3/263
63 Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ* 2/385

berinden ne kadar okumayı arzu ediyorsan o kadar Kur'ân oku. Kıraati bitirdikten sonra rukûa varıp mutmain oluncaya kadar dur. Ardından başını kaldırıp ayakta tam olarak doğruluncaya kadar bekle. Peşinden secdeye varıp uzuvların sükûnet buluncaya kadar kal. Sonra başını kaldırıp mutmain oluncaya kadar otur. Bütün rekâtlarını bu şekilde kılarak namazını tamamla."[64]

Hz. Huzeyfe bir gün mescide girdiğinde namazı verip veriştiren bir adama gözü takıldı. O adama "Ne zamandan beri böyle namaz kılıyorsun?" diye sorduğunda "kırk yıldır" dedi. Bunu duyan Huzeyfe (radıyallahu anh) "Yazık! Sen kırk yıldır namaz kılmamışsın. Eğer şu halinle ölsen Cenâb-ı Hakk'ın Muhammed'i (sallallahu aleyhi ve sellem) yaratmış olduğu fıtrat üzere ölmezsin. Bir insan namazını hafif tutabilir. Yeter ki rüku ve secdesini eksiksiz yapsın." dedi ve o şahsı hem irşad hem de ikaz etti.[65]

Namazın dış yapısı itibarıyla ahenkle kılınması demek olan tadil-i erkân, Peygamberimiz tarafından sürekli nazara verilmiştir. Pek çok âlim tarafından farz olarak görülen bu hususa son derece dikkat etmeli, her namaz kılışımızda daha güzel ve intizamlı namaz kılmanın gayreti içerisinde olmalıyız. Namazda kıyam halinde iken gözlerimiz secde mahalline odaklanmalı, rükû halinde de ayaklarımıza doğru bakmalıyız. Secde ânında burun hizasına, teşehhüd esnasında da önümüze yani dizlerimize bakmalıyız. Secdede el parmaklarımızı birleştirmeli, rükûda da parmakları birbirinden ayrı tutmaya (birleştirmemeye) dikkat etmeliyiz. Bu şekilde namazın şekil şartlarına dikkat etmeli, sükûnet içerisinde namaz kılmaya çalışmalıyız.

---

64 Buhârî, *Ezân* 95; *İman* 15; Müslim, *Salât* 45

65 Beyhâkî, *Şuabu'l-iman* 3/138

Bu istek ve iştiyak içimizde var olduğu müddetçe arzu ettiğimiz namazlara bir gün kavuşmamız Allah'ın rahmetinden uzak değildir.

Farz Namazlara Önem Verir, Farzı Nafilelere Takdim Ederlerdi

Kul olarak bizler Allah'ın değer verdiğine değer vermek, hoş görmediği şeylere karşı da mesafeli durmak zorundayız. Allah'ın öncelikle itibar edilmesini istediği şeylere karşı bizim de öncelik vermemiz şarttır. Bu cümleden olarak Cenâb-ı Hak bir ibadet için farz demiş diğerini nafileler içinde saymışsa bize düşen önceliği farzlara tanımaktır. Kulluk yolunda Allah'ın istediği istikamette yürümek zorundayız. İstikamet, ubudiyette anahtar kavramdır. Bir farzın yerini hiçbir nafile ibadet dolduramaz ve kulu Allah'a yakınlaştıran en önemli ibadetler de farzlardır. Nafile ibadetler ancak farzlardan sonra gelir. Binaenaleyh beş vakit farz namazı vaktinde ve tadil-i erkân üzere kılmak çok önemlidir.

Hindistan'da yetişmiş büyük müceddid İmam Rabbanî konuyu bir örnekle şöyle açıklar: "Farz ibadetlerle kıyas edilince, nafileler çok sönük kalır. Zira herhangi bir farz namazı vaktinde eda etmek, senelerce nafile ibadetten daha faziletlidir. Tabii ki, o farz ibadet hâlis bir niyetle eda edilirse... Bu nafile ibadet namaz, oruç, zekât, zikir, fikir vs. hangi ibadet çeşidi olursa olsun fark etmez. Bu hususta Hz. Ömer'den şöyle bir rivayet vardır: 'Bir gün sabah namazını kıldırdı, sonra cemaate göz gezdirdi. Arkadaşlarından birini göremeyince sordu: "Falan şahıs nerede?" "O, gecenin çoğunu uykusuz geçirir. İhtimal ki uyuyakaldı." cevabını alınca, "Gecenin tamamını uyuyup, sabah namazını cemaatle kılsaydı, kendisi için daha iyi olurdu.' dedi."[66]

---

66 İmam-ı Rabbanî, *Mektubat*, 1/108

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), "Kıyamet günü kulun hesaba çekileceği ilk ameli farz namazlarıdır. Eğer bu namazlar tam ve makbul olarak eda edilmişse, gayri kulun hesabı kolay geçer ve maksuduna erişir. Ancak eğer bu ibadet düzgün ve makbul olmazsa kulun sorgusu çetin geçer ve matlubuna ulaşamaz. Şayet farz namazlarında eksiklik söz konusu ise Azîz ve Celîl Allah: "Kulumun bu noksanlarının kendileriyle tamamlanacağı sünnet ve nâfile namazları var mı, araştırınız?" buyurur. Böylece farz namazların eksik kalanları sünnet ve nafile namazlarla takviye edilir. Onun diğer amellerden sorguya çekilmesi de bu minval üzere cereyan eder."[67] buyururlar.

Beş vakit namaz kapımızın önünde akan bir ırmak gibidir. Biz her gün beş defa onunla yıkanır ve kirlerimizden arınırız. Cenâb-ı Hak bu beş vakit namazla günahlarımızı silip bizi temizler.[68]

Beş vakit namazı güzelce abdest alıp tadil-i erkân üzere kılanlara Allah Teâlâ, Cennet vaad etmiştir. Onu ihmal edenlere ise böyle bir vaatte bulunmamıştır. O dilerse onlara azap edecek, dilerse rahmetiyle muamele edecektir.[69]

Beş vakit namaz kul için bütünüyle rahmettir. Onları düzenli ve intizamlı bir şekilde kılan kişi küçük günah işleyecek olursa kıldığı namazlar hürmetine affedilecektir.[70]

Beş vakit namaz hususiyle sabah ve yatsı namazları nifakla imanın arasını ayıran; huşu sahiplerine lezzet, münafıklara ise zahmet veren namazlarıdır. Günün getirdiği yorgunluğa rağmen yatsı namazını; sabahın mahmurluğuna rağmen de sabah

---

67 Tirmizî, *Mevâkît* 188

68 Buhârî, *Mevâkît* 6; Müslim, *Mesâcid* 283

69 Ebû Dâvud, *Vitir* 2, *Salât* 9; Nesâî, *Salât* 6; İbn Mâce, *İkâme* 194

70 Müslim, *Tahâret* 7

namazını kılabilmek ancak imanla dolu bir yüreğin ve imanla ayakta duran bir bedenin kaldırabileceği bir sorumluluktur.

Beş vakit namazı abdestiyle, iç-dış bütün şartları ve erkânıyla yerine getirenler kıyamet günü o namazları uhrevî bir misâlî vücuda sahip olarak önlerinde nur olarak bulacaklardır.[71] Bu nurlar namazlarında müdavim müminlerin önünde ve sağ tarafında parıldayacak ve Cennet'e giden yolda onlara refakat edecektir.

Namazları Mescitlerde Cemaatle Eda Ederlerdi

"Cemaatle eda edilen namaz, yalnız kılınan namazdan yirmi yedi derece daha faziletlidir."[72] ve "İftitah tekbirini kaçırmadan kırk gün namazı cemaatle edâ eden kimse için Allah Teâlâ, biri nifaktan, öbürü de ateşten kurtuluş beratı olmak üzere iki beraat ihsan eder."[73] buyuran Resûlullah Efendimiz, beş vakit namazın cemaat halinde kılınmasına çok önem vermiştir. Özellikle sabah ve yatsı namazlarını cemaatle eda eden insanların elde edeceği sevabı da şu şekilde açıklamıştır: "Her kim yatsı namazını cemaatle kılarsa, gece yarısına kadar ibadet etmiş gibidir. Her kim sabah namazını cemaatle kılarsa, bütün geceyi namaz kılarak geçirmiş gibi olur."[74]

Habib-i Kibriyâ (sallallahu aleyhi ve sellem) müminleri bir taraftan cemaate teşvik ederken cemaate iştirak etmeyenleri de ciddi manada ikaz etmiştir. Bir ifadelerinde "Nefsim kudret elinde olan Allah'a kasem olsun! İçimden öyle geçiyor ki evvela odun toplanmasını emredeyim de odunlar toplansın. Ardından namaz için ezan okunsun ve bir şahsa namaz kıldırmasını söy-

---

71 Müslim, *Taharet* 1

72 Buhârî, *Ezân* 30; Müslim, *Mesâcid* 249

73 Tirmizî, *Salât* 64; Abdürrezzâk, *Musannef* 1/528; Beyhâkî, *Şuabu'l-iman* 3/61

74 Müslim, *Mesâcid* 260

leyeyim. Ardından cemaati bırakıp namaza gelmeyen adamları bulayım da onlar içindeyken evlerini ateşe vereyim!"[75] demiş ve mazeretsiz bir şekilde cemaate gelmeyenlerin ne denli ciddi bir hata yaptıklarını anlatmaya çalışmıştır.

Efendimiz namazın cemaatle eda edilmemesi durumunda insanın en baş düşmanı olan şeytanın bunu fırsat bileceğini ve müminler arasına fitne ve fesat tohumu ekeceğini de şu şekilde ifade etmiştir: "Bir yerleşim yerinde veya çöl, kır gibi bölgelerde en az üç kişi bulunur da oralarda cemaatle namaz kılınmazsa, şeytan onlardaki bu dağınıklığı fırsat bilerek kendilerini kuşatır (onları avucunun içine alır). Zinhar cemaati terk etmeyin! Zira sürüden ayrılan koyunu kurt yer (cemaatten uzak kalan kimseyi de şeytan kolaylıkla ele geçirir)."[76]

İslâm dininde tek başına hareket etmek makbul bir davranış değildir. Onun insanlara kazandırmak istediği en temel ahlâk esaslarından biri de "îsâr" duygusu yani başkaları için yaşamak, başkasını kendine tercih etmektir. Bu duyguyu mümine kazandıran en önemli ibadetlerden biri de namazdır. Günde beş defa omuz omuza aynı kıbleye yönelen insanlar güzellikleri paylaşabilme ve zorlukları beraberce göğüsleyebilme melekesini kazanır. Böyle bir cemaatin tek bir ferdi 1 rakamı kadar değer ifade ediyorken beraber hareket etmenin getirdiği bereketle başka bir 1'in gücünü de yanına alarak bir anda 11 oluverir. Bunlara bir kişinin daha ilave edilmesiyle 111 değerine ulaşırlar ki bu, sonsuza kadar böyle devam eder.

Demek ki bir kişinin gücü ve kudreti ile 11 kişinin gücü ve kudreti arasında en az on kat fark vardır. Bu sırdandır ki tek tek ağaçların meydana getirdiği ormanlar yağmur bulutlarını üzerlerine çekerler. Günde beş kez yan yana durup omuz

---

75 Buhârî, *Ahkâm* 52, *Ezân* 29; Müslim, *Mesâcid* 251

76 Ebû Davud, *Salât* 46

omuza veren, şeytanın aralarına girmesine müsaade etmeyen müminler birbirlerine perçinleşmiş tuğlalar gibidirler ki İslâm binasını teessüs ederler. Bu şekilde Allah'ın huzurunda toplu atan yürekleri toplar sindiremez ve şeytan onların aralarına ayrılık tohumları atamaz. Müminler namazın cemaatle eda edilmesiyle ülkü birliğine ulaşır, birbirlerinin dertlerini paylaşır, sevinçleriyle mutlu olurlar. Onlar maddi ve manevi anlamda kolektif şuurla hareket etmelerinin feyiz ve bereketini pek çok defa tecrübe ederler. İnşallah ahiret yurdunda da bu birlikteliğin ve beraberliğin getirdiği feyizleri iliklerine kadar hissedeceklerdir.

Mescitler müminlerin evi gibidir ve daha önce ifade edildiği gibi bu mübarek mekânlar müminlerce tesis edilecek vicdan medeniyetinin çekirdeklerini barındıran mekânlardır. Bir mescit bağrında ne kadar şuurlu fert barındırıyorsa Allah'ın izniyle o nispette iyiliklere, güzelliklere ve salihata kaynaklık yapacak demektir. "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'ı ve âhireti tasdik eden, namazı gereği gibi kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başka kimseden çekinmeyen müminler bina edip şenlendirir. İşte onlar Cennet'e ve bütün muratlarına kavuşmayı umabilirler."[77] âyetinin ifade ettiği üzere mescitler müminlerin Allah'ın rızasını kazanma adına omuz omuza verdikleri mekânlardır. Bu mübarek mekânlarda birleşen basiretli ve firasetli müminler oraları şenlendirir, imar ettikleri mescitler ve oralarda hayır adına yapılan her şeyin sevabını Allah'tan bekleyerek dünyevi ve uhrevi arzularına nâil olurlar.

Mescitlere dilbeste olan kimse kıyamette Allah Teâlâ'nın hususi olarak gölgelendireceği yedi sınıf insandan biridir.[78] Gecenin karanlığında mescide yürüyenlere Cenâb-ı Hak kıya-

---

77 Tövbe Sûresi, 9/18

78 Buhârî, *Zekât* 16, *Rikak* 24, *Hudûd* 19; Müslim, *Zekât* 91]

met günü ışıl ışıl parlayan bir nur ihsan edecektir.[79] Gönlünü mescitlere bağlamış müminler, ahiretin kavurucu sıcağında hususi muamele görecek ve o günün şerlerinden emin olacaklardır. Cenâb-ı Hak, onları o gün yalnız bırakmayacak hususi misafirleri olarak ağırlayacaktır.

Müezzinin namaz çağrısını duyacak kadar mescide yakın ikamet edip de geçerli bir mazereti bulunmadan namazlarını camide kılmayanlar, kâmil manada namazın manasını idrak edememiştir ve böyle kimseler namazın feyiz ve bereketinden de tam manasıyla istifade edemezler.[80]

Erkenden mescide gidip ezanı bekleyenler abdestleri bozulmadığı sürece sanki namaz kılıyormuş gibi ecir ve mükâfat alırlar.[81] Said İbn Müseyyeb bu ecri kaçırmamak için tam otuz sene boyunca okunan her ezanı mescitte dinlemiştir.[82] Bunun yanında o, kırk sene boyunca cemaatle namazı kaçırmamış ve yirmi sene boyunca da namaz kılanların ensesini görmemişti. Zira bu yirmi sene müddetince ya imamdı, ya da ilk safta bulunuyordu.[83]

Bir mescitte namaz kıldıktan sonra dünya kelamı konuşmayıp orada bekleyenlere melekler Allah'tan rahmet ve af talebinde bulunarak, onlara dua ederler.[84]

Namazlarını cami ve mescitte kılmayı alışkanlık haline getirmiş bir kişi Peygamber beyanına göre mümindir ve insanlar onun imanına şahitlik etmelidirler.[85]

Hz. Ali "Mümin vefat ettiği zaman yeryüzünde namaz kıldığı

---

79 Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsat* 1/257, *Mu'cemu'l-Kebîr* 5/86; Kuzâî, *Müsnedü'ş-Şihâb* 1/440 (754)

80 Abdürrezzâk, *Musannef* 1/497; İbn Ebî Şeybe, *Musannef* 1/345

81 Buhârî, *Vudû* 34

82 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 2/162

83 Abdülhalim Mahmud, *İmamu't-Tâbiîn*, s. 46 (Daru'l-Maarif, Kahire, 1996)

84 Buhârî, *Ezân* 30; Müslim, *Mesâcid* 272

85 Tirmizî, *İman* 8, 50; *Tefsiru Sûre* (9) 8

yer ve gökyüzünde amelinin yükseldiği mekânlar ağlar."[86] demiş ve ardından kâfirler için mevzubahis olan "… Perişan hallerine gök de ağlamadı, yer de ağlamadı."[87] âyetini okumuştu.

Müminin secde ettiği yerler şüphesiz ki bunu kendileri için bir şeref vesilesi kabul ederler. Allah'a ibadet edilen bir yer olmak onlar için bir onurdur. Üzerlerinde eda edilen ibadet her ne zaman kesilse onlar bundan müteessir olur ve tıpkı Efendimiz'in hutbe vermek için kullanıp da terk ettiği hurma kütüğünün ağladığı gibi ağlarlar, gam ve tasalarını Allah'a arz ederler.

Sahabe efendilerimiz ve onların ardından Tabiîn nesli cemaat hususunda son derece titizdiler. Nitekim asr-ı saadette müminlerden her hâlükârda cemaate devam etmeleri istenirdi. Yürüyemeyecek derecede rahatsız olanları bile iki kişi omuzlar sürüye sürüye mescide getirirlerdi. Tabiînden A'meş (Süleyman İbn Mihrân) yaklaşık yetmiş sene boyunca ilk tekbiri kaçırmamıştı. Yetmiş sene, tek bir rekâtı bile kazaya kalmamıştı.[88] Gece ihtiyaç için kalktığında su bulamayınca ellerini duvara vurarak teyemmüm alır ve soranlara abdestsiz olarak ölmekten korktuğum için böyle yapıyorum derdi.

Âişe (radıyallahu anhâ), "Müezzinin sesini işittiği halde ona icabet etmeyen hayırlı bir iş yapmamıştır. Bu durumda kendisi için hayır murad edileceğini beklemesin!"[89] diyerek cemaate iştirak edilmesini tembihlemiş; Hz. Ebû Hureyre de, "Âdemoğlu'nun kulağının eritilmiş kurşunla doldurulması, ezanı işittiği halde ona icabet etmemesinden daha hayırlıdır."[90] diyerek meselenin ehemmiyetine dikkat çekmiştir.

Âmâ bir sahabi olan İbn Ümmi Mektûm Resûlullah Efen-

86 Suyûtî, *Câmiu'l-Ehâdîs* 29/297; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl* 15/747

87 Duhân Sûresi, 44/29

88 Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ* 6/228

89 İbn Ebî Şeybe, *Musannef* 1/345

90 İbn Ebî Şeybe, *Musannef* 1/345

dimiz'in huzuruna gelip Medine'nin arazi yapısının elverişsizliği ve haşerat, sürüngen vb. hayvanlardan gelebilecek tehlikeleri mazeret göstererek yatsı ve sabah namazlarını evinde kılmak için izin istemişti. Efendimiz kendisine "Hayye ale's-salâh/ Hayye ale'l-felâh"ı yani ezanı evinden işitip işitmediğini sordu. İbn Ümmi Mektûm (radıyallahu anh) "evet" cevabını verince, "O zaman namaza gelmelisin" diyerek izin vermemişti.[91]

Meymun İbn Mihrân mescide girdiğinde namazın eda edildiğini söyleyenlere, "İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn!" der ve "Fevt ettiğim bu namaz benim için Irak valiliğinden daha sevimli idi." diyerek ne denli bir kayıp içinde bulunduğunu ifade etmeye çalışırdı.

Rivayete göre kıyamet günü yüzleri yıldız gibi parlayan bir kavim meleklerin dikkatini çeker. Nâil oldukları bu ikramın sebebini melekler kendilerine sorduklarında onlar, "Bizler, ezanı işittiğimizde hemen bütün işlerimizi bırakır abdest almaya koşardık." cevabını verirler. Sonra melekler yüzleri dolunay gibi parlayan bir başka grup insanla karşılaşırlar. Onlara da nâil oldukları bu nimetin sebebini sorarlar. Onlar "Bizler, namaz vakti gelmeden abdest alırdık." diye mukabelede bulunurlar. Melekler son olarak yüzleri güneş gibi parlayan bir başka guruba rastlarlar. Kendilerine yüzlerinin neden bu kadar parladığını sorduklarında "Bizler ezan okunmadan abdest alır, mescide gelir ve ezanı orada dinlerdik."[92] diye cevap verirler.

İmam-ı Gazali'nin naklettiğine göre selef-i salihîn cemaatin birinci tekbirini -iftitah tekbiri- kaçırdığında üç gün; ilk rekâtın secdesini kaçırdıklarında da yedi gün müddetle nefislerine taziyede bulunurlarmış.[93]

---

91 Sahihu İbn-i Huzeyme 2/367; Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsat* 5/148

92 Gazalî, *İhyâu Ulûmiddin*, 1/149; Ebû Talib el-Meklû, *Kûtu'l-Kulûb*, 217

93 Gazali, *İhya* 1/149

Konuyla ilgili mütalaalarımızı sonlandırırken şu hususu ifade etmek yerinde olacaktır: Cemaatle namazda esas olan ilk vaktinde eda edilen namazlardır. Namazı ilk vaktinde kılmanın ve kalabalık cemaatle eda etmenin feyzi, bereketi ve sevabı şüphesiz ki pek çoktur. Fakat herhangi bir mazeretten dolayı bu ilk cemaate yetişilemezse namazı yine cemaatle kılmaya özen göstermek gerekir. İlk cemaatin kaçırılmış olması vaktin kalan kısmında cemaat halinde namaz kılınamaz demek değildir. Cemaat olmak için iki kişi yeterlidir. En az iki kişiyle eda edilen namazlar da inşallah cemaat sevabından hisse alırlar. Ayrıca Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) mescitte mümin kardeşine cemaat olmayı sadaka olarak görmüş ve farz namazların tek başına kılınmaması için her vesileyle bizleri teşvik etmiştir.

Secdenin Hakkını Verirlerdi

Secde, Yaratan karşısında mahlûkâtın durduğu ya da durması gereken noktadır. Namazın ihtiva ettiği mevhibe ve vâridâtın (ilâhî feyz ve ihsanlar) şükür zeminidir. Kıyam ve rüku ile belli bir dereceye ulaşmış ve erimiş gönüllerin kulluk kalıbına tam olarak döküldükleri mehâbet potasıdır. Kulun duaları ile Hakk'ın icabeti ortasında iki nokta arasındaki doğru çizgi ve irfanla bilinecek, muhabbetle sevilecek Zât'a karşı duyguların, düşüncelerin buluşma noktasıdır. İnsan, hakiki enginliği ile secdeyi duyup dinledikçe, iman, İslâm ve ihsandan süzülmüş bir özün namazın kıyam, rükû ve kavmesinden geçerek gönlünün zümrüt tepelerine doğru aktığını hisseder. Secdede baş ve ayaklar aynı noktada birleştirilerek yusyuvarlak olunur ve Sonsuz karşısında sıfır olmanın idraki yaşanır.[94]

Namaz her rüknüyle engin ve aşkın bir ibadettir ama hususiyle secde, âlem-i şehadetle (beş duyu organıyla hissedilen

---

94 Bkz. M. Fethullah Gülen, *Yeşeren Düşünceler*, s. 81

yaşadığımız âlem) âlem-i gayb (göremediğimiz âlem) arasındaki çizginin en inceldiği noktadır. Kul sâcidken Rabbine en yakındır ve o noktada Mevlâsına yükselecek dilek kuşlarını uçurmak için çırpınır.[95] O nokta teslimiyet ve itaatin zirve noktasıdır. Bundandır ki Efendimiz "Kul namazı ikâme etmek için kalktığı zaman, rükûa gidinceye kadar birr (iyilik, ihsan) onun başından aşağı saçılmaya devam eder. Rükûa gittiği zaman ise secdeye gidinceye kadar Allah'ın rahmeti onun üzerine iner, onu kaplar. *Secde yapan kişi Allah'ın iki ayağının*[96] *üzerine secde eder*; o sebeple de (böyle eşsiz bir yakınlığı fırsat bilerek kul) istekte ve dilekte bulunmalıdır."[97] buyurmuş, secdeyi ihsan şuuruyla eda etmemizi ve onu dua ile zenginleştirmemizi tavsiye etmiştir.

Allah'a yakın olmaya talip olan yüzünü yere koymalı, hiçliğini itiraf etmeli. Kıyamda iken resmettiği 1'i secdede 0'a dönüştürmeli. Artık o noktada ne ben, ne biz vardır sadece O vardır.

Sonsuz hayatta Resûlullah'a komşu olmak isteyenler yüzlerini seccadelerine âşina kılmalı ve onlarla dost olmalıdırlar. Ta ki Allah Resûlü ötede siması ışıl ışıl parlayan o kudsileri yanına çağırıp o dostlara sahip çıksın.

Hem Tevrat hem de Kur'ân Resûl-i Ekrem'in arkadaşlarını "Sen onları rüku ederken, secde ederken, Allah'tan lütuf ve rıza ararken görürsün. Onların alâmeti, yüzlerindeki secde izi, secde aydınlığıdır."[98] diyerek sena eder. Cenâb-ı Hak o kudsîleri secdelerinin nuruyla aydınlanmış pırıl pırıl simalara

---

95 Müslim, *Salât* 215

96 "Allahın ayakları" ifadesi, tıpkı Allah'ın eli veya yüzü gibi Kur'ânî ifadelerde olduğu gibi, insan zihnine gelebilen hiçbir şeye benzemediği için, teşbihe veya tecsime gidilmez, mücerret/soyut olarak alınır; ya da "onun önünde, huzurunda secde etmek" manasına hamledilir.

97 Saîd İbnü Mansûr, *Sünen*'inde Ebû Ammâr Kays et-Tâbiî'den mürsel hadis olarak rivayet etmiştir. Bkz. Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl* 7/118, 289 (18924), 7/526 (20084).

98 Fetih Sûresi, 29/48

sahip rabbaniler olarak takdim eder ve secdenin müminlere has bir alâmet olduğunu hatırlatır. Böylelikle Kur'ân ashabın öne çıkan en önemli özelliklerinden biri olarak secdeyi nazara verirken diğer müminlere de sîret ve sûretlerini (iç ve dışlarını) secdelerinin nuruyla aydınlatmalarını tembihlemektedir.

Efendimiz, secdenin ihtiva etmiş olduğu sırlara zaman zaman işaret etmiştir. "Hiçbir kul yoktur ki Allah için secde etsin de Allah onu o secde sebebiyle bir derece yükseltmesin ve yine o secde sebebiyle onun bir hatasını silmesin, bu olmaz."[99] buyurmuş, "Âdemoğlu, secdeyi emreden âyetlerden birini okuyup da secde ettiğinde, şeytan kendisinden uzaklaşır ve ağlayarak şöyle der: 'Yazıklar olsun bana! Şu adam, secde ile emrolundu ve bu emre uydu. Böylece Cennet'i kazandı. Secde emrine isyan ettiğim için bana da ateş vardır'.[100] diyerek şeytanın secde eden bir kul karşısında duyduğu nedamet ve inkisarı nakletmiştir.

Secdenin bu mana ve kıymetinden dolayıdır ki Allah'ın has kulları namazın rükünlerinden biri olan secdeye ayrıca bir hassasiyet gösterirlerdi. Allah'a en yakın olunan noktanın secde ânı olduğunu bilen bu büyükler onu doya doya yaşamaya ve hissetmeye çalışmışlar, dualar ve gözyaşları ile Rabbi Rahimlerine içlerini dökmüşlerdir.

Sahabeden Abdullah İbn Ömer bir defasında uzunca namaz kılan bir genci seyretmişti. Çevresindekilere "Bu genci tanıyanınız var mı?" diye sordu. Bir adam onu tanıdığını söyleyince Abdullah (radıyallahu anh) "Eğer onu tanımış olsaydım rüku ve secdesini daha da uzatmasını söylerdim. Zira ben Allah Resûlü'nün şöyle dediğini işitmiştim: Kul namaz için ayaklan-

99 İbn-i Mâce, *İkâmetü's-Salât* 201 (1422, 1423, 1424); Tirmizî, *Salât* 86 (388, 389); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/242 (725).

100 Müslim, *İman* 133; İbn Mâce, *İkâme* 70; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned* 2/443

dığında günahları getirilip başı ve omuzları üzerine konur. Her rüku ve secde edişinde o günahlar dökülürler."[101]

Resûlullah Efendimiz secdede bazen o kadar uzun kalırlardı ki Âişe annemiz kendileri hakkında endişe ederdi. O'nun nakline göre Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) geceleri on bir rekât namaz kılardı. Bazı rekâtlarda, bizden birinin elli âyet okuyacağı süre kadar secdesini uzatır, başını yerden kaldırmazdı.[102]

Allah dostlarından secdesiyle bütünleşen öyle kâmetler vardı ki halk onları bu yönleriyle bilir ve öyle tanırdı. Abdullah İbn Abbas'ın Ali ismindeki oğlu her gün bin secde ettiğinden ötürü "çok secde eden" mânâsında "Seccâd" diye anılırdı.[103]

Yusuf İbn Esbat gençlere şöyle nasihat ederdi: "Gençler! Hastalık gelmeden evvel sıhhatinizin kıymetini bilin. Benim şu an en çok gıpta ettiğim kişi secde ve rükûu tam manasıyla yapıp namaz kılan kişidir. Zira ihtiyarlık artık arzu ettiğim şekilde namaz kılmama mâni oluyor."[104]

Gönül erlerinden Said İbn Cübeyr dünyadaki tek huzur kaynağının secdedeki hal olduğunu belirtirken, secdeden başka elinden kaçırdığı hiçbir dünya metaına üzülmediğini itiraf eder.[105]

Hak âşıklarından Süleyman et-Teymî her bir rükû ve secdesinde yetmiş kez tesbih getirirdi. [106]

Veyse'l-Karanî kıyam, rükû ve secde halinde ibadet eden mahlûkata özenerek gecelerini kıyam, rükû ve secde ile geçirirdi. Bazı geceler kıyamda durarak sabahlar; bazı geceler rükua yoğunlaşır bazı gecelerin sonunu secde ile getirirdi.[107]

---

101 Beyhâkî, *Şuabu'l-iman* 3/165
102 Buhârî, *Vitir* 1, *Teheccüd* 3
103 Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr* 10/275; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 3/207
104 Gazali, *İhya* 1/149
105 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 5/272; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve* 3/77
106 Beyhâkî, *Şuabu'l-iman* 3/164
107 İbn Asâkir, *Târîh-i Dımaşk* 9/443

Ebû Muhammed el-Cerirî bir gün Cüneyd-i Bağdadi'yi ziyaret etmek istedi. Vardığında namaza durmuş olduğunu görünce beklemeye koyuldu. Cüneyd namazını uzunca kılıyordu. Neden sonra selam verince Ebû Muhammed kendisine "Artık yaşlandın. Bedenin eskisi kadar güçlü değil. Namaz kılarken kendini bu kadar zorlamasan!" dedi.

Cüneyd kendisine "Sus!" diye karşılık verdi ve "Biz bu yolla Allah'ı bulduk. Bu yolda gevşek davranmak bize yakışmaz. Nefse ne yüklersen onu taşır. Namaz, Allah ile kul arasındaki irtibatı sağlar. Secdeye gelince o, Allah'a yakınlaştırır. Bunun içindir ki Hak Teâlâ 'Rabbine secde et, O'na yaklaş!'[108] buyurdu. Her kim Allah'a yakınlaştıran yolu (kurbiyet yolunu) terk ederse, her an O'ndan uzaklaştıran yola girebilir."[109] hikmetli cümleleriyle cevap verdi.

Namaz ibadetlerin kalbi ve özüdür. Namazın her bir rüknünün kendine göre bir kıymeti ve değeri vardır. Ama onun en kıymetli parçası, alnın yere konması halidir; secdedir. Namaz ibadetlerin şâhı ise secde de onun tacıdır.

Huşû İçinde İbadet Ederlerdi

Müminlere "Namazlara, hele salât-ı vustâya dikkat edin ve kalkıp huşû ile Allah'ın divanında durun."[110] çağrısı yapan Cenâb-ı Hak, onları beş vakit namazı hususiyle de meleklerin nöbet değişimi yaptıkları ikindi namazını huşu içinde ikame etmeye davet eder. Yani, söz konusu namazların Allah'ın huzurunda bulunma şuuruyla ikame edilmesini ister.

Hatırlanacağı üzere tadil-i erkânı, "Namazı zâhirî açıdan vakar ve sükûnet içinde kılmak" olarak tarif etmiştik. Yani kı-

---

108 Alak Sûresi, 96/19

109 İbn Harrat, *es-Salat ve't-Teheccüd* 309

110 Bakara Sûresi, 2/238

yamı, rükûu, secdeyi her bir rüknü şekil şartlarına riayet ederek eda etmektir. Ancak bunun yanında namazda bir de "iç tâdil-i erkân" diyebileceğimiz bir husus vardır ki huşû kelimesi ile kast edilen de budur. Huşû, namazı muhtevasına bağlı ikâme etmektir ve kalbî bir ameldir. Kulun iç dünyasıyla Rabbin huzurunda zelil ve boynu bükük bir şekilde bulunmasıdır. Huşûun kökü kalptedir ve onun semereleri uzuvlarda ortaya çıkar. İhlâsa ve dolayısıyla huşûa mazhar olanlar şeytanın şerrinden de muhafaza olurlar. Zira şeytan bu kıvamdaki insanlara bir şey yapamayacağını itiraf etmiştir.[111]

Evet, namazın, şartlar ve rükünlerden oluşan dış yapısının yanında bir de hâlis niyet, huşû ve hudûdan ibaret olan iç yapısı vardır. Namazı iç ve dış bütün parçalarıyla yerine getirmeye, bunu sürekli yapmaya ve hep aynı hâl üzere kullukta devamlı olmaya da "ikâme" denmektedir. İkâme kelimesinin manalarından biri de "dikmek" veya "doğrultmak"tır. Bu manalar açısından bakıldığında namaz, ancak cemaat ile kaldırılabilecek büyük bir direğe benzetilir ve onun güzelce dikilmesi suretiyle o yüksek din binasının inşa edilip ayakta tutulabileceği vurgulanır. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) de "Namaz dinin direğidir."[112] buyurarak bu hususa dikkat çekmişlerdir.

Dolayısıyla namaz hem Allah rızası için olmalı, hem "ikâme"nin manâlarına uygun olarak eda edilmeli, hem de tadil-i erkân üzere kılınmalıdır. Namazlarımızı kalp huzuru içinde kılmalı, iç derinliğini hissetmeye çalışmalıyız. Okuduğumuz âyet ve duaları şuurlu ve bilinçli bir şekilde tilavet etmeli, Âlemlerin Rabbi huzurunda bulunduğumuzun farkında olarak tazimle durmalıyız. Kendimizi mehabet-i ilahiye karşısında eriyen bir mum gibi hissetmeli, O'na karşı su-i edep

---

111 Hicr Sûresi, 15/40

112 Tirmizî, *İman* 8

sayılabilecek bir davranışta bulunmaktan sakınmalıyız. Tabii bütün bu duygulara paralel olarak O'nun rahmet ve mağfiretine mazhar olma hissini de içimizde canlı tutmalıyız. Bu duygularla kılınan bir namaz iç ahengini yakalamıştır. Dış yanı itibarıyla da güzelce eda edilebilirse böyle bir namaz ideal bir namaz olmuş olur.

Denilebilir ki aslında namazı tadil-i erkân üzere kılabilmek de bir anlamda iç tadil-i erkâna yani huşûa ulaşmakla mümkündür. İç dünyası itibarıyla namazın kıymetini idrak etmiş bir beden zâhirde de o idraki belli eder. Böyle bir namazın kıyam, rükû ve secdesi bir anlamda bu iç manaların kalıpları haline dönüşmüş olur.

Efendimiz namazın huşû içerisinde kılınmasını ifade sadedinde, "Namazı, veda namazı kılıyor gibi kılın."[113] ve "Allah'ı görüyor gibi kulluk/ibadet yap (Ona hiçbir şeyi şirk koşma ve Allah için amel işle[114])! Her ne kadar sen Onu görmesen de O seni görüyor. Ve kendini ölü say."[115] buyururlar.

Veda namazı; "Şu kıldığım namaz, son namaz olabilir, bir kere daha belki namaz kılmaya muvaffak olamam.." düşüncesiyle kılınan namazdır.

Resûlullah Efendimiz "Nice namaz kılanlar vardır ki nasipleri sadece yorgunluk ve zahmettir."[116] buyurmaktadır ki, bununla namazın ifade ettiği mânânın ve bilhassa onun iç ifadesinin insanın iç derinliğiyle yakından alâkalı bir husus olduğunu belirtir. Kur'ân'da namazın anlatıldığı pek çok yerde,

---

113 Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr* 4/154 (3987), 6/44 (5459); İbn Ebî Şeybe, *Musannef* 14/26 (36741)

114 Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, 1/405 (548), 1/382 (10665); İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, 1/542 (1551); İbn Asâkir, Târih-i Dımeşk, 47/168.

115 Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, 20/175 (374); İbn Asâkir, Târih-i Dımaşk, 68/113 (9081), 47/67; İbnü Ebiddünya, *es-Samt ve Âdâbü'l-Lisân*, 1/56 (22).

116 Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 2/441; Dârîmî, *Rikak*, 12

onun bu iç derinliğine dikkat çekilmektedir. Meselâ Mü'minûn sûresinde, felâh bulan insanlar anlatılırken; "*Namazlarında huşû duyan mü'minler kurtuluşa ermişlerdir.*"[117] denilerek namaz-huşû münasebeti nazara verilmektedir. Öyleyse namazda, namazdan başka bir şey görmemeli, duymamalı ve düşünmemelidir.

Allah Resûlü ashaba dua âdâbını talim buyururken "Dua ederken kabul olunacağına yürekten inanarak dua edin. Biliniz ki Allah gafil ve ne istediğinin farkında olmayan bir kalbin dualarına icabet etmez."[118] demiştir. Kelime anlamı itibarıyla "dua" manasına gelen ve en câmi dua kabul edilen namazı gafletle yerine getirmek şüphesiz ki doğru bir davranış değildir. Binaenaleyh dua ve ibadetlerimizi mümkün olduğunca şuurlu bir şekilde yerine getirmek hedef ve maksadımız olmalıdır.

Huşû, bir anlamda ibadetin zâhirî yönüne şuurun taalluk etmesidir. Yani onu ihsan şuuruyla yerine getirmektir. Bazıları için huşu secde ettiklerinde başlarını Arş'ın eteklerine dokunuyor gibi hissettikleri bir seviyedir. Bazıları için de o, her ân Allah tarafından görülüyor olma şuurudur.

Hz. Âişe, Efendimiz'in namaza olan düşkünlüğünü ifade sadedinde şöyle buyurmuştur: "Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bizimle, biz de O'nunla konuşurduk. Namaz vakti gelince birden başkalaşır ve hemen namaza kalkardı. Bu durumda ne O'nun (sallallahu aleyhi ve sellem) bizi tanıyacak hali kalır, ne de biz O'nu tanıyabilirdik!"

Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) kudsî hadis diye rivayet edilen hoş bir sözle şöyle buyururlar: "Cenâb-ı Hak kuluna şöyle der: 'Sen gönlünün huşûunu ve gözünün yaşını Bana armağan et, sonra hâcetin ne ise onu Benden iste ki, Ben de icabet edeyim; zira Ben yakınım ve her dua edene icâbet ederim."

---

117 Mü'minûn Sûresi 23/1-2

118 Hâkim, *Müstedrek* 1/670

Kul namaza durduğu zaman çok dikkatli davranmalıdır. Çünkü o anda Rabbiyle konuşmaktadır ve sanki Rabbi onunla kıblesi arasındadır.[119] O namaz için kıbleye durduğunda başka tarafa dönmemelidir. Zira Allah da yüzünü, namaz kıldığı esnada kulunun yüzüne diker. Kul namazdan ayrılıncaya kadar Allah da yüzünü ondan çevirmez.[120]

Bu mealde Efendimiz ayrıca şöyle buyururlar: "Kişi namazı ikâme etmeye durduğu zaman, Allah Teâlâ da yüzüyle ona doğru döner ve kul, sağa veya sola dönünceye, ya da abdestini bozuncaya kadar ondan yüz çevirmez."[121], "Kul namaz için ayağa kalktığı zaman, Allah da yüzüyle ona doğru döner (yüzünü ona çevirir). Kul başka bir cihete yöneldiği zaman Allah şöyle seslenir: "Ey âdemoğlu! Kime yöneliyorsun? Sana Benden daha değerli olan birine mi yöneliyorsun? (Başka yerlere yüzünü/özünü döndürmeyi terk et, yüzünle ve özünle) bana doğru dön!" Kul bundan sonra ikinci defa (kıbleden) başka bir tarafa dönerse, Allah Teâlâ yine aynı şekilde seslenir. Kul üçüncü defa (kıbleden) başka tarafa dönerse, bu kez Allah Teâlâ da yüzünü o kuldan başka bir tarafa döndürür."[122]

Efendimiz namaz esnasında sakalıyla meşgul olan birisini gördüğünde: "Şayet bu adamın kalbinde Allah korkusu olsaydı, uzuvları da ondan nasiplenir ve sakalıyla oynamazdı."[123] demiş ve namazın iç-dış bütünlüğüne dikkat çekmiştir.

Namazına itaat etmeyen kimsenin kıldığı namaz mükem-

119 Buhârî, *Salât*, 33, 39 (390, 400); Müslim, *Mesâcid*, 14 (856).

120 Sahihu İbn-i Huzeyme, 1/244 (483),2/64 (930); Hâkim, *Müstedrek*, 1/362 (863); Tirmizî, *el-Emsâl* 3 (2863); Ahmed İbn Hanbel, 4/130 (17209).

121 İbn Mâce, *Salât* 61 (1023); Bezzâr, *Müsned*, 7/295 (2889); İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, 1/395 (4540), 1/395 (4543).

122 el-Heysemî, *Keşfü'l-Estâr an Zevâidi'l-Bezzâr*, 1/264 (552) -Bezzâr'dan naklen-; Deylemî, *Firdevs*, 1/195 (737).

123 Hakîm Tirmizî, *Nevâdir* 2/172, 3/210 (Ebû Hüreyre'den zayıf bir senedle); Abdürrezzâk, *Musannef* 2/266 (Ona göre bu söz Said İbn Müseyyeb'e aittir.)

mel bir namaz değildir. Namaza itaat demek insanı, ahlâk dışı davranışlardan, meşru olmayan işlerden uzak tutan namaz demektir.[124] Yunus İbn Ubeyd bu hakikati şöyle ifade eder: "Kulda iki haslet iyi olursa, sair işleri de iyi olur; namazı ve dili." Evet kılınan namazlar eğer ahlâk dışı davranışlardan, meşru olmayan işlerden uzak tutmuyorsa o namaz sadece kişinin Allah'tan uzaklaşmasına sebep olur.[125]

Diğer taraftan Peygamberimiz içte huşuu yakalamadığı halde görünüşte güzel namaz kılmaya çalışan riyakârların yaptığı işi "gizli şirk" olarak nitelemiştir. Namaz Allah için kılınır başkası için değil. Namazla Allah'ın değil de başkalarının takdirini kazanmaya çalışmak riyakârlıktır ve yapılan ibadetin karşılığını başkalarından beklemektir. Efendimiz insanlar gördüğü zaman çok güzel namaz kılmaya çalışıp da yalnız başına kaldığında namaza ehemmiyet vermeyenlere Allah Teala'nın da değer vermeyeceğini bildirmiştir.[126] Bundan dolayı sahabiler, münafık huşûundan Allah'a sığınırlardı. Onlara "Münafık huşûu nasıl olur?" diye sorulduğunda "Bedenin hüşyâr görünmesi kalbin ise gaflet içinde olmasıdır." derlerdi.

Huzeyfe (radıyallahu anh) "Diyanetinizden ilk kaybedeceğiniz şey huşû, son yitireceğiniz şey de namaz olacaktır. Nice namaz kılan kimse vardır ki kıldıkları namazda bir hayır yoktur. Çok değil kısa bir süre sonra mescide girdiğinizde hûşu sahibi bir kimse ile karşılaşamayacak ve böyle kimseleri artık göremeyeceksiniz."[127] diyerek huşuun müminler için ne kadar önemli bir nimet olduğunu ifade etmiştir.

Evet gerçek huşû kalbin Allah karşısında engin bir saygı ve

124 Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl* 7/530 (20106)

125 Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl* 7/530 (20107)

126 Beyhâkî, *Şuabu'l-iman* 3/136

127 Hâkim en-Neysâbûrî, *Müstedrek*, 4/516. Bazı rivayetlerde huşû yerine "emanet" geçmektedir. Bkz. Taberânî, *Mucemu'l-Kebîr*, 9/311

hayâ duygusuyla durması, Allah'ın onca nimetine karşı şükürde âciz kalmanın ezikliğini hissetmesidir. Böyle bir kalp bedende padişah gibidir ve o, diğer uzuvlara da Allah karşısında hüşyâr durmalarını emreder. Bu seviyeyi yakalayamamış uzuvların haşyet, huşû ve hudû adına ortaya koydukları şeyler iğreti kalmaya mahkûmdur.

Kudsî hadis olarak rivayet edilen hoş bir sözde Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: "Her namaz kılan kişi namaz kılmış demek değildir. Ben azametinden dolayı Bana saygı gösterenin, nefisleri arzu etmesine rağmen nehyettiğim için haramlardan sakınanın, günah ve ma'siyette ısrarcı olmayanın, açı doyuranın, çıplağı giydirenin, hasta ve yaralılara merhamet edip garipleri barındıranın ve bütün bunları Benim rızam için yapan kimsenin namazını kabul ederim. İzzet ve celâlime yemin olsun ki bu insanın yüzünün nuru Benim nezdimde güneşin nurundan daha parlaktır. Ben böyle bir kulun cehaletini hilme, zulmetini (karanlığını) nura çeviririm. Her ne zaman bana dua etse ona icabet ederim. Benden ne dilerse onu veririm. Adıma yemin etse onu yemininde yalancı çıkarmam. Onu kurbiyetimle muhafaza altına alırım. Meleklerimden onu korumalarını isterim. Onun Benim nezdimdeki itibarı meyveleri çürümeyen ve durumu hiç değişmeyen (hep aynı tazelik ve taraveti taşıyan) Firdevs Cennet'i gibidir."[128]

Bediüzzaman "Bir dirhem ihlâslı amel bin batman ihlâssız amele müreccahtır."[129] der. İhlâsla, huşû ile kılınan iki rekât namaz böyle bir seviyenin yakalanmadığı bin rekât namazdan daha makbuldür. Nitekim Allah Resûlü de bir hadislerinde "Kim güzelce abdest alır, zâhir ve bâtınıyla Allah'a yönelir, nefsi onu meşgul etmeden iki rekât namaz kılarsa geçmiş

---

128 Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl* 7/530 (20104)

129 Said Nursî, *Lem'alar*, s. 192

günahları affedilir (bir başka rivayette de) Cennet ona vacip olur."[130] demişlerdir.

Nebîler Serveri (sallallahu aleyhi ve sellem) bir defasında mescide girdiğinde mescidin iki direği arasına uzatılmış bir ip gördü. "Bu ip nedir?" diye sordu. Sahabiler: "Zeynep binti Cahş'a aittir; namazda ayakta durmakta güçlük çekince ona tutunuyor" dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "İpi hemen çözün. Biriniz (gece namazı) kılmak isterse canlı ve zinde vakitlerinde kılmaya baksın. İbadet esnasında gevşeyip yorulursa da istirahat etsin."[131] buyurdu ve ibadette esas önemli olan noktanın onu hem fizik hem de kalp boyutuyla canlı ve duya duya îfâ etmek olduğunu hatırlattı.

İbn Abbas (radıyallahu anh) da huşû içinde iki rekât namaz kılmayı bütün bir gecenin gafil bir kalple ihya edilmesinden daha makbul ve muteber kabul eder. Muhammed İbn Nadr'a birisi, "Nerede Allah'a ibadet edeyim?" diye sorunca "İçini ıslah et! Sonra da nerede ibadet edersen et!"[132] cevabını vermişti.

Doğrusu kıldığımız her namazda mükemmel manada bir seviye yakalamak zordur veya namaza her yeni başlayan insandan bu seviyede bir namaz kılmasını beklemek doğru olmayabilir fakat namaz yoluna girmiş her bir kul için ideal anlamda namaz kılmak, bir hedef olmalıdır. Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), "Bazıları vardır ki namazını tam olarak eda eder. Bazıları yarısını, bazıları da dörtte birini yerine getirir. Bu durum ta onda birini eda etmeye kadar varır."[133] dedikten sonra Mutaffifîn Sûresini[134] hatırlatmış ve "Namaz bir terazidir. Siz

130 Müslim, *Tahare*, 17; Hâkîm, *Müstedrek*, 2/432

131 Buhârî, *Teheccüd* 18; Müslim, *Salâtu'l-musâfirîn* 219

132 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 8/336

133 Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl* 7/511

134 Bu sûre işlerini dürüst yapmayan, ölçüsüne tartısına hile karıştıranların istikbaldeki kötü âkıbetlerini, dürüst insanların ise önem ve kıymetlerini ve kendilerine verilecek mükâfatları bildirir.

ne kadar ağır ve güzel namaz kılarsanız o nispette karşılığını alırsınız."[135] buyurmuş, namaz adına ortaya konan gayretin boşa gitmeyeceğini belirtmiştir. Namaz konusunda himmet ne kadar âlî olursa o nispette Allah'tan ecir ve mükâfat gelmesi umulur. Abdullah İbn Mesud'un dediği üzere "Namaz kılan kişi Sultan'ın kapısını çalar. Kapıyı tıklayana kapının açılması çok uzun sürmez."[136]

Şüphesiz huşûu yakalamak ve huşu içerisinde namaz kılmak kolay elde edilebilecek bir meziyet değildir. İnsan önce kendisine bu hususu dert edinmeli, hedef yapmalı sonra da yılmadan usanmadan, ısrarla o noktaya ulaşmaya çalışmalıdır. Zahmette rahmet vardır. Kur'ân diliyle ifade edecek olursak "Güçlükle beraber kolaylık vardır!"[137] Zirvelere çıkabilmek için dağcılar ne meşakkatlere katlanır, ne riskler alırlar. Kalbin Zümrüt Tepeleri'ne ulaşabilmek için de şüphesiz birtakım fedakârlıklarda bulunmak bazı zorluklara karşı dayanmak gerekir. Namazda huşûu yakalayabilmek bir ütopya değildir. Hayat dikkatle ve temkinle yaşandığı müddetçe Rahmet-i Sonsuz bir gün o zümrüt tepelerin üfül üfül esen meltemlerini hissettirecek ve o zümrüt yamaçlarda biten çiçeklerin kokusuna da âşina kılacaktır inşallah.

Akıl ve gönülleriyle İslâm'a tam teslim olmuş ve onu bir ayna gibi aksettiren büyükler, namaza durduklarında Rahman'ın huzurunda bulunmanın mehabeti karşısında ne gözlerini kımıldatmış, ne başlarını sağa sola çevirmiş ne de iç dünyalarında -unutarak olması müstesna- dünyaya ait meselelerle meşgul olmuşlardır. Onlar namaza durduklarında Kâbe'yi iki kaşlarının arasına, Sırat'ı ayaklarının altına, Cennet'i sağ taraf-

---

135 Beyhâkî, *Şuabu'l-iman* 3/147

136 İbn Ebî Şeybe, *Musannef* 2/475; Beyhâkî, *Şuabu'l-iman* 3/146

137 İnşirâh Sûresi, 94/6

larına, Cehennem'i sol taraflarına alır, ölüm meleği arkalarında hazır bekliyor ve az sonra emaneti alacak şuuruyla dururlardı. Bütün hayatlarında olduğu gibi onların namazlarında da havf ve recâ duygusu hâkimdi. Böylesi şuurlu namaz kılmalarına rağmen yine de mütevazı davranır namazlarının akibeti konusunda hükmü Cenâb-ı Hakk'ın takdirine havale ederlerdi. Şimdi dilerseniz bu büyüklerin namaz hayatlarından müşahhas birkaç örnek anlatalım:

Bir şahıs Abdullah İbn Zübeyir'in evine misafir olarak gelmişti. Onu namaz kılarken buldu. Bu sırada Abdullah'ın küçük oğlu Haşim'in üzerine evin üst tarafından bir yılan düşüverdi. Ev halkı "Yılan! Yılan!" diye bağırdılar ve yılanı öldürdüler. Bütün bu olan bitene rağmen Abdullah namazını kesmedi. Bir süre sonra selam verip namazdan çıkınca kendisine neden namazı bırakmadığı soruldu. O da "Hiçbir şey duymadım." diye cevap verdi. Namazı öyle bir ruh haletiyle ile kılardı ki secde ettiğinde kuşlar gelip sırtına konardı. Gündüzlerini oruç gecelerini de namazla ihya eden İbn Zübeyr "mescit güvercini" diye meşhur olmuştu.

Mesleme İbn Beşşâr bir gün mescitte namaz kıldığı esnada mescidin bir bölümü çöküverdi. İnsanlar namazlarını bırakıp kaçtılar da Mesleme hiçbir şey olmamış gibi namazına devam etti.

Yakup el-Hadramî namaz kılarken öylesine kendinden geçerdi ki omzundan hırkası alınır sonra tekrar yerine koyulur da hiç hissetmezdi.

Muhammed İbn İsmail el-Buhârî bir gün bir grup insanla birlikte kırlara doğru gezintiye çıkmıştı. Öğle vakti gelince onun imametinde namazı cemaatle eda ettiler. Buhârî farzı bitirince sünnet kılmaya başladı. Bitirince yanındaki insanlara: "Gömleğimin altında bir şey var mı diye bir bakar mısınız?"

dedi. Bir de baktılar ki bir eşek arısı kendisini yaklaşık on yedi yerinden sokmuş ve arının ısırdığı yerler mosmor kesilmiş. Cemaat, "Neden ilk ısırdığında namazdan çıkmadın?" diye sorunca Buhârî onlara şu cevabı verdi: "O an bir sûre okuyordum. Onu bitirmeden kesmek istemedim."[138]

Hz. Ali namaz vakti gelince bir başkalaşır, rengi solar ve tir tir titrerdi. "Ey müminlerin emiri! Nedir bu hal?" dediklerinde "Göklerin, yerin ve dağların yüklenmekten çekindikleri emanetin yani namazın vakti geldi." der ve kendisinde görülen bu değişikliğin sebebini bu şekilde açıklardı. Bir defasında ayağına saplanan bir oku çıkartmak isteyenlere "Ben namaza durayım. Oku ayağımdan o zaman çıkarırsınız. Çünkü namazda iken okun acısını duymam." demişti.

Her gün bin rekât namaz kılması ile meşhur Zeynelâbidin Hazretlerinin evinde bir gün yangın çıkmıştı. Kendisi o esnada secdede idi. Etraftan "Ey Allah Resûlü'nün torunu! Yangın! Yangın!" diye bağırmaya başladılar ama o, yangın söndürülene kadar başını secdeden kaldırmadı. Kendisine "Neden?" diye sorulunca "Cehennem ateşi beni o ateşle meşgul olmaktan geri bıraktı." diye cevapladı. O da tıpkı dedesi Hz. Ali gibi namaz vakti gelince başka bir atmosfere girer ve başkalaşırdı. "Neden?" diye soranlara "Kimin huzuruna çıkacağımı bilmiyor musunuz?"[139] diye cevap verirdi.

Müslim İbn Yesâr namaza duracağı zaman ev halkına "Aranızda rahatça konuşabilirsiniz. Çünkü ben namazda iken sizin ne konuştuğunuzu duymuyorum."[140] derdi.

Halef İbn Eyyûb namazda kendisine musallat olan sinekleri kovmaz onlarla uğraşmazdı. Kendisine "Rahatsız olmuyor

---

138 Hatîb el-Bağdadî, *Tarih-i Bağdad* 2/12-13; Zehebî, *Siyerü A'lami'n-Nübelâ* 12/444

139 Abdülhalim Mahmud, *Seyyidüna Zeynü'l-âbidin* s. 29 (Daru'l-Maarif, Kahire, 2. baskı, 1999)

140 İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ* 7/186

musun?" diye sorduklarında, "Duydum ki bazı günahkârlar işlemiş oldukları suçlardan ötürü kırbaçlandıklarında 'Ne kadar da sabırlı adammış! Kırbaçlar bile onu dize getiremedi.' desinler diye seslerini çıkarmıyorlarmış. Bu adamlar böyle yaparken ben Rabbimin huzurunda nasıl sineklerle vs. ile uğraşabilirim ki!" cevabını vermişti.

Said İbn Müseyyeb, 40 yıl cemaata devam etmiş ve bu süre zarfında sağında ve solunda namaz kılanların kim olduğunu fark etmemişti. Rabbi huzurunda bulunma şuuru onun başka şeylerle meşgul olmasına mâni oluyordu.

Hz. Osman'ın hanımı Meryem, halifenin nasıl namaz kıldığını şöyle tarif eder: "Aramızda sakalaşmayı ve sohbet etmeyi Osman namaza durana kadar ertelerdik. Rabbiyle halvete çekildiğinde ne bizim konuşmalarımızı ne de başka bir şeyi hissetmezdi." [141]

Osmanlı sultanlarından ruh insanı, Murad Hüdavendigâr, büyük bir askerî ve idarî dâhi idi. Ancak onun bir de askerî ve idârî dehasını aşan kulluğu vardı. Öyle ki bir defasında hocasına: "Hocam, sen namaza dururken ilk tekbir aldığında hemen Kâbe'yi görebiliyorsun. Ben ise ancak birkaç tekbirden sonra görebiliyorum." diyerek sırrını açıklamıştı. Gönlünün duruluğundan olacak her tekbir alanın Kâbe'yi müşahede ettiğini sanıyordu. Bu devâsâ ruh, Sırpsındığı'nda koca haçlı ordularını göğüslemiş ve savaştan önce ellerini kaldırıp "Ya Rabbi! Ordumu muzaffer, beni de şehit eyle." diye yalvarmıştı. Onun bu duası çabucak icabet görmüş, savaş sonrası bir talihsiz el tarafından hançerlenerek Rabbine yürümüştü.

Huşûun, namazın değer ve kıymet kazanmasında ne kadar önemli bir husus olduğunu bir parça izah ettikten sonra bu şuurun nasıl kazanılacağı ve muhafaza edileceği, huşûa mâni

---

141 Beyhâkî, *Şuabu'l-iman* 3/165

olan hususların neler olduğu konusuna değinmek faydalı olacaktır zannediyorum.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki huşû, imana bağlı olarak inkişaf eden bir haslettir. Yani iman, marifetullah, muhabbetullah ve zevk-i ruhani yolunda kul mesafe kat ettikçe ibadetlerinden alacağı haz ve Rabbi karşısında hissettikleri o nispette inkişaf ve tekâmül edecektir. İmanda derinleşme mümin için bir ufuksa -ki öyle olduğunda şüphe yok- o ufka yürürken huşû ve hürmet adına mesafe kat etmek de gayet tabiidir. İnsan bilmediği ve tanımadığı hususlara karşı ilgisiz hatta bazen düşman kesilir. Altın, gümüş, yakut, inci vs. gibi mücevherlerin kıymetini bilmeyen birine hazine teslim edilse onun değerini bilmediğinden muhafaza etmek için herhangi bir gayret göstermez. Tıpkı bunun gibi iman ve imandan dallanıp budaklanan her türlü güzellik Allah tarafından bize hediye edilmiş değerlerdir. Onları muhafaza etmek ve yerine göre mükemmelleştirmeye çalışmak bize düşen en önemli görevdir. İman konusunda insan ne kadar gayretli olur, onu taklitten tahkike çıkarmaya çalışırsa Rabbi karşısında duyduğu tazim, hayâ, vakar, tevazu, huşû ve hudû da artar. Bu durumda öncelikle yapılması gereken şey iman ve imana ait değerlerin inkişaf ettirilmesi ve mükemmelleştirilmeye çalışılmasıdır.

Dikkat edilmesi gereken ikinci husus haramlara karşı mesafeli durmaktır. Gözümüzü, gönlümüzü, ağzımızı, dilimizi, elimizi, ayağımızı hâsılı bütün azalarımızı haramların boğucu atmosferinden uzak tutmalıyız. Zira Allah Resûlü (aleyhi ekmelü't-tehâyâ), "Ey insanlar! Allah her türlü eksiklik ve kusurdan münezzeh ve müberradır. Binaenaleyh sadece temiz ve nezih olanı kabul eder. Allah, peygamberlerine emrettiği şeyi müminlere de emretmiştir. Yüce Allah peygamberlere buyurdu ki: 'Siz ey peygamberler! Helâl ve hoş şeylerden yiyip

için, makbul ve güzel işler işleyin!'[142] Müminlere de buyurdu ki: 'Ey iman edenler! Size kısmet ettiğimiz rızıkların temiz ve helâlinden yiyiniz!'[143]

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), bu ifadelerden sonra uzun yolculuk yapmış, saçı sakalı birbirine karışmış, toza toprağa belenmiş bir şahsın ellerini semaya doğru kaldırıp, "Ya Rabbi! Yâ Rabbi!" diye dua ettiğinden söz etti ve buyurdu ki: "Hâlbuki onun yediği haram, içtiği haram, giydiği haram, gıdası haramdır. Böyle birinin duası nasıl kabul edilsin ki?"[144]

Bu sözleriyle O, yeme içme vs. davranışlar konusunda dikkatli hareket etmeden yapılacak ibadetlerin eksik, kusurlu ve hatta bazen karşılıksız kalacağını ifade etmiştir. Bunun için ibadet hayatına tesir edecek her türlü günahtan elden geldiğince uzak durmalı, Rabbin huzuruna tertemiz bir şekilde çıkmaya gayret etmelidir.

Haramlara karşı gerekli hassasiyet gösterilmezse bu durum başta vicdanı sonra da diğer latifeleri tesir altına alıp onları meşgul eder, asli görevlerini yapmalarına müsaade etmez. Bu günahlar fikir dağınıklığına, kalbin münacattan uzaklaşmasına ve gaflete sebep verirler. Buna mâni olmak için "Hazer et, dikkatle bas, batmaktan kork. Bir lokma, bir kelime, bir dane, bir lem'a, bir işarette, bir öpmekte batma!"[145] ikazını dikkate almak gerekir. Önü alınmazsa bu cürümler zihin ve kalbi daldan dala atlatarak fikri dağıtır, elde edilmesi gereken huşûa mâni olurlar. Dikkatsizce izlenen programlar, okunan kitap ve dergiler insanı başka âlemlere götürür. Bu türlü düşünce ve vesveseler üzerimize konup da uzaklaştırdığımız

---

142 Müminûn Sûresi, 23/51

143 Bakara Sûresi, 2/172

144 Müslim, *Zekât* 65

145 Said Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* s. 163

ama az sonra tekrar gelip konan sineklere benzerler. Her ne kadar iradî olmadıktan sonra akla gelen şeylerden sorumlu olmasak da zihin ve hayal dünyamızı temiz tutmaya gayret etmemiz gerekir.

İnsan bu tür düşünceler aklına geldiğinde içinden bir estağfirullah çekmeli ve hemen Rabbi huzurunda olduğunu hatırlamalıdır. Bu şekilde bir davranış onu şeytanın oyuncağı olmaktan kurtarır. Namazda namaz huzurunu ihlal edici vesveselerle meşgul olmamak için namaz dışındaki saatlerimizi mümkün olduğunca temiz yaşamaya çalışmalı, dünya sevgisinin kalbî ve ruhî bünyemize bulaştırdığı manevi hastalıkları tedavi etmeye çalışmalıyız. Nitekim İmam Gazali, "Dünya ve ahiretin kalpteki himmetleri, sirke dolu bir fincana dökülen suya benzer. Fincana ne kadar su dökülürse, şüphesiz o nisbette sirke dışarı çıkar; zira ikisi bir arada cem olmaz."[146] diyerek bu hakikate tercüman olmuştur.

Ayrıca namaza durmadan önce namaz esnasında meşgul edecek şeylerden uzak durmaya çalışmalıdır. Tenha bir yer aramalı, Allah ile kul arasına girebilecek her türlü mâniyi aradan çıkarmalıdır. Abdullah İbn Ömer'in bu endişeden dolayı namaz kıldığı yerde asılı bulunan mushaf veya kılıçları indirdiği ve kıble istikametindeki duvarda yazı varsa sildiği rivayet edilir."[147]

Yine aynı endişeden ötürü ashabdan Ebû Talha bahçesini bağışlamıştı. Şöyle ki bahçesinde namaz kılarken bir kuşun hurmalıklar arasından çıkmak için çırpındığını fark etti. Ebû Talha kuşun bu çırpınışlarını bir süre takip ettikten sonra namazdaki konsantrasyonunu kaybetti. Neden sonra namaza döndüğünde

---

146 İmam Gazali, *İhyau Ulumiddin* 1/165

147 İmam Gazali, *İhyau Ulumiddin*, Esrar-ı Salat bölümü, Bedir Yayınevi, tercüme: Ahmet Serdaroğlu

kaç rekât kıldığını unuttu. Bütün bu olanları bir imtihan olarak yorumladı ve sahip olduğu malın kendisini ibadetinden alıkoyduğu sonucuna vardı. Çok geçmeden Resûlullah Efendimiz'in huzuruna varıp yaşadıklarını anlattı ve bahçesini istediği şekilde tasarruf etmesi için Allah Resûlü'ne hibe etti.[148]

Bir rivayette de Resûlullah Efendimiz sahabilerden Ebû Cehm'in hediye ettiği nakışlı ve çizgili bir kumaş üzerinde namaz kılmış, namazını eda ettikten sonra da, "Bunu Ebû Cehm'e geri verin. Düz ve sade bir kumaşı ondan alın. Çünkü bu kumaş beni meşgul etti." dediği nakledilir.

Netice olarak diyebiliriz ki insan hem namaz öncesi hem de namaz esnasında bazı hususları yerine getirmeye çalışır ve onlara dikkat ederse huşûu elde etme adına önemli görevleri yerine getirmiş sayılır. Bunun için namazdan önce iyi bir hazırlık yapmalı, güzelce abdest almalı, ezanı sükûnetle dinlemeli ve ardından ezan duasını okumalı, hem vücut hem de elbise temizliğine dikkat etmelidir. Namaza durduğunda kendisini meşgul edecek şeyleri ya kendisinden uzaklaştırmalı ya da bu gibi şeylerin bulunmadığı bir yer tercih etmelidir. Yemek hazırken, tuvalet ihtiyacı varken ve uyku bastırmışken namaza durmamalıdır. Saflarını düzgün tutup aralarda boşluk bırakmamalı, namaza durduğunda da sağa sola doğru hareket etmemeli gözlerini bakılması gereken noktalara odaklamalıdır. Kıraat esnasında okuduğu âyetlerin manasıyla bütünleşmeli, tertil üzere okumalı ve gayri tabii davranışlardan kaçınmalıdır. Ayrıca tadil-i erkân adına yapılması gereken hususları yerine getirmelidir.

Rabbim, -sonsuz rahmetinden dileyelim- kimsenin yorgunluğunu yanına kâr bırakmasın. Kalbimizi, duygularımızı ona karşı daima hüşyâr ve huşû içinde kılsın!

---

[148] İbn Esîr, *Câmiu'r-Usûl fi Ehâdîsi'r-Resûl* 11/20

Namazda Okudukları Âyetlerin Manasıyla Bütünleşirlerdi

Daha önce de geçtiği gibi Allah Resûlü tek başına kıldığı namazlarda kıyamını, rükuunu ve secdesini uzun uzun yapar ve müminlere örnek olurdu. İbn Mesud bir gece teheccüd vaktinde O'na tâbi olmuş fakat Efendimiz kıyam ve kıraatini uzun yaptığından dolayı "neredeyse dayanamayıp oturacak ve O'nu namazıyla baş başa bırakacaktım" demişti.[149]

O'nun namazını görüp de imrenmemek mümkün müydü ashab için? Namazları Resûlullah'ın namazlarına benzesin diye ne kadar gayret göstermişlerdi. Onlardan biri de Âişe annemiz idi. Ömrünün sonuna kadar zühdünden taviz vermeyen Âişe (radıyallahu anhâ) sabahlara kadar namaz kılıyor gündüzlerini de genellikle oruçla geçiriyordu. Başkalarına belli etmemek için elinden gelen gayreti gösterse de namazlarındaki huşû ve huzur, yakarışlarındaki içtenlik ve tazarru dikkatli gözlerden kaçmıyordu. Kur'ân okurken veya namaz kılarken içinde tehdit ve uyarı olan bir âyete geldiği zaman duraksar, baştan alır ve onu tekrar tekrar okurdu. Yakınındakiler, namaz kılarken döktüğü gözyaşlarıyla başörtüsünün ıslandığına kaç defa şahit olmuşlardı.

Yine namazda olduğu bir gün Tûr Sûresi'nin "… Ama şükürler olsun ki Allah bize lütfetti ve bizi, o kavuran ateşten korudu.."[150] meâlindeki âyetine gelince peygamber hanımı olmasının kendisine artı bir puan kazandırmayacağı şuuruyla âkıbetinden endişe ediyor ve Allah'ın rahmetine sığınıyordu. Âyeti bitirir bitirmez: "Allahım! Bana da lütfunla muamele et ve beni de Cehennem azabından muhafaza eyle!"[151] temennisiyle Allah'a iltica etmişti.

---

149 Buhârî, *Teheccüd* 9; Müslim, *Salâtu'l-musâfirîn* 204

150 Tûr Sûresi, 52/27

151 İbn Ebî Şeybe, *Musannef* 2/211 (Bu rivayette aynı hâdise Hz. Âişe'nin kızkardeşi Hz. Esma için de zikredilir); Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 2/48

Hz. Ömer Efendimiz'in kızı ve Allah Resûlü'nün eşi Hafsa annemiz de çok ve uzun namaz kılmasıyla bilinirdi. Cebrâîl (aleyhisselâm) bile kendisini çok oruç tutan ve çok namaz kılan sâliha bir kadın olarak takdir etmişti.[152]

Sahabe neslinden sonra da namazda iç ve dış bütünlüğünü sağlayabilmiş âbidler onu kılarken adeta metafizik bir âleme girmişçesine eda etmişlerdir. Kendilerini okudukları sûre ve âyetlerin birinci muhatabı kabul etmiş, rahmet âyetlerini okuduklarında Allah'a dua etmiş, azap âyetlerini tilavet ettiklerinde Allah'a sığınmış, tenzih âyetlerini okuduklarında da tesbih ü tazimde bulunmuşlardır. Kimi zaman bir meltem hafifliğinde namaz kılmış kimi zaman da kıyamet başlarına kopmuşçasına haşyetle kıvranmışlardır. Meselâ onlardan biri olan İbrahim en-Nehaî Hazretleri, "Allah asla evlat edinmedi. O'nun yanı sıra hiçbir tanrı da yoktur."[153] âyetini okuduğunda Cenâb-ı Hakk'ın şanına yakışmayan bir hususu zikretmekten dolayı hayâ eder ve o âyeti alçak sesle okurdu.[154]

Kur'ân'ın hüzünle okunmasını isteyen nebevî tavsiyeye binaen Hak dostları çoğu zaman namazlarında Allah korkusundan dolayı ağlamış ve gözyaşlarına hâkim olamamışlardır. Hatta onların içinde okuduğu âyetlerin muhtevasına dayanamayıp vefat edenler bile vardı. Mesela, tabiîn neslinden Ebû Ubeyde el-Basrî kıyamda iken vefat etmişti. Behz İbn Hakîm, Zürâre İbn Evfâ'nın arkasında sabah namazı kılıyordu. Zürâre, "Sûr'a üflendiği gün doğrusu o çok çetin bir gün! Kâfirlere hiç kolay olmayan bir gün!"[155] âyetini kıraat ederken yere yığılmış ve Hakk'a yürümüştü. Behz

152 İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ* 8/85
153 Mü'minûn Sûresi, 23/91
154 Gazali, *İhya* 1/168
155 Müddessir Sûresi, /8-10

onun cenazesini evine taşımış ve bu hadiseyi ömrü boyunca unutamamıştı.[156]

Onlar namazı verip veriştirme şeklinde değil de her bir rüknünü duya duya, doya doya kılmışlardı. Kıyam ve kıraati uzun olan namazın en faziletli namaz[157] olduğunu bildiklerinden uzunca namaz kılarlar ve tilavet ettikleri âyetleri iliklerine kadar hissederek okurlardı.

Atâ İbn Ebî Rebâh yaşlandığı ve tâkatsiz düştüğü günlerde bile tek rekâtta Bakara sûresinden iki yüz âyet okuyordu. Namazdaki duruşu ona yorgunluğunu hiç hissettirmiyordu.[158] Öyle ki İbn Cüreyc kendisi için "Mescid, yirmi sene boyunca onun yatağı olmuştur."[159] demişti.

Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), "Namaz kılan kimse gizlice Rabbi ile konuşur.[160] O sebeple sizden biriniz Rabbi ile ne konuştuğuna dikkat etsin."[161] buyurmuş ve kulun Rabbi karşısında nasıl durması gerektiğini tayin etmiştir. Rabbiyle konuşan âciz bir kul, zenginin kapısında dilenen bir miskin gibidir. Dilenci istediğini alana kadar kapıda bekler, yalvarır, yakarır. Kul da kıyama durup Rabbiyle konuşmaya başladığında da o hâlet-i ruhiye ile durmalı ve Allah'a yüreğinden gele gele halini arzetmelidir. Buna binaendir ki Süfyan-ı Sevrî "Eğer Mansur'u namaz kılarken görmüş olsaydınız az sonra öleceğini düşünürdünüz."[162] demiştir.

Esved İbn Yezid -ki Ebû Hanife'nin hocasıdır- bir gecede yüz rekât namaz kılar ve devamlı ağlardı. Kendisine; günahla-

---

156 İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ* 7/150

157 Müslim, *Salâtu'l-musâfirîn* 165

158 Beyhakî, *Şuabu'l-iman* 3/148

159 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 3/310; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve* 2/212

160 Buhârî, *Salât* 36 (396), *Salât* 38 (399); Müslim, *Mesâcid* 14 (856).

161 Muhammed İbn Nasr el-Mervezî, *Ta'zîmi Kadri's-Salât*, 1/182 (130).

162 Beyhakî, *Şuabu'l-iman* 3/152

rına mı ağlıyorsun? diye sorduklarında "Hayır! Bilakis dünyanın ötesinden korkuyorum." derdi. Hâlbuki bu zatı öldükten sonra birisi rüyasında görmüş ve ona "Ne muamele gördün?" diye sormuştu. O da "Peygamberlikle aramda dört parmaklık mesafe kaldı." diye cevap vermişti.

Başta Efendimiz olmak üzere bütün Allah dostları özellikle gece namazlarında kendilerine açılan engin mana dünyasına yelken açmışlar ve bazen sadece bir âyeti defalarca tekrar etmişler hatta kimi zaman onunla sabahlamışlardır.

Ebû Zerr'in (radıyallahu anh) şehadetiyle bir gece Resûlullah Efendimiz "… Eğer onları cezalandırırsan, şüphe yok ki onlar Sen'in kullarındır. Onları affedersen, aziz-u hakîm (üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibi) ancak Sen'sin."[163] âyetini okuya okuya sabahlamıştı.[164]

Temim ed-Dârî "Orada yüzlerini alevler yalar da ateş dudaklarını yaktığında, dişleri açıkta kalıverir."[165] âyetini,

Geceleri döktüğü gözyaşlarından dolayı gözlerini kaybeden ve uzun namaz kılmasından dolayı bir sütun veya direğe benzetilen Said İbn Cübeyr "Fakat bugün sizler, şöyle bir tarafa çekilin ey mücrimler!"[166] âyetini,

Harun İbn Riâb "Onlar ateşin karşısında durdurulup da "Ah n'olurdu, dünyaya bir geri döndürülsek de Rabbimizin âyetlerini inkâr etmesek, müminlerden olsak!" dedikleri zaman bir görsen, neler olacak neler!"[167] âyetini,

Hasan Basri "Hâsılı O, Kendisinden dilediğiniz her şeyi verdi. Öyle ki Allah'ın size verdiği nimetleri birer birer sayma-

---

163 Mâide Sûresi, 5/118

164 İbn Mâce, *İkâme* 179

165 Mü'minûn Sûresi, 23/104

166 Yâsîn Sûresi, 36/59

167 En'âm Sûresi, 6/27

ya kalkarsanız, mümkün değil, onları sayamazsınız. Gerçekten insan zalim ve nankördür."[168] âyetlerini tekrar ede ede gözyaşlarıyla sabahlamıştı.

Muğire, Mâlik İbn Enes hazretleri ile ilgili hatırasını şöyle anlatır: Bir gece ortalık sakinleşip herkes yattıktan sonra Mâlik İbn Enes'e uğramıştım. Onu namaz kılarken buldum. Fatiha'yı bitirdikten sonra Tekâsür Sûresi'ni okumaya başladı. "Sonra o gün nimetlerden hesaba çekileceksiniz!" âyetine gelince ağlamaya başladı. Ağlıyor ve bu âyeti tekrar ediyordu. Gördüklerim bana neden dışarı çıktığımı da unutturmuştu. Sabah namazı vakti girinceye kadar onu ayakta öylece izledim. Mâlik bir süre sonra vaktin girmiş olduğunu fark edince nihayet rükua vardı. Ben de evime gidip abdest aldım ve sabah namazını eda etmek için mescide gittim. Baktım Mâlik (rahmetullahi aleyh) benden önce mescide gelmiş ve insanlar etrafını sarmış olduğu halde oturuyor. Namaz kılınıp gün aydınlandığında simasının nur gibi pırıl pırıl olduğunu görmüştüm.[169]

Talk İbn Habîb namaza durup kıraate başlayınca Ankebût Sûresine kadar okumadıkça rükû etmezdi. "Belim ağrıyana kadar ayakta durmak istiyorum." der ve gücü yettiğince Kur'ân tilavet ederdi. İbn Ebî Nacîh "Bizim memleketimizde Talk İbn Habîb'den daha güzel namaz kılan bir kimse yoktur." demiş ve onun namazlarının güzelliğini ifade etmek istemişti.[170]

Âsım İbn Ebî Bekr bir gün Ömer İbn Abdülaziz'in çocukları arasında ibadet, zühd ve takvasıyla öne çıkan Abdülmelik'e misafir olur. Misafirliği esnasında şahit olduğu bir vakayı bize şöyle nakleder: "Yatsı namazını eda ettikten sonra herkes gibi

---

168 İbrâhim Sûresi, 14/34

169 Kâdı İyâz, *Tertîbü'l-Medârik ve Takrîbü'l-Mesâlik* 1/54

170 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 3/64

Abdülmelik de istirahata çekilmişti. Misafirlerinin uyuduğuna kanaat getirdikten sonra kalktı ve kandili yaktı. Ben de bu arada onu izliyordum. Akabinde namaz kılmaya başladı. Bir süre sonra beni uyku bastırdı ve uyudum. Neden sonra uyandığımda namazda şu âyeti okuyordu: 'Ne dersin: Onları yıllarca yaşatsak da, sonra tehdit edildikleri o azap başlarına gelse, onca seneler yaşayıp zevklenmeleri kendilerini kurtarabilir mi?'[171] Ağlıyor sonra âyeti tekrar okuyordu. Durum böyle iken ben onun halinden endişe ettim ve içimden 'Ağlamaktan helak olacak.' diye geçirdim. Uykusundan uyanan bir kişinin yaptığı gibi 'Sübhânallah! Elhamdülillâh!' dedim. Beni duyunca hıçkırıklarını kesip sakinleşti."[172]

İbrahim en-Nehaî, Allah'ın üstün kudretini hatırlatıp insanları uyaran, kâinatı yoktan yaratan kudretin haşri gerçekleştirmesinin pek kolay olduğunu vurgulayan İnşikâk Sûresi okunduğunda sıtmaya tutulmuş gibi zangır zangır titrerdi.

Nehaî ailesinin yetiştirdiği ruh insanlarından biri ve Kûfe mektebinin büyük muallimi Esved İbni Yezid en-Nehaî irşad, tebliğ ve cihat dışındaki bütün zamanlarını evinin taraçasında ibadet ü taatla geçirirdi. Onu bir sütun gibi devamlı taraçada ibadet ederken gören komşu çocuğu, kendisini bir sütun veya direk zannederdi. Bir gün Esved vefat edip ortadan kaybolunca ve komşu çocuğu önceleri her gece müşahede ettiği o manzarayı artık göremeyince annesine: "Anne, ben her gece burada bir sütun görüyordum. Artık o neden yerinde yok." diye sormuştu. Bunun üzerine annesi "Oğlum, o bir sütun değil, Esved İbni Yezid en-Nehaî'ydi." sözleriyle çocuğuna cevap vermişti.

Zünnûn bir gün imamete geçip "Allahu Ekber" diyerek if-

---

171 Şuarâ Sûresi, 26/205-207

172 İbn Asâkir, *Tarih-i Dımaşk* 25/220

titah tekbiri almış bir süre sonra da namazın haşyetinden düşüp bayılmıştı.[173]

Bütün bu zikrettiğimiz örnekler o zamanlar ruhları saran ibadet iştiyakını göstermesi açısından önemli ve çok özel misallerdir. Aslında, Tabakât kitaplarına[174] bakılsa, bu konuda daha pek çok örnek bulmak mümkün olacak ve selef-i salihîn arasında günde yüzlerce rekât namaz kılanların ve onu duya duya eda edenlerin sayısının hiç de az olmadığı açıkça görülecektir.

Gecelerini Teheccüdsüz Geçirmezlerdi

Uykunun en tatlı saatlerinde sırf Allah için kalkmak, mahmur gözlere su çarpmak sonra da Mevlâ-yı Müteâl'in huzuruna varmak şüphesiz ki nefsi rahatsız eder. Ancak şu da bir gerçek ki bir ameli işlemek nefse ne kadar çirkin ve ağır geliyorsa, ahiret gününde mizanda o kadar ağır gelecektir. Dolayısıyla gece ibadeti ve teheccüdün ecir ve mükâfatı çok büyüktür.

Geceler mesafelerin dürüldüğü vakitlerdir. Manen mesafe kat etmek isteyenler geceleri ihmal etmemeliler. Gündüzün yüzüne siyah örtüsünü çektiği o saatler Rab ile hususi halvetin yaşandığı ânlardır. Zebur'un ifadesiyle "Kulum! Beni gece karanlığında bulursun. Çünkü sana en yakın olduğum anlar o anlardır. Beni ara, bulursun!"[175] muştusunu saklayan zamanlardır geceler. Gecelerde gözleri açık olanlara semadan hususi iltifat iner. "Yok mu dua eden, icabet edeyim!" çağrısına kulak verip namaza ve niyaza koşanlar ekstra lütuflarla sevindirilirler gecelerde. Gecelerin karanlığını teheccüd ışığıyla aydınlatanlar kabirlerinin karanlığını aydınlatacak ışığı depolarlar aslında. Gecelerini ibadet ve taatle tezyin edenler

---

173 Hucviri, *Keşfu'l-Mahaîb*, s. 440.

174 Hak dostlarının hayatlarını ve eserlerini anlatan biyografiler.

175 Zebur'dan naklen İ. Hakkı, *Marifetname*, 312

kıyamet gününün eşrâfı olarak arzı endam edecekler mahşer meydanında. Farzlardan sonra en faziletli namaz teheccüd namazıdır."[176] Allah Resûlü'nün beyanında. Teheccüd, bizden önceki salih kulların âdeti, Rabbe yakınlık, günahlara kefaret, hatalardan selâmet ve hastalıklara afiyet[177] olan özel bir ibadettir aynı zamanda.

Geceleri ihya, nübüvvetin esaslarından biridir. Nebevî misyona vâris olanlar, tecelli avına çıkılacak hususi saatler olarak geceleri değerlendirirler. Müceddid-i Elf-i Sânî İmam Rabbanî geceleri ihya etmek isteyenlere şu altın tavsiyelerde bulunur: "Teheccüd kılmak tasavvuf yolunun olmazsa olmaz şartlarından biridir. Onu herhangi bir zaruret mevzubahis değilse kaçırmamaya gayret etmeli. Başlangıçta zorluk çekilse de uyandırmaları için ev halkına veya hizmetçilere tembihlemeli. Birkaç gün içinde kalkmayı alışkanlık haline getirince zorluk ve külfet de ortadan kalkar. Gecenin sonuna doğru kalkmak isteyen, yatsı namazını kıldıktan sonra, faydasız şeylerle uğraşmayıp uyumalıdır."[178]

Geceleri ayakta kalanlar gündüzleri düşmezler. Geceler o engin muhtevasıyla Hak dostlarına ne esrar fısıldar kim bilir. Hem gecenin tek başına bir kıymeti yoktur. Ona değer kazandıran şey, bağrında sakladığı dualar, yakarışlar, iç dökmeler ve gözyaşlarıyla ıslanmış seccadelerdir. Geceler riyasız yakarışları saklar koynunda. Allah dostları katışıksız ibadet edebilmek için geceleri iple çekerlerdi âdeta. Kimisi bütün geceyi ibadetle geçirdiği halde sabaha yakın saatlerde sesini yükseltir, sanki yeni uyanmış gibi yapardı;[179] kimisi uykusuzluğun ve gözyaşının iz-

176 Müslim, *Sıyam* 202; Ebû Davut, *Sıyam* 55; Neseî, *Kıyamu'l-Leyl* 6; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned* 2/342

177 Tirmizî, *Daavât* 101.

178 İmam-ı Rabbanî, *Mektubat* I/1176.

179 İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve* 3/292

lerini silebilmek için gözlerine sürme çekerdi.[180] Nitekim halktan biri Temîm ed-Dar'iye "Gece nasıl namaz kılıyorsun?" diye sorunca celallenmiş, "Allah'a yemin ederim ki geceleyin gizlice kıldığım iki rekât namazı, başkalarına anlatılan bütün gecenin ihyasına tercih ederim."[181] demişti. Mansur İbn Mu'temir sabah olunca gözüne sürme çeker, saçlarınının bakımını yapıp koku sürünür, onları iki tarafa tarar halkın arasına öyle çıkardı.[182] Kırk defa hac yapma şerefine eren Eyyûb es-Sahtiyânî (rahmetullahi aleyh) bütün gecesini ihya eder, sabah olunca da sanki yeni uyanmış biri gibi sesini yükseltir ve ibadetle geçen gecesinden hiç kimsenin haberi olmasın isterdi.[183]

Görüldüğünde Allah'ı hatırlatan simalardan biri olan Bişr-i Hafî, bir gün namaza durmuş, uzunca kıyamda durarak ihsan şuuruyla namaz kılmıştı. Namazını eda ettikten sonra arkasında bir adamın namaz kıldığını fark edince onu şöyle ikaz etti: "Şu kıldığım namaz sana güzel görünüp hoşuna gitmesin! İblis de nice zamandır meleklerle beraber Allah'a ibadet etmiş ve kulluk yapmıştı. Sonra başına neler geldiğini biliyorsun."[184]

İşte bu özel insanlar bir taraftan takati aşkın ibadet ve taatte bulunurken diğer taraftan kendilerini sıfırlıyor ve Allah'la olan irtibatları adına kimseye sır vermemeye çalışıyorlardı. Onları büyük yapan sır da bu noktada gizliydi.

Efendimiz Medine'yi teşrif ettiklerinde ashabı ilk olarak geceleri değerlendirmeye teşvik etmişti. "Ey insanlar! Aranızda selamı yayın, fakirleri doyurun ve insanlar uykuda iken ibadet

---

180 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 5/41

181 İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve* 1/739.

182 İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve* 3/112; Şa'ranî, *Tenbihu'l-Muğterrin* 114.

183 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 3/5

184 Abdülhalim Mahmud, *el-Ârif billah*, s. 73 (Dâru'l-Maarif, Kahire 1994)

edin. Böylece selametle Cennet'e girersiniz."[185] demiş ve Cennet yolunun buraklarının ne olduğunu öğretmişti onlara.

Yine Efendimiz'in verdiği müjdeye göre Allah, bütün insanları mahşer meydanında toplayınca bir münâdî, "Teheccüd için yataklarından kalkıp cezalandırmasından endişe içinde, rahmetinden de ümitli olarak Rab'lerine dua edip yalvaranlar nerede?"[186] diye seslenecek; sayıları çok az olan bu kimseler öne çıkıp kolay bir hesaptan geçtikten sonra Cennet'e gireceklerdi. Diğer insanların muhasebesi ancak onlardan sonra başlayacaktır.[187]

Hz. Âişe annemiz Efendimiz ile birlikte yaşadıkları dönemde aksatmadığı teheccüd namazını O'ndan sonra da aynı titizlik ve azimle devam ettirecek ve bunu başkalarına da tavsiye edecekti. Bir defasında Abdullah İbn Kays'ı karşısına almış ve ona şöyle nasihat etmişti: "Gecelerini teheccüde kalkmayı asla ihmal etme! Çünkü Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) onu hiç terk etmedi. Hastalandığında veya çok yorgun olduğunda bile onu ihmal etmez oturarak olsun yine kılardı.[188]

Ebû Zer (radıyallahu anh), Ka'be'nin gölgesinde insanlara nasihat ederken, "Kabirde yalnız ve perişan kalmamak için gece karanlığında ibadet edin."[189] demiş ve Resûlullah'tan öğrendiği dersi diğer insanlara da talim etmişti.

Gece ibadeti Allah Resûlü'nün hayat-ı seniyyesinde çok önemli olduğu gibi kendisinden önce gelip geçen enbiya için de gayet derecede mühim bir ibadetti. Hz. Musa, Tevrat'ı almak üzere Tûr dağına gitmeden önce, gece ibadetiyle mükellef tutulmuştu.[190]

---

185 Tirmizî, *Sıfatu'l-Kıyame* 42; İbn Mace, *İkâme* 174

186 Secde Sûresi, 32/16

187 İbn Kesir, *Tefsir* 3/470; Beyhakî'den naklen Münzirî, *Tergîb* 1/425

188 Ahmed İbn Hanbel, *Müsned* 6/125

189 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 1/165

190 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili* 4/2275

Annesi Hz. Davud'a, "Yavrum! Geceleri çok uyuma. Zira çok uyku, kişiyi kıyamette fakir bırakır."[191] diyerek nasihatte bulunmuştu. Ana nasihatini titizlikle uygulayan Davud (aleyhisselâm) gecenin yarısını uyku ile geçirir akabinde kalkıp ibadet eder ve ardından tekrar dinlenirdi. Allah Resûlü onun geceyi bu şekilde değerlendirmesini takdirle yâd etmiş ve bu uygulamanın Allah Teâlâ tarafından beğenildiğini ifade etmişti.[192]

Cenâb-ı Hak ayrıca Kur'ân da ehl-i kitaptan bahsederken onlardan Allah'ın âyetlerini inkâr eden, haksız yere peygamberleri öldüren, dolayısıyla isyan edip haddi aşan kimseler olarak bahsetmesinin yanında bir kısmını sena makamında, "Ehl-i kitabın hepsi bir değildir. Onların içinde öyle dosdoğru bir cemaat vardır ki gece saatlerinde Allah'ın âyetlerini okuyarak secdelere kapanırlar."[193] diyerek takdir etmiştir.

Peygamberlerden mutlaka yapılması istenen bu ibadeti Ümmet-i Muhammed içerisinde pek çok ibadet âşığı da çok sevmiş ve gecelerini teheccüd kandiliyle aydınlatmayı bir vecibe telakki etmişlerdi. Onlar gece ibadetinden aldıkları lezzeti Cennet nimeti olarak görürlerdi. Bu rabbanilere göre gece ibadetinin zevk ve süruru ehl-i dünyanın eğlencelerinden çok daha coşkun ve lezzetliydi. Gece yatağa girdikleri zaman pek çoğunu uyku tutmaz Cehennem azabını hatırladıkça uykuları kaçardı. Sonra da kalkar sabaha kadar namaz vs. ibadetle meşgul olurlardı.

Abdussamet İbn Süleyman ilim talebesi olarak Ahmet İbn Hanbel'e bir gece misafir olur. Ev sahibi, misafirin yanına abdest için küçük bir su kabı bırakır. Sabah olduğunda suyun kullanılmadığını görünce "Hem hadis ilmiyle meşgulsün, hem

191 İbn Mace, *İkâme* 174

192 Müslim, *Sıyam* 189; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned* 2/206

193 Âl-i İmrân Sûresi 3/113

de gece ibadetin yok. Bu nasıl iş!" diyerek hayretini ifade eder. Abdussamet yolcu olduğundan dolayı mazur görülmesini söyleyince büyük imam, "Yolculuk geçerli bir mazeret değil. Mesrûk hacca gittiğinde geceleri hiç uyumamıştı. Onu uyurken gören varsa ancak secdede iken uyuyakaldığını görmüştür." [194] cevabını verir.

Muhammed İbn Sîrîn, "Bir koyun sağma süresi kadar da olsa, gece namazına kalkmalısınız." demiş ve teheccüdün ehemmiyetini anlatmaya çalışmıştı.[195]

Çehresi secde iziyle pırıl pırıl mübareklerden Tâvûs İbn Keysân, Mekke'ye hac için kafileyle beraber seyahat ederken geceleyin karşılarına bir aslan çıkmış ve onları oldukları yerde hapsetmişti. İnsanlar korkudan birbirini ezmişti ve hiçbir yere kıpırdayamıyorlardı. Bütün gece insanların hareket etmesine fırsat vermeyen aslan, seher vaktine doğru çekip gitmişti. Tehlikenin geçmesi üzerine kafilede bulunan herkes kendisini bir köşeye atmış ve istirahata çekilmişti. Ne var ki Tâvûs herkesin aksine namaz kılmak için ayaktaydı. Kafileden bazıları, "Bu gece başımıza neler geldiğini biliyorsun. Neden uyumuyorsun?" deyince Tâvûs hayret etmiş ve "Seher vaktinde uyuyan var mı ki?"[196] diye sormuştu.

Tabakât (biyografi) kitapları Said İbn Müseyyeb, Safvan İbn Süleym, Fudayl İbn İyaz, Vüheyb İbnü'l-Verd, Vehb İbn Münebbih, Tavus İbn Münebbih, Rebî' İbn Haysem, Hakem İbn Uyeyne, Ebû Süleyman ed-Darânî, Ali İbn Bekkâr, Ebû Ubeydillah el-Havvâs, Malik İbn Dinar, Süleyman et-Teymî, Yezid İbn Rekkâş, İmam-ı Azam, Abdülvâhid İbn Zeyd gibi insanları

---

194 Beyhâkî, *Şuabu'l-iman* 3/166

195 Taberanî'den naklen Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl* (muntahab) 2/302; İbn Arabî, *Ahkamu'l-Kur'ân* 4/1882

196 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 4/14

ömürlerinin büyük bir kısmını, gece hiç uyumadan geçiren ve yatsı abdestiyle sabah namazını kılan kimseler olarak anlatır.[197]

Ebu'd-Derda'ya göre gündüzün orucu gecenin ibadeti olmadıktan sonra dünyada kalmanın bir ehemmiyeti yoktu.[198] İbnü'l-Münkedir'e göre ise dünyada zevk olarak sadece şu üç şey vardı: Gece ibadeti, dostlarla sohbet ve cemaatle namaz.[199]

Ali İbn Bekkâr: "Kırk senedir, beni güneşin doğmasından daha fazla üzen bir şey olmamıştır."[200] diyor ve geceleri iple çekiyordu.

Fudayl İbn İyaz, "Güneş batınca, Rabb'imle başbaşa kalacağımdan dolayı sevinirim, doğunca da insanlar yanıma geleceğinden ötürü üzülürüm.[201] itirafında bulunuyor ve halvete olan iştiyakını ifade ediyordu.

Sabit el-Bünanî'yi mezarına indiren iki arkadaşı onu kabirde namaz kılarken görmüşlerdi. Definden sonra gidip hadiseyi kızına aktarınca, "Babam, elli yıl boyunca geceyi ihya eder ve seher vaktinde ellerini kaldırarak, "Allahım! Eğer kabirde birilerine namaz kılmayı nasip edeceksen, bana da nasip et!' diye dua ederdi." demişti. Sabit el-Bünanî ömrü boyunca gece ibadetinden daha zevkli bir şey tanımadığını söylemişti.[202]

Süfyan-ı Sevrî, gece namazında ayaklarına biriken kanın geri dönmesi için gündüzleri başını yere koyup ayaklarını duvara yaslardı.[203]

Cafer el-Huldî, vefatından sonra Cüneyd-i Bağdadî'yi rüyasında görmüştü. "Cenâb-ı Mevlâ sana nasıl muamele etti?"

---

197 Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb* 1/37.

198 Şa'ranî, *Tenbihu'l-Muğterrin* 114

199 Ahmed Ferid, *Tezkiyetu'n-Nüfûs* 62

200 Gazali, *İhya* 1/358

201 Gazali, *İhya* 1/358

202 İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve* 3/263

203 İbn Ebî Hatim, *el-Cerh ve't-Ta'dil* 1/95.

diye sorunca “Bütün işaretler, ibareler ilimler hâsılı her şey kaybolup gitti. Bunların bana pek faydası dokunmadı. Ancak seher vakti kıldığım iki rekât namazla kurtuldum.”[204] demişti.

Bağdad’ın âbide hanımlarından Cevhere, rüyasında (Cennet’te) kurulu bir çadır görmüş ve kime ait olduğunu sormuştu. “Teheccüdlerini Kur’ân’la süsleyenler için” cevabını alınca, o günden sonra geceleri hiç uyumadı.[205]

Râbia Adeviye gecelerini ibadetle geçirirdi. Sabah vakti girdiğinde azıcık uyur güneş yükselmeye başlayınca da kalkar ve kendi kendine “Ey nefis! Ne zamana kadar uyuyacak ve ne zaman uyanacaksın? Yakında öyle bir uykuya dalacaksın ki seni ancak İsrafil’in (aleyhisselâm) sur sesi uyandırabilir.” [206] diyerek nefis muhasebesi yapardı.

Hafsa binti Sîrîn’in öyle bir ibadet hayatı vardı ki çevresindekiler bu kadar da olmaz diyordu. Onun bu derece ibadet etmesini daha önce işlemiş olduğu ciddi bir günaha bağlıyorlar ve herhalde bağışlanmak için bu kadar çok ibadet ediyor diyorlardı. Hizmetçisine “Hanımefendi hakkında ne düşünüyorsun?” diye sorulduğunda “Şüphesiz ki saliha bir kadın fakat sanki büyük bir günah işlemiş gibi gecenin bütünü ibadetle geçiriyor, ağlıyor ve namaz kılıyor.” cevabını vermişti.[207]

İmam-ı Azam’ın hizmetkârı “Ebû Hanife’yi tanıdığım günden beri, gece yastığa başını koyup uyuduğuna şahit olmadım.”[208] demiş ve büyük imamın gecelerini nasıl geçirdiğini haber vermişti.

Pakistan’ın dertli mütefekkiri Muhammed İkbal İngiltere’nin

---

204 İbnu’l-Cevzî, *Sıfatu’s-Safve* 2/274
205 İbnu’l-Cevzî, *Sıfatu’s-Safve* 2/521
206 İbn Hallikan, *Vefayât* 1/34.
207 İbnu’l-Cevzî, *Sıfatu’s-Safve* 4/23
208 Zehebî, *el-İber* 1/214; Zehebî, *Menakıbu İmam Ebî Hanife*, 21; Münavî, *el-Kevâkib* 1/175.

o loş, karanlık ve isli havası altında kalmasına rağmen teheccüd kılmayı terk etmediğini ağzından kaçırıvermiş ve Allah'a hamdetmişti.

Hz. Üstad, Zübeyir Ağabeyin şehadetiyle gece ibadeti için yirmi sene nefsiyle mücadele etmiş ve nihayet muzaffer olmuştu. Üstad'a göre fıtrî uyku beş saatti. Yatsı namazını kılınca çok beklemez, istirahata çekilirdi. Geceleri erkenden kalkar, teheccüd namazını kılardı. Yaz ve kış âdetini hiç değiştirmez namaz, münacat ve evradını asla terk etmezdi. Evrâdını sabah namazına bir saat kala bitirir, sonra ellerini dergâh-ı ilahiyeye açar, uzun uzun dua ederdi. O vakit, "Melaike de gelse kabul etmem." dediği hususi bir vakitti ve istikbaldeki Nur talebeleri için dua ettiği özel bir saatti. Isparta, Barla, Emirdağ neresi olursa olsun komşularına gidip sorsaydınız ışığının gece boyunca yandığını ve hüzün yüklü sesiyle dua ettiğini söylerlerdi.

Tahirî Ağabey de Üstadımızdan ne gördüyse aynen tatbik ederdi. Gece erkenden kalkar, teheccüd ve vitir namazını kılardı. Nur Talebelerinin adeta bir dua hazinesiydi.

Bütün bu örneklerden sonra "İman edenlerin kalplerinin Allah'ı ve Cenâb-ı Hak tarafından inen hakikatleri hatırlayarak yumuşayıp saygı ile dirilme vakti gelmedi mi?"[209] ikazını hatırlamak ve bir endam aynasının karşısına geçerek "Ne dendi? Neredeyiz?" diyerek kendimizi sorgulamamız elzem gözüküyor.

---

209 Hadîd Sûresi, 57/16

EN GÜZEL NAMAZLAR

Hz. Ebû Bekir'in Namazı

Allah Resûlü'nün ilk dava arkadaşı, hicret yolculuğunda refakatçisi, zor günlerde hep Resûlullah'ın yanında olan ve hiçbir zaman sadakatinden taviz vermeyen büyük ruh. Sadakat timsali bu büyük insan Hz. Peygamber ile öylesine bütünleşmişti ki Allah Resûlü ona ne zaman ihtiyaç duysa hemen yanıbaşında bitiverirdi. 23 yıl boyunca beraber sevinip beraber üzülmüşlerdi. Ebû Bekir (radıyallahu anh) öylesine bir sadakat, vefa ve hayâ insanı idi ki Allah Resûlü'nün yanında konuştuğu kelimeler bile sayılı idi. Hayatı boyunca hep Efendimiz'in dudaklarına baktı. Ne emrederse yerine getirir, neyi yasaklarsa ondan hemen uzak dururdu. Her şeyiyle O'na teslim olmuştu. Efendimiz dünyadan ayrılınca bu acıya dayanamamış, iki yıl gibi kısa bir süre sonra Allah Resûlü'nün yanında O'na berzah komşusu olmuştu.

İşte böyle bir insanın namazı nasıl olabilirdi ki? Tabii ki Allah Resûlü'nün namazına en çok benzeyen namazları en başta o kılıyordu. Zaten Allah Resûlü de giderken onu imam ilan etmiş ve vekil tayin etmişti. Namazı Allah Resûlü'nün namazına benzemeyen bir insan nasıl O'nun vekili olabilirdi ki!?

Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) Allahuekber deyip namaza durduğunda sağa sola bakmaz bir sütun gibi dimdik dururdu. Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) bir gün hanımı Ümmü'r-Rûmân'ın namaz kılarken sağa sola meylettiğini görünce kendisini öyle bir paylamıştı ki neredeyse namazını bozacaktı. Ebû Bekir (radıyallahu anh) eşinin yapmış olduğu bu yanlışlık üzerine ona Efendimiz'in şu sözünü hatırlattı: "Sizden biriniz namazda iken etrâfını (organlarını, özellikle de bakışlarını) hareketsiz kılsın. Yahudilerin oraya-buraya meyletmeleri (gözlerini gezdirmeleri, vücutlarını kıpırdatmaları) gibi sağa-sola meyledip durmasın. Çünkü namazda uzuvların sükûneti, namazı tamamlayan hususlardandır."[210]

İbn Cüreyc Mekke'de en güzel namaz kılanlardan biri olarak bilinirdi. O, bu şekilde namaz kılmayı şu altın silsile tarikiyle öğrenmişti: Atâ İbn Rebâh, Abdullah İbn Zübeyr, Hz. Ebû Bekir-Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ve Cebrâîl (aleyhisselâm).

Ebû Bekir (radıyallahu anh) bu altın silsilenin üçüncü halkası olarak kıldığı namazlarla sonraki nesillere çok güzel misaller bırakmıştı…

Hz. Ömer'in Namazı

İnsanlığın İftihar Tablosu'nun (sallallahu aleyhi ve sellem) yetiştirdiği zirve kâmetlerden biri de hayatını muhasebe şuuru içinde geçiren Hz. Ömer'di. Allah Resûlü onu tebcil sadedinde "Eğer benden sonra peygamber gelecek olsaydı, bu Ömer olurdu."[211], "Allah, hakkı Ömer'in diline ve kalbine koydu."[212], "Güneş, Ömer'den daha hayırlı bir kimse üzeri-

---

210 Hakîm Tirmîzî, *Nevâdiru'l-Usûl*, 2/171; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 9/304; İbn Asâkir, *Târîh-i Dımaşk* 56/236 (7104).

211 Tirmizî, *Menâkıb*, 18; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 4/154

212 Ebû Dâvûd, *Harac*, 18; Tirmizî, *Menâkıb*, 18

ne doğup batmadı."[213] buyurmuş ve dünyada iken kendisini Cennet'le müjdelemişti.

"Eğer gökten birisi seslenerek, "Ey insanlar! Hepiniz Cehennem'e, sadece biriniz Cennet'e gireceksiniz deseydi, o kişi, ben olabilirim ümidiyle coşar" ve "Ey insanlar! Hepiniz Cennet'e, sadece biriniz Cehennem'e gireceksiniz." deseydi, o kişi, ben olabilirim korkusuyla ürperirdim." diyerek hayatını havf-recâ dengesi üzerinde götüren Hz. Ömer (radıyallahu anh) da tıpkı rehberi Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) gibi namaza âşık ve hayran bir insan idi. Uyuyacak vakit bulamadığı için bir köşede veya oturduğu yerde uyukladığı olurdu. "Hiç uyumaz mısınız?" diye sorarlarsa "Gündüz uyusam halkın işleri yarım kalacak. Gece uyusam Allah'tan gelecek payımdan mahrum kalmaktan (ve ahirette fakir olarak haşrolmaktan) korkarım."[214] derdi.

Müminler kaç defa namazda onun inleyiş ve yakarışlarına şahit olmuştu. Sesi ta arka saflardan duyulacak kadar hıçkırıklara boğulurdu.[215] Çoğu zaman okuduğu âyete takılır, devamını getiremezdi. Bazen bayılıp yere yığılıncaya kadar ağlar sonra da evine kapanırdı. Halk işin aslını bilmeden onu hasta zannedip ziyaret ederlerdi.[216] Bir defasında sabah namazında Yusuf sûresini okurken "*Ben üzüntü ve tasamı yalnız Allah'a arz ediyorum.*"[217] âyetine gelince hıçkırarak ağlamaya başlamış ve âyeti tamamlayamadan rükua varmıştı. Her ne kadar âyet Hz. Yakub'dan (aleyhisselâm) bahsetse de Hz. Ömer onu Yakub (aleyhisselâm) gibi yürekten seslendirmişti. Bu muhasebe ve hü-

---

213 Tirmizî, *Menâkıb*, 18; Hâkîm, *Müstedrek*, 3/96

214 İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve* 2/382

215 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* I/52

216 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* I/51

217 Yûsuf Sûresi, 12/86

zün timsali insan, okumuş, düşünmüş, hem kendisi ağlamış, hem de arkasındaki sahabe-i kiramı ağlatmıştı.[218]

Muğire İbn Şûbe'nin kölesi Ebû Lü'lü'nün hançer darbelerine maruz kalmadan birkaç gün önce bir yere çakıl taşlarını yığmış, sonra da o taşların üzerine elbisesinin bir tarafını sererek onlara yaslanmış ve "Allahım! Yaşlandım, kuvvetim azaldı, ülkem genişledi. Emirlerinden herhangi birini zayi etmeden ve emirlerinde bir kusur işlemeden ruhumu kabzet!" diye dua etmişti.

Bu duanın üzerinden birkaç gün sonra yine her zamanki gibi kendinden geçmiş, sabah namazını eda ediyordu ki, birden Ebû Lü'lü'ün soğuk ve zehirli hançerini bağrında hissediverdi. Ömrü boyunca bir namaz âşığı olarak yaşayan koca halife namazda hain bir suikasta maruz kalmıştı. Sürekli kan kaybediyordu. Son nefeslerini vermeden önce halkın kendisi hakkında ne düşündüğünü merak ediyor ve ötede hüsnüşehadette bulunup bulunmayacaklarını öğrenmek istiyordu. Bir de aklı daha önce göçüp giden dostlarında kalmıştı. Ebû Bekir o lütfa mazhar olmuş Efendimiz'in yanına defnedilmişti. Acaba kendisine de oracıkta yer ayırabilirler miydi? Bunun için Âişe annemizden izin istedi. O da büyük bir fedakârlık yaparak Ömer'i nefsine tercih etti. Böylece dünyada iken hep beraber olan üç dost birbirlerine kabir komşusu olmuşlardı. Hz. Âişe annemizin hücresi üç dava arkadaşını haşrin sabahına kadar misafir edecekti.

Bütün bunlar yaşanırken Ömer artık komaya girmişti. Ancak gözüyle tepki veriyor ağzını açacak dermanı kendisinde bulamıyordu. Kendisini kaybettiğinde nasıl uyandırabiliriz diye düşünürlerken Misver İbn Mahreme'nin tavsiyesi üzerine kulağına eğilip "Ömer! Namaz vaktidir." diye fısıldadılar. Komadaki

---

218 Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl* 4/387

o insan birden doğrulmuş ve "Namazım" diyerek canlanmıştı. Zira Allah Resûlü'nden böyle görmüştü. Hakkın ve hakkaniyetin en güçlü seslerinden biri olarak yaşayan koca Ömer namazda hançerlenmiş ve nasıl yaşadıysa öyle can vermişti.

Hz. Osman'ın Namazı

Müslümanların üçüncü halifesi, Allah Resûlü'ne iki defa damat olmuş "iki nur sahibi" manasında muti kul, hem Habeşistan hem de Medine'ye hicret etme bahtiyarlığına ermiş bir talihli insan, gece saatlerinde, âhiretten endişe edip Rabbi'nin rahmetini umarak gâh secdede, gâh kıyamda ibadet eden infak ve ihsan tutkunu bir sahabi.

Allah Resûlü'nün ifadeleriyle ümmetin en hayâlısı ve en cömerdi idi. Cömertliği sayesinde ebedi kurtuluşa nâil olmuştu. Bazen bir kabrin başında durur, muhasebe ve murakabeye dalar ve sakalını gözyaşlarıyla yıkardı. Fakir fukarayı sevindirmek için elinden geleni yaparken kendisi evinde sirke ve zeytinyağı ile idare ederdi.

Onun ibadet hayatı ve namazları da çok özeldi. Hakkını vererek kıldığı namazlar pek çok insanın dikkatini çekmişti. Osman İbn Abdirrahman et-Teymî, "Siz de Makam-ı İbrâhim'i namazgâh edininiz!"[219] emr-i sübhanisine muvafık olarak gecesini metafta Hz. İbrahim'in makamının berisinde namaz kılarak geçirmeye niyet etmişti. Yatsıdan sonra namaza durmuştu. Bu esnada birisi elini omuzlarına koydu. Selâm verdikten sonra baktı ki Hz. Osman (radıyallahu anh). Yanı başında namaza durmuştu. Fatiha'dan başlayarak Kur'ân'ın tamamını okumuş ve namazını öyle tamamlamıştı. Hz. Osman selâm verip ayakkabılarını giydi ve Mescid-i Haram'dan çıkıp gitti. Osman İbn

219 Bakara Sûresi, 2/125

Abdirrahman ise onun arkasından "Acaba bundan önce başka bir namaz kılmış mıydı?" diye düşünüyordu.[220]

Hilafet yıllarının ilk yarısı gayet başarılı ve fütuhatla geçen Hz. Osman bir süre sonra çeşitli problemlerle karşılaşmış, sevk ve idarede sıkıntılar yaşanmaya başlamıştı. Allah Resûlü'nden sonraki hayatının çileli geçeceğini zaten biliyordu. Bunun için sabrı bir kalkan gibi kullandı. Kan dökülmemesi için azami gayret gösterdi. Olaylar öyle bir noktaya geldi ki Osman (radıyallahu anh) canıyla tehdit ediliyordu. Evi asiler tarafından kuşatılmış, muhasara altına alınmıştı. Bu durumda bile hanımı onun ne kadar Rabbani bir kul olduğunu hatırlatma ve böyle bir insana kötülük yapmanın vebalinin çok büyük olduğunu söyleme sadedinde şöyle demişti: "Siz onu öldürmek için buraya toplandınız. Onu katlederseniz veya katletmezsiniz bilemem! Ama o geceyi bir rekâtta bütün Kur'ân'ı okuyarak ihya eden bir insandır."[221]

İşte o gün Hz. Osman can pazarında bile kulluğundan taviz vermemiş ve şehadet kanıyla abdest alarak tıpkı selefi Ömer (radıyallahu anh) gibi namazla ve Kur'ân'la Rabbine yürümüştü.

Hz. Ali'nin Namazı

Hane-i saadette yetişen ve ilklerden olan Hz. Ali, ehl-i beyti temsil etme noktasında hususi bir fazilete sahipti ve bu yönüyle bütün sahabilerin önünde bulunuyordu. Allah Resûlü onu ilim şehrinin kapısı[222] olarak nitelemişti ve her fırsatta ona iltifatlar ediyor hem kızının hem de damadının gözlerinin dünyaya kaymaması için onları sürekli gözü önünde tutuyordu. Zira bu mübarek aileden kıyamete kadar İslâm'a büyük hizmetler

220 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 1/56.
221 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 1/57.
222 Tirmizî, *Menâkıb*, 21; Hâkîm, *Müstedrek*, 3/137

yapacak pek çok insan dünyaya gelecekti. Allah Resûlü Hz. Ali'nin şahsında istikbalde gelecek bütün torunlarının sırtını sıvazlıyor ve başını okşuyordu.

Gündüzleri cenk meydanlarında esip gürleyen Haydar-ı Kerrâr geceleri ise bir ruhban gibi ibadetle meşgul olurdu. Gündüzlerin olduğu kadar gecelerin de adamıydı. Bir gün Hz. Âişe annemize hangi kadının Resûlullah'ın sevgisine en fazla mazhar olduğu sorulunca, annemiz tereddütsüz bir şekilde Fâtıma cevabını vermişti. Sorunun devamını "Peki ya erkeklerden?" diye getirince "Fâtıma'nın kocası" diyecek ve gerekçesini de "Bildiğim kadarıyla o gecelerini namazla gündüzlerini de oruçla geçirir."[223] buyurmuştu.

Kulluk adına bir çizgi tutturmuştu ve şartlar ne olursa olsun o çizgiden aşağı inmemişti. Namaza duracağında bir başkalaşır rengi solar, mehafetullah ve mehabetullah hisleriyle iki büklüm olurdu. Resûlullah'tan bir dua öğrenmişti ve onu hiçbir gece terk etmemişti. Bir şahıs Nehrivan'da Haricîlerle savaştığı geceyi kast ederek "O gece onca sıkıntı esnasında dua ve zikrini terk etmedin mi?" diye sorunca "O gece bile terk etmedim." cevabını vermişti.

Bir gün Kûfe'de sabah namazını kıldırdıktan sonra oturmuş cemaat de etrafında halka oluşturmuştu. Yüzünde hüzün çizgileri hâkimdi. Oradakiler içlerinden acaba halifenin canını sıkan bir şey mi var, neden böyle mahzun mahzun duruyor diye düşünüyorlardı. Kimseden çıt çıkmıyordu. Hz. Ali üzgün olunca hava cemaate de sirayet etmişti. Neden sonra halife kalktı ve iki rekât namaz kıldı. Sararıp solmuştu. Namazını bitirdikten sonra başını sağa sola sallayarak şunları söyledi: "Allah'a yemin ederim ki ben ashab-ı Muhammed'i gördüm ve onlarla beraber büyüdüm. Ancak şimdi onlar gibi insanları gö-

---

[223] Hâkim, *Müstedrek* 3/171 (4744)

remiyorum. Onlar gözlerinde gecenin aydınlık izlerini taşıyarak sabahlarlardı. Gecelerini Allah için secdede geçirir, Kur'ân okur ve bazen kıyamda bazen de yanları üzere olmak üzere nöbetleşe kullukla meşgul olurlardı. Allah'ı zikrettiklerinde fırtınalı bir günde ağacın sarsıldığı gibi sarsılır ve elbiseleri sırılsıklam oluncaya kadar gözyaşı dökerlerdi."[224]

Takvimler Ramazan ayının on yedisini gösteriyordu ve günlerden Cuma idi. Her zamanki gibi o günün sabahında da erkenden kalkmış ve aile efradını uyandırmış, ardından namaz için mescide yönelmişti. Halife idi ama yanında korumaları yoktu. Zifiri karanlıkta arkadan yaklaşan İbn Mülcem ani bir hamle ile zehirli kılıcını Hz. Ali'ye defalarca vurdu. Sakalı başının kanıyla ıslanmış ve kırmızıya boyanmıştı. Ona suikast düzenlendiğini duyan herkes koşmuş gelmişti. Yaralı Ali'yi evine taşımak istiyorlardı. O ise namazlarını kılıp cemaati kaçırmamalarını tavsiye ediyordu. Tıpkı rehberi Resûl-i Ekrem'in yaptığı gibi selefi Hz. Ömer'in yaptığı gibi…

Kader onun da halefleri Ömer ve Osman gibi namaz ve Kur'ân yolunda şehit edilmesine fetva vermişti. Dudakları "Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur. Zerre ağırlığınca şer yapan da onu bulur."[225] âyetlerini tilavet etmekte iken emaneti hakiki sahibine teslim etmişti.

Hz. Abdullah İbn Abbâs'ın Namazı

Sahabe neslinin önemli bir vasfı da "kulluk"tur. Onlar insanı başkalarına kulluk etmekten kurtarıp, sadece Allah'a kulluk yolunu göstermeyi, İslâm'ın şiarı olarak görürlerdi. Evet bu nesil, gecelerin, âbidleri, zâhidleri ve seccadeleri gözyaşlarıyla yıkayan ruhbanları; gündüzlerin de bir kühey-

---

224 İbn Cevzî, *Sıfatü's-Safve* 1/331
225 Zilzâl Sûresi, 99/7-8

lan gibi vazifeden vazifeye koşan fürsanları olarak tarihe geçmişlerdi.

Bu neslin hem kulluğu hem de ilmiyle öne çıkan simalarından biri Abdullah İbn Abbâs'tır. Tertemiz çehresi, güzel yüzü, ağzını açtığında herkese kendisini dinleten belâgatı, babası gibi iki metreye varan uzun boyu ve çekici bir endamı vardı. Efendimiz'in "Allahım! Onu dinde fakih kıl ve ona te'vili (Kur'ân âyetlerini açıklamayı) öğret."[226] duasına mazhar olmuş bu sahabinin ilim ve maneviyattaki derinliğini ifade etmek için kendisine "hıbrü'l-Ümme/ümmetin allâmesi, ilim deryası" ve "Tercümânü'l-Kur'ân/Kur'ân'ı bize intikal ettiren, ilâhî muhtevayı tercüme eden" gibi sıfatlar verilmişti. Genç yaşta olmasına rağmen Hz. Ömer'in âlimler meclisinde yerini almış ve rüşdünü ispat etmişti.

İbn Abbas, büyüktü ve büyüklüğü ölçüsünde de mütevazı idi. Bir defasında Zeyd İbn Sabit, ata binerken, onun atının üzengisini tutmuştu. Hz. Zeyd böyle yapmasından dolayı mahcup olduğunu ifade edince "Âlimlerimize böyle yapmakla emrolunduk." karşılığını vermişti.

Bütün hayatını, Cenâb-ı Hak'tan gelen emirlere karşı bağlılık içinde geçiren ve kulluğun zirvesine ulaşan İbn Abbâs namazlarında da çok hassastı. Çok secde ettiğinden dolayı "seccâd" diye isimlendirilmişti. Gözleri görmez olduğunda bir tabip kendisine, "Yedi gün sabreder ve namazlarını uzanarak kılarsan Allah'ın izniyle seni tedavi edebilirim." teklifi yapmıştı. Kendisi bir âlim olmasına rağmen başta Hz. Âişe ve Ebû Hureyre olmak üzere pek çok sahabiye adam göndermiş ve bu konudaki kanaatlerini almıştı. Hepsi de, "Bu yedi gün içinde vefat edersen namazlarının hesabını nasıl vereceksin?" demişlerdi. İbn Abbâs bütün bunlardan sonra gözlerini tedavi ettirmekten vazgeçti.

---

[226] Buhârî, *Vudû* 10; Müslim, *Fezailu's-Sahabe* 138; İbni Mâce, *Mukaddime* 126

Meymûn İbn Mihrân bu büyük sahabinin vefatına, techiz ve tekfinine şahit olmuştu. O gün kuş gibi bir şey İbn Abbâs'ın kefeniyle cesedi arasına girmişti. Cenazesi kabre koyulurken gaibten bir ses duyulmuştu. O ses, "Ey gönül huzuruna ermiş ruh! Sen Rabbinden razı, O senden razı olarak dön Rabbine! Sen de katıl has kullarımın içine, gir Cennet'ime!."[227] âyetini seslendiriyordu. Herkes hayretler içerisinde kalmış ve bu sesi dinlemişti.[228]

Hz. Abdullah İbn Mes'ûd'un Namazı

Gençliğinde Ebû Cehil, Ukbe İbn Ebî Muayt gibi Kureyş ileri gelenlerinin koyunlarını güden İbn Mes'ûd, Efendimiz'le tanışınca bir daha O'nun yanından hiç ayrılmadı. Allah Resûlü'ne o kadar yakın ve O'nunla o kadar içli-dışlıydı ki, hane-i saadete istediği zaman teklifsiz girip çıkabiliyordu. Seferlerde Resûlullah'ın şahsi eşyalarını taşırdı. Efendimiz onun Kur'ân okuyuşunu beğenir ve kendisi de bizzat dinlerdi. Kur'ân'ı yeni indiği gibi ter ü taze okumak isteyenlere İbn Mes'ud'u gösterirdi.

Hz. Ömer kendisini muallim ve bir nevi defterdar olarak Kûfe'ye gönderdiğinde mektubunda, "Ey Kûfeliler! Eğer sizi nefsime tercih etmeseydim, İbn Mesud'u size göndermezdim." itirafında bulunmuştu.

İbn Mesud, Kûfe'de geçirdiği yıllardan sonra Medine'ye geri döndü. Bir gün bir adam hızlıca yanına gelmiş ve rüyasında Allah Resûlü'nü gördüğünü ve İbn Mes'ud'u yanına yani Medine'ye çağırdığını söylemişti. Zaten İbn Mes'ud da Medine'den ayrılmayı düşünmüyordu.

---

227 Fecr Sûresi, 89/27-30

228 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya* 1/329

Aradan birkaç gün geçti ve İslâm'ı ilk kucaklayan beş-altı kişiden biri olan İbn Mes'ud (radıyallahu anh) hastalandı. Uhud'da, Hendek'te beraber bulunduğu, iki kıbleye birlikte namaza durduğu Hz. Osman ziyaretine geldi. Osman (radıyallahu anh) kendisine bir şikâyeti olup olmadığını sorunca günahlarından şikâyetçi olduğunu söylemişti. Bir arzusu olup olmadığını sorunca da Allah'ın rahmetini arzu ettiğini belirtmişti.

Fizik olarak zayıf bir bünyeye sahip olan İbn Mes'ûd, nafile oruç tutmaktan ziyade namaza düşkündü. "Oruç tutarsam namaz kılmakta güçlük çekiyorum." derdi. Bununla birlikte her ayın başında; ortasında ve sonunda üç gün oruç tutardı.[229] "Namaz kılan Sultan'ın kapısını çalar. Her kim kapıyı daha çok tıklarsa ona kapının açılması da yakındır."[230] der ve çok namaz namaz kılmaya teşvikte bulunurdu. İftitah tekbirini kaçırmamak için acele ederdi. Her şeyden daha çok namaz için koşmak gerektiğini söylerdi.[231]

Diğer bütün sahabiler gibi geceleri kalkar ve namaz kılardı. Kur'ân'ı tertil üzere ve alçak sesle okurdu. Seher vaktine erişince ellerini kaldırır ve şöyle dua ederdi: "Allahım! Çağırdın, geldim. Emrettin itaat ettim. Şu seher vaktinin bereketi hürmetine beni affet!"[232]

Hz. Abdullah İbn Ömer'in Namazı

Ömer'in oğlu denilince akla ilk gelen isimdir Hz. Abdullah. Onun zühd, takva, ibadetteki incelik ve sünnete ittiba noktalarındaki hassasiyeti sahabe arasında hemen göze çarpıyordu. Sünnete ittibada o, bir başka derinlik arz ederdi.

---

229 İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ* 3/155; Heysemi, *Mecmau'z-Zevâid* 2/257

230 Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr* 9/205; Abdurrezzâk, *Musannef* 3/47

231 İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ* 3/155; Heysemi, *Mecmau'z-Zevâid* 2/257

232 İbn Cevzî, *Sıfatü's-Safve* 1/405

Bir gece rüyasında iki dehşetli kimsenin kendisini kollarından tutarak derin ve alevli bir kuyuya atmak üzereyken "Korkma, senin için endişe yok!" dediklerini görmüştü. Kız kardeşi Hafsa annemiz vasıtasıyla rüyasının tevilini Efendimize sordu. Allah Resûlü "*İbn Ömer ne güzel insandır; keşke, teheccüd namazını da kılsa!*" şeklinde tabir ve tevcihde bulundular. Allah, İbn Ömer'e rüyasında Cehennem'e ait bir berzah levhasını göstermişti ve bir manada ona hazırlık yapmasını iş'ar buyurmuştu. Zaten Hz. Abdullah da o günden sonra gecelerini -az bir kısmı hariç- namaz ve ibadetle geçirecekti.

Yatsı namazını cemaatle kılamazsa gecenin kalan kısmını ibadetle geçirir böylelikle nefsini tedip ve tecziye ederdi.[233] Mevlâsı (azadlı kölesi) ve aynı zamanda İmam Malik'in hocası Nafi'ye seher vaktinin girip girmediğini sorar, "Hayır" cevabını alınca da namaz kılmaya devam ederdi. Ne zaman ki Nafi "Evet! Şimdi seher vaktidir." derse namazı bırakır, sabaha kadar istiğfar ve duaya dururdu. Namaz için mescide giderken adımlarını sık sık atar ve daha fazla sevap kazanmayı umardı. Kıldığı her namazı günahlarına kefaret olacak umuduyla eda etmişti. Namazda Rabbinin huzurunda öylesine erir öylesine iki büklüm olurdu ki görenler onu değersiz ve bir köşeye atılmış çul veya eski püskü bir elbiseye benzetirlerdi. Her şeyiyle kıbleye yönelir bütün uzuvları kıbleyi gösterirdi. Tâvûs İbn Keysân gibi Rabbâni ve âbid bir zat bile onun namazına hayrandı.

Mekke'de Halid İbn Abdillah'a zaman zaman misafir olurdu. Ev sahibinin mevlası Ebû Galib onunla yaşadığı bir tecrübeyi şöyle aktarır: "Geceleri teheccüd kılardı. Bir gece sabaha yakın bana: 'Ey Ebû Galib! Kalkıp hiç olmazsa Kur'ân'ın üçte birini okuyacak kadar namaz kılmaz mısın?'dedi. Ben de 'Sa-

---

233 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 1/304

bah vakti yakındır. Bu süre içerisinde Kur'ân'ın üçte birini nasıl okuyayım!' dedim. Cevaben dedi ki: İhlâs Sûresi Kur'ân'ın üçte birine tekabül eder."[234]

Böylece İbn Ömer, Ebû Galib'e hem İhlâs Sûresi'nin değerini hatırlatmış hem de o kadarcık olsun geceyi ihya etmenin gerekliliğini talim buyurmuştu.

Secdede ettiği dualara şahit olanlar onun kimi zaman "Allahım! En çok muhabbet beslediğim ve en çok saygı gösterdiğim zat Sen olasın!" talebini kimi zaman da "Ya Rabbi! Bana lütfettiğin bu nimetler hakkı için, artık suçlulara asla arka çıkmam."[235] âyetini işitiyorlardı.

Ömer İbn Hattâb'ın oğlu Abdullah böylesine zâhid ve müttaki bir sahabi idi…

Hz. Hubeyb İbn Adiyy ve Zeyd İbn Desinne'nin Namazı

Hicretin dördüncü yılı Safer ayında Resûlullah Efendimiz Adal ve Kâre halkının talepleri üzerine Ashâb-ı Suffa'dan on kişiyi dini öğretmeleri maksadıyla muallim olarak göndermişti. Başlarında Âsım ibn Sâbit vardı. Allah Resûlü bir insanın Müslüman olmasını dünya dolusu maldan daha değerli bulduğu için böyle bir talepten memnuniyet duymuş ve en seçkin arkadaşlarından on tanesini hizmet gayesiyle göndermişti.

Ancak ne var ki kâfirin niyeti kötüydü. Maksatları üzüm yemek değil bağcıyı dövmekti. Ne şekilde Müslümanlara zarar verebiliriz diye gece gündüz kafa patlatıyorlardı. On sahabi samimane niyetlerle yola çıkmış ve Rec'î mevkiine kadar gelmişlerdi. Ne var ki tam o sırada Lihyânoğulları kabilesinden yüz okçunun hain bir saldırısına uğradılar. Kalleşçe tuzağa düşü-

---

234 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 1/304
235 Kasas Sûresi, 28/17

rülmüşlerdi. On kişilik Müslüman cemaatinin yedisi şehit olmuştu. Liderleri Âsım ibn Sâbit kanının son damlasına kadar savaşmış vefat ederken de Allah'tan son bir arzu olarak cesedine kâfir eli değmesin istemişti. Lihyânoğulları bu on kişilik mümin cemaatini esir edip intikam ve gayzla köpürüp duran Mekkelilere satmayı umuyorlardı. Ne var ki bu iş, sandıkları kadar kolay olmayacaktı. Başta Hz. Âsım olmak üzere yedi kişi teslim olmayarak şehit oldu. Dirisine sahip olamayan zalimler Hz. Âsım'ın cansız bedenini ele geçirmek istemişlerdi. Böylelikle onun cesedini veya cesedinden bir parçayı Mekkelilere gösterecek ve onlardan maddi olarak bir şeyler koparmaya çalışacaklardı. Fakat Âsım'ın duası kabul olmuştu. Şehit olduğu gün nereden geldiği belli olmayan bir arı sürüsü Âsım'ın bedenini koruyacak ve kirli ellerin ona dokunmasına müsaade etmeyecekti. Yarın geliriz diyerek oradan ayrılan imansız güruh ertesi gün geldiklerinde onun cesedini ne kadar arasalar da bulamayacaklardı. Zira o gece yağan yağmur onun cansız bedenini meçhule doğru sürüklemiş götürmüştü.

Diğer taraftan üç kişi esir düşmüştü. Bunlardan biri olan Abdullah İbn Târık kısa bir süre sonra kaçmaya teşebbüs edecek ve maalesef başaramayarak katledilecekti. Kalan iki esir Hubeyb İbn Adiyy ile Zeyd İbn Desinne idam edilmek üzere Mekke'ye götürülecek ve intikam hırsıyla bekleyen zalimlere satılacaklardı.

Mekkeliler bu gelişmeden son derece memnun olmuşlardı. Kinlerini bir nebze bastırabilmek için bu iki kişiyi cezalandıracaklardı. Onların idam edilecekleri günü iple çekiyor sanki bayrama hazırlanıyorlardı. Hubeyb ve Zeyd beklenen infaz günü gelinceye kadar hapsedildiler. Hubeyb'in hapsedildiği evin kızları ve cariyeleri yanına girip çıkıyor onun ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. Hubeyb'te o zaman için anlamakta zorlandık-

ları bir asalet ve enginlik müşahede etmişlerdi. Kerametlerine şahit olmuşlardı. O mevsimde Mekke'de bulunması mümkün olmayan üzüm gibi meyveleri Hubeyb'in yanında görmüşler nereden geldiğini anlayamamışlardı. Hubeyb'i Rezzâk-ı Hakiki besliyordu. Hubeyb hiç de bir süre sonra darağacına çıkacak birine benzemiyordu. Kur'ân okuyor, geceleri teheccüd namazlarını ihmal etmiyordu. Öylesine içten ve dokunaklı bir Kur'ân okuyuşu vardı ki onu dinleyen kadınlar çok etkileniyor ve gözyaşı döküyordu.

Kendisine bir ihtiyacı olup olmadığı sorulunca su ve putlar adına kesilmemiş et istiyor bir de darağacına çıkacağı tarihi merak ediyordu. Ölüm tarihi yaklaştığında bir ustura istemişti. Bu sırada ev halkının gafletinden olacak evin küçük çocuğu gidip Hubeyb'in dizine oturmuştu. Hubeyb bu sırada usturayı biliyordu. Bu tabloyu gören kadınlar çocuğa bir zarar vermesinden çok tedirgin oldular. Onların endişesini hisseden Hubeyb sakin olmalarını söylemiş ve haksız yere hiçbir canlıya zarar vermeyeceğini söylemişti. Her hâli ve tavrıyla farklı idi ve davranışlarıyla zihinlerde silinmez izler bırakıyordu.

Mekke'de bir başka mekânda aynı şekilde esaret hayatı yaşayan Zeyd İbn Desinne'nin günleri de Hubeyb'in günleri gibi geçiyordu. Gıda olarak sadece süt alıyor günlerini oruçla geçirip gecelerini de namazla ihya ediyordu.

Beklenen gün gelince her iki sahabi de infaz edilecekleri yer olan Ten'im mevkiine götürüldüler. Karşılaştıklarında birbirlerine sabır duasında bulundular. Dininden dönmeleri karşılığında kendilerine birtakım vaatlerde bulunuldu. Ancak onlar bütün bu tekliflere sıcak bakmadılar ve ölümün nefesini enselerinde hissetmelerine rağmen dik duruşlarından hiç taviz vermediler. Ebû Süfyan o ânı fırsat bilerek belki içine bir tereddüt atarım düşüncesiyle Hz. Zeyd'e, "Şu an senin ye-

rinde Muhammed'in olmasını ister miydin?" diye sormuştu. Hz. Zeyd bu soruya tarihe geçecek şu cevabı vermişti: "Değil O'nun benim yerimde olması, ayağına bir dikenin batmasına bile razı değilim."

Ebû Süfyan ve oradakiler çarpılmış, bu derin sevginin sırrını anlayamamışlardı. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) nasıl oluyor da bu insanları bu kadar kendine meftun edebiliyor diye soruyor ve pes diyorlardı.

Hem Hubeyb hem de Zeyd (radıyallahu anhumâ) son kez olsun iki rekât namaz kılmak istediler. Bunun için müşriklerden müsaade aldılar. Namazlarını kıldılar, dualarını ettiler ve ölüme namazlarının refakatinde yürüdüler. Hz. Hubeyb müşriklere dönerek, "Eğer ölüm korkusundan dolayı uzunca namaz kıldı demeyeceğinizi bilsem onu daha da uzatmak isterdim." dedi. Böylelikle bu iki sahabi Allah Resûlü'nün "Namazlarınızı veda namazı gibi kılın!" tavsiyesini bilfiil uygulamış oldular. Ölüme doğru giderken uzaklarda da olsa en sevdikleri kişiye, Efendimize selam göndermeyi de ihmal etmediler. Bu selamı alan Resûlullah Efendimiz Hubeyb'e "ve aleykesselam ya Hubeyb!" diye karşılık vermiş ve ardından "Hubeyb'i şehit ettiler." demişti. Ardından da "O benim Cennet'te refikimdir." diyerek Hubeyb'in kazandığı mükâfat ve mertebeyi geride kalan arkadaşlarına müjde vermişti.[236] Hz. Zeyd için de aynı mealde dualar etmişti. [237]

Beraber esaret günleri yaşayıp beraber ölüme yürüyen Hz. Hubeyb ve Zeyd can verirken bile davalarına hizmet etmeyi düşünmüşlerdi. Esaret günleri boyunca her ikisi de ne kâfire ne de küfür düşüncesine boyun eğmediler. Müşriklerin onca çığırtkanlıklarına karşı üsluplarını bozmamış ve karakterlerinin

---

236 Abdurrezzak, *Musannef* 5/355; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned* 2/294; Saîd İbn Mansûr, *Sünen*, 2/349; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, 5/260

237 İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ* 2/56; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 3/327

gereğini yerine getirmişlerdi. Gecelerini teheccüdle geçirmiş, yiyecekleri gıdanın helal olmasına dikkat etmiş ve en zor günlerini kulluklarıyla aşmasını becerebilmişlerdi. Namazlaşmışlardı ve şehit edilmeden önce bütün teklifleri geri çevirerek sadece namaz kılmak istemişlerdi. Zira namaz onların ruhuna mâl olmuştu. Diğer pek çok arkadaşları gibi dünyadan ayrılırken namaz demiş ve ruhlarını onunla kanatlandırmışlardı.

Hz. Abbâd İbn Bişr'in Namazı

Gecelerini ibadetle geçiren ruh insanlarından biri de Abbâd İbni Bişr'dir (radıyallahu anh). Hz. Abbâd ubudiyetiyle temayüz etmişti ve ismi "çok ibadet eden kişi" manasına geliyordu. Namazlarını huşû içerisinde eda eder ve kıldığı her namazın son namaz olduğunu düşünürdü. Huzûr-ı ilâhîde bulunmanın manasını idrak etmiş ve Kur'ân'ın tadını almış bir sahabi olarak onun yaşadığı şu tecrübe sahabe neslinin namaza karşı iştiyaklarını göstermesi açısından ne kadar müthiştir:

İslâm ordusu Zâtürrikâ' seferinden geri dönüyordu. Gece olmuştu ve Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), mücahitlerin istirahat etmesi için mola verilmesini istedi. Herhangi bir baskına karşı da her zaman olduğu gibi nöbet tutulmasını emretti. Bunun için "Bu gece bizi kim bekler?" diyerek iki gönüllü istedi. Muhacirlerden Ammâr İbn Yasir, Ensar'dan da Abbâd İbn Bişr ayağa kalktılar ve vazifeye talip oldular. Bu ikisini Peygamberimiz daha önce birbirlerine kardeş yapmıştı. Allah Resûlü onlara vadinin ağzında beklemelerini ve etrafa göz kulak olmaları talimatını verdi. Diğerleri istirahata çekilirken bu iki kahraman sahabi vadiye doğru ilerlediler. Hz. Abbâd, Ammâr'a: "Önce mi nöbet tutmak istersin, sonra mı?" diye sorunca Hz. Ammâr önce nöbet tutmayı tercih etti. Nöbete durdu. Abbâd (radıyallahu anh) da uyumayıp hemen namaza başladı.

Bu sırada nöbette olan Ammâr çok yorgun olduğundan uyuyuverdi. Abbâd İbn Bişr'in, onun uyuduğundan haberi yoktu. O, namazına devam ederken gelişmeleri takip eden bir müşrik bu fırsatı değerlendirmek istedi ve vakit geçirmeksizin bir ok atarak Hz. Abbâd'ı yaraladı. Abbâd (radıyallahu anh) o an öylesine bir huşû içindeydi ki sanki vücuduna bir ok değil de diken saplanmış gibi hissetti. Hiç tavrını bozmadan namazına devam etti. Vücuduna saplanan oku eliyle çıkarıp attı. Ancak az sonra ikinci ve üçüncü oklar da isabet etti vücuduna. Saplanan okları eliyle çıkardıktan sonra rükû ve secdesini tamamlayarak selâm verdi. Artık iyice takati kesilmişti. Hz. Ammâr'a hafifçe dokunarak onu uyandırdı ve nöbeti devralmasını söyledi. Bunun üzerine gözlerini açan Hz. Ammâr, Abbâd'ı kanlar içinde görünce şok oldu. Az sonra arkadaşının başına gelenleri anladı ve "Sübhanallah! O müşrik sana ilk oku attığı zaman beni niçin uyarmadın?" diye sitem etti. Hazreti Abbâd ise, ancak bir namaz aşığının söyleyebileceği cümlelerle karşılık verdi kendisine: "Namazda Kehf Sûresi'ni okuyordum. O kadar tatlı bir hâlet-i ruhiye yakalamıştım ki sûreyi bitirmeden kesmek istemedim. Oklar üzerime peşi peşine gelmeye başlayınca, seni uyandırmak için okumayı kestim ve rükûya vardım. Selam verip namazdan çıktım. Vallahi, Resûlullah'ın verdiği talimata muhalefet etmekten korkup korunmasını emrettiği bu gediği kaybetmiş olmaktan endişe etmeseydim sûreyi sonuna kadar okuyacaktım."[238]

Hz. Şeddâd İbn Evs'in Namazı

Ensâr'dan Şeddâd İbn Evs (radıyallahu anh) zühd ve takvası ile maruf ve meşhur bir sahabi idi. Geceleri yatağına girdiğinde bir sağa bir sola döner uyuyamazdı. "Allahım! Cehennem ate-

---

238 Ahmed İbn Hanbel, *Müsned* 3/343-344, Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 3/378

şi uykumu kaçırdı." deyip kalkar "Teheccüd için yataklarından kalkar, cezalandırmasından endişe içinde, rahmetinden de ümitli olarak Rab'lerine dua edip yalvarırlar…"[239] âyetinde sena edilen müminlerden biri olmak için abdest alıp namaza dururdu. Sabaha kadar namaz kılardı.[240]

Hz. Abdullah İbn Zübeyr'in Namazı

Resûlullah Efendimiz'in "Her nebinin bir havarisi vardır. Benim havarim ise Zübeyr İbn Avvam'dır."[241] dediği ve meleklerin Bedir gibi muhtelif yerlerde sûretine bürünerek temessül ettikleri[242] büyük sahabi Zübeyr İbn Avvâm'ın oğlu, Hz. Ebû Bekir'in torunu, Hz. Âişe'nin yeğeni... Haccâc'ın zulmüne mâni olmaya çalışıp da bedelini canıyla ödeyen sahabi.

Abdullah İbn Zübeyr kimsenin güç yetiremediği ibadetleri tekeffül eder yerine getirirdi. Bir defasında Mekke'ye şiddetli yağmur yağmış ve metaf alanı sel sularıyla dolmuştu. Hz. Abdullah o gün Kâbe'yi yüzerek tavaf etmişti.[243] İçinde bulunduğu altın neslin pek çok mümessili gibi o da bir namaz âşığı idi. Namazda iken Haccâc'ın attırdığı taşlar sağından solundan geçer hiçbir şey olmamış gibi namazına devam ederdi. Onu namazda iken müşahede edenler kendisini hiç hareket etmeyen bir sütuna benzetirlerdi. Secdeye kapandığı zaman, kuşlar gelir sırtına konar, üzerinde uçuşur, inip kalkarlardı. Bir gecesini kıyama, bir gecesini rükûa, bir gecesini de secdeye ayırırdı.

Müslim İbn Yunak el-Mekkî bir gün İbn Zübeyr namaz kılarken mescitte Kur'ân okuyordu. Kendisi Bakara, Âl-i İmrân,

239 Secde Sûresi, 32/16

240 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* I/264; İbn Cevzî, *Sıfatü's-Safve* 1/709

241 Buhârî, *Cihâd* 40, 41, 135; *Fedailu's-Sahâbe* 13; *Magazi* 29; Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe* 48

242 Heysemi, *Mecmau'z-Zevâid* 6/83

243 İbn Cevzî, *Sıfatü's-Safve* 1/765

Nisâ ve Mâide Sûrelerini okuyup bitirmişti de Hz. Abdullah hâlâ rükûa varmamıştı.[244]

Urve İbn Zübeyr İbn Avvâm'ın Namazı

Resûlullah'ın şerefli sahabisi Zübeyr İbn Avvâm ile Hz. Esma'nın oğlu, Abdullah İbn Zübeyr'in kardeşi ve Hz. Âişe annemizin yeğeni. Urve bu sağlam kökten çıkmış dipdiri bir sürgün idi.

Urve İbn Zübeyr tıpkı annesi Esmâ (radıyallahu anhâ) gibi vaktinin çoğunu Hz. Âişe'nin yanında geçirmiş ve onun yanında büyümüştür. Her âyetin, her hadisin mânâsını teyzesine sormuş ve ondan çok şey öğrenmiş bir ilim dağarcığı idi. Kendisi 'fukahâ-i seb'a' diye adlandırılan zamanının yedi büyük fakîhinden biriydi. Hz. Âişe'nin rivayet ettiği bütün hadisler, ilk önce ona uğramış ve daha sonra kitaplara intikal etmişti.

Urve, tâbiîn neslinden emsalleri gibi zühd ve takvada da son derece ileriydi ve tam bir rabbâniydi. Hayatı tıpkı ağabeyi Abdullah'ın hayatı gibi çileli ve sıkıntılı geçmiş olmasına rağmen hiçbir zaman şikâyetçi olmamış, Rabbine tevekkül duygusu içinde yaşamıştı. Gün gelmiş ayağı kangren olmuştu. Yaşı da bir hayli ilerlemişti. Hekimler ayağının kesilmesi gerektiğini söyleyince mütereddit davranmış ancak kangren bir hayli ilerleyip yapacak bir şey kalmayınca kesilmesine razı olmuştu. Ayağını testereyle keserlerken, hiç 'Of!' dememiş ve dudaklarından, Hz. Musa'nın Hz. Hızır'a mülâki olduğu seferde söylediği sözler dökülmüştür: "*Şu yolculuğumuzda biraz sıkıntı çektik!*"[245]

Her gün Kur'ân'ın dörtte birini yüzünden okur, gecelerini

---

244 İbn Esîr, *Üsüdü'l-Gâbe* 1/610

245 Kehf Sûresi, 18/62

de Kur'ân tilaveti ve namazla geçirirdi. Bu âdetini sadece ayağının kesildiği gece terk etmişti.

Yine dört oğlundan en büyük olanı tavlada[246] bulunduğu sırada atlardan birinin darbesine maruz kalarak vefat etmişti. Bir baba olarak başına gelen bu ağır musibete sükûnetle cevap vermiş ve kadere teslim olmuştu. Medine'ye geldiğinde ellerini kaldırıp Allah'a şöyle hamd etmişti:

"Allahım! Sen bana iki el, iki ayak olmak üzere dört uzuv verdin ve birini geri aldın. Hamdolsun ki üçünü bana bıraktın.

Allahım! Sen bana dört de evlât vermiştin. Şimdi birini aldın. Hamdolsun ki üçünü bana lütfettin.

Vallahi! Verdiğin bazı şeyleri geri alsan da bize çok şey bırakıyorsun. Her ne kadar musibetlerle bizi imtihan etsen de nice zamandır afiyette yaşattın. Sana binlerce hamd olsun Rabbim!"[247]

Ömer İbn Abdilaziz'in Namazı

Emeviler döneminin son halifesi Ömer İbn Abdilaziz, idareci olmasına rağmen son derece zâhid ve müttaki yaşamış aşkın bir insandı. İki yıl kadar idarecilik yapmış olmasına rağmen ülkeyi son derece başarılı bir şekilde idare etmişti. Öncelikle Müslümanların iyiliğini düşünür, kendisi kıt kanaat geçinirdi.

Ömer İbn Abdilaziz, her şeyiyle sıra dışı olduğu gibi namazıyla da bambaşkaydı. Tıpkı sahabe efendilerimiz gibi namaz kılardı. Medine'de idareci olarak bulunurken Enes ibn Mâlik (radıyallahu anh) arkasında namaz kılmış ve "Resûlullah'ın vefatından sonra namazı Efendimiz'in namazına bu genç kadar ben-

---

246 At ahırı

247 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 2/178

zeyen birinin arkasında namaz kılmadım." demişti. Rükû ve secdelerini uzatır, kıyam ve ka'desini hafif tutardı. Namazları vaktinde kılar ezan okunmadan önce hazırlığını tamamlardı.[248] Makam-ı İbrahim'in yakınında namaz kılarken başını secdeden kaldırdığında secde ettiği yerin gözyaşlarıyla ıslandığı fark edilmişti.[249]

Yatsı namazını kıldıktan sonra namaz kıldığı yerde oturur, ellerini duaya kaldırır kendinden geçene kadar ağlaya ağlaya dua ederdi. Bu şekilde bütün gece dua eder ve öyle sabahlardı.

Kayınbiraderi Said İbn Abdilmelik bir gün kendilerine misafir olmuştu. Akşam olduğunda eniştesi Ömer İbn Abdilaziz eve geldi. Evde bir sandık vardı. Onu açtı ve içinden iki yün elbise çıkardı. Üstündeki elbiseleri bu elbiselerle değiştirdi. Daha sonra namaza durdu.[250] Kur'ân okurken veya dinlerken kaç defa düşüp bayılmıştı. Ehl-i kitaba veya kâfirlere hitap eden âyetleri bile kendine hitap ediyormuş gibi kabul ederdi. Sözün özü Ömer tam bir rabbaniydi.

İmam-ı A'zam Ebû Hanife'nin Namazı

Hanefî mezhebinin kurucusu İmam-ı A'zam Ebû Hanife kanaatkâr, cömert, güvenilir, âbid ve zâhid bir kişi idi. Gerek ticârî ve gerekse beşerî ilişkilerinde hep doğru davranmış ve herkesin takdirini kazanmıştı. Kazancına haram ve şüpheli bir şey karışmaması için son derece hassasiyet gösterirdi. Ortağı Hafs İbn Abdurrahman'ın defolu bir kumaşı yanlışlıkla normal fiyata sattığını öğrenince o parti maldan kazandığı bütün parayı tasadduk etmişti. Senelik kazancını hesap ettikten sonra bununla çevresindeki ilim adamlarının ve öğrencilerin ih-

248 Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ* 5/119

249 Abdüssettâr eş-Şeyh, *A'lâmu'l-Müslimîn-40* Ömer İbn Abdilaziz, s. 101

250 Abdüssettâr eş-Şeyh, *A'lâmu'l-Müslimîn-40* Ömer İbn Abdilaziz, s. 103

tiyaçlarını karşılar ve onlara, "Bunu alın ve ihtiyacınız olan yere sarf edin. Bu iyiliğimden ötürü sadece Allah'a hamdedin. Zira size verdiğim bu mal benim değildir; sizin nasibiniz olarak Allah fazl ve kereminden onu benim elimle size göndermiştir." derdi. Verirken minnet etmez kendisinin sadece bir tablacı olduğunu hatırlatır ve hamd ve teşekkürleri Mün'im-i Hakiki'ye tevcih ederdi.

Ebû Hanife hazretleri ibadetlerine ve özellikle namaza çok düşkün bir insandı. Bir rekâtta Kur'ân'ı hatmederdi. Onun ömrü boyunca yedi bin defa hatmettiği söylenir. Pek çokları gibi o da çok namaz kılması ve uzun kıyamından ötürü sütun ve direğe benzetilirdi. Kâsım İbn Ma'n, onu bir gece kıyamda bulmuş "Daha doğrusu, onların asıl buluşma zamanları, kıyamet saatidir. Kıyamet saatinin dehşeti ise tarif edilemeyecek kadar müthiş ve acıdır!"[251] âyetini gözyaşları içinde sabaha kadar tekrar ettiğine şahit olmuştur.[252]

Bir gün talebesi Ebû Yusuf ile giderlerken bir adamın arkadaşına "Şu gördüğün Ebû Hanife'dir. Bütün gece hiç uyumaz." dediğini duyunca Ebû Hanife (rahmetullahi aleyh) Ebû Yusuf'a dönüp "Vallahi, şu adam yapmadığım bir şeyi konuşmuyor." [253] demişti.

Gecelerini namaz, tazarru ve gözyaşıyla geçiren İmam-ı A'zam, Ebû Yusuf'un nakline göre her gece bir rekâtta Kur'ân'ı hatmeterdi. Çözemediği bir mesele ile karşılaşınca kalkıp iki rekât namaz kılar sonra da tevbe ve istiğfar ederdi. Bu şekilde rahatlar ve inayete mazhar olurdu.

Fadl İbn Dükeyn, "Tâbiînden ve diğer başka insanlardan pek çok kişi gördüm ama Ebû Hanife gibi namaz kılanını gör-

---

251 Kamer Sûresi 54/16

252 Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ* 6/401

253 Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ* 6/399

medim. Namaza durmadan önce ağlar ve dua ederdi."[254] diyerek Ebû Hanife'nin namazlarını takdirle zikrederdi.

Mis'ar İbn Küdâm, Ebû Hanife'nin bütün gününü -vakit namazlarını eda etmenin dışında- ilim müzakeresi ile geçirdiğini görmüş "Bunca yorgunluktan sonra gece ibadet etmek için ne zaman vakit buluyor ki!" diye içinden geçirmişti. Yatsı namazı kılınmış ve herkes istirahata çekilmişti ki İmam-ı A'zam mescide çıktı. Bir sütunu andırırcasına dimdik bir şekilde kıyama durdu ve bütün geceyi ibadetle geçirdi. İnsanların uyanıp yavaş yavaş hareketlendiği saatlerde Ebû Hanife evine girdi. Abdestini tazelemiş, saçını ve sakalını taramış bir şekilde sabah namazını ikame etmek için tekrar mescide çıktı. Namazdan sonra dün olduğu gibi ilim müzakeresi için oturdu ve o günü de öyle geçirdi. Bütün bunları müşahede eden Mis'ar "Herhalde bu program İmam'ın bugünlerde âdet edindiği bir şey" diye düşündü fakat çok geçmeden İmam'ın her zaman vaktini bu şekilde değerlendirdiğini fark etti. Ebû Hanife gündüzleri sâim geceleri kâim olurdu. Kırk sene yatsı namazının abdestiyle sabah namazını kılmıştı.[255]

İmam Şâfiî'nin Namazı

Şâfiî mezhebinin kurucusu Muhammed İbn İdris eş-Şâfiî takva, vera ve ilmiyle mümtaz bir şahsiyetti. Güçsüz ve zayıf olmadığı halde yanında devamlı asâ (baston) bulundururdu. Sebebi sorulunca, "Dünyada misafir olduğumu unutmamak için" diye cevap verirdi.[256]

Son derece müstağni bir hayat yaşamıştı. İlminin izzetini korumuş ve dünyaya bağlanmamıştı. Bir seferinde Abdullah

254 *Hayrâtü'l-Hisân* 51

255 Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ* 6/399

256 Beyhakî, *Menâkıbü'ş-Şâfiî* 2/170

İbn Abdülhakem kendisine, "Mısır'da ikamet etmeye niyetin varsa bir senelik erzak stokun olsun. Hem Sultan'ın yanında sana bir yer verelim de o vesileyle el üstünde tutulur, aziz bilinirsin." demişti. İmam böyle bir teklife sıcak bakmamış ve şöyle cevap vermişti: "Takvayı izzet olarak görmeyen kişi aziz olamaz. Ben Gazze'de doğdum, Hicaz'da yetiştim. Yanımda hiçbir zaman bir gecelik dahi yiyecek bulunmazdı fakat buna rağmen ben aç olarak gecelediğimi hatırlamıyorum. (Onun için bir sene yetecek kadar erzak malzemesini yanımda bulundurmaya gerek yok.)" [257]

İmam Şâfiî çok güzel Kur'ân-ı Kerim okurdu. Bahr İbn Nasr naklediyor: "Ağlamak istediğimizde birbirimize 'Haydi şu gencin yanına -İmam Şâfiî'yi kastediyor- gidelim de Kur'ân okuyalım.' derdik. Yanına varıp bize Kur'ân okumasını isterdik. Ne zaman ki eûzu besmele çekip okumaya başlasa insanlar önünde diz çöker onu dinlemeye koyulurlardı. Ağlama sesleri birbirine karışır, hüngür hüngür ağlayanlar olurdu. İmam Şâfiî bu tabloyu gördüğünde Kur'ân okumayı keserdi.[258]

İmam Şafii gecesini üçe taksim etmişti. Bir kısmında ilimle meşgul olur, bir kısmında namaz kılar ve kalan kısmında da istirahat ederdi.[259] Ramazan ayında daha çok Kur'ân okur ve altmış hatim indirirdi."[260]

İmam Şâfiî'nin yanında bulunup onunla seksen gece geçiren Hüseyn el-Kerâbîsî şunları aktarıyor: "Gecenin üçte birini namaz kılarak geçirirdi. Bir rekâtta elli âyetten fazla okumazdı. Eğer okuyacak olsa en fazla yüz âyet okurdu. Rahmet muhtevalı bir âyet okusa Cenâb-ı Hakk'tan hem kendisi hem de bü-

257 Beyhakî, *Menâkıbü'ş-Şâfiî* 2/165

258 Hatîb el-Bağdadî, *Tarih-i Bağdad* 2/64; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemal* 24/368

259 Beyhâkî, *Şuabu'l-iman* 3/165

260 İbn Tağriberdî, *en-Nücumü'z-Zahire* 2/176; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve* 2/255

tün müminler için rahmet ve mağfiret isterdi. Azap muhtevalı bir âyet okuduğunda da ondan Allah'a sığınır ve kendisi ve bütün Müslümanlar için kurtuluş talep ederdi. Havf ve recâyı (ümit ve korkuyu) kendisinde cem etmiş bir şahsiyetti."[261]

Ahmed İbn Hanbel'in Namazı

Hanbelî mezhebinin kurucusu Ahmed İbn Hanbel, İbrahim İbn Şemmâs'ın şehadetiyle çocukluğundan beri gecesini ihya eden âbid bir zattı. Öyle bir mehabeti vardı ki nüktedan biri olan hocası Yezîd İbn Harun bile yanında nükte ve şaka yapmaya çekinirdi. Şöhreti bir imtihan olarak görür ve ondan son derece rahatsız olurdu. Zühd ve takvâsıyla maruf büyüklerin faziletlerini anar "Onlar nerede, biz nerede!" diye kendini kınardı. Babasından kalma dokuma tezgâhının kira geliri maişetini temin etmeye yetmediğinden ya ücretle kitap istinsah eder, ya kemer dokur, ya da karısının eğirip dokuduğu kumaşı satardı. Ekinler biçildikten sonra tarlada kalan döküntüleri diğer ihtiyaç sahipleriyle birlikte topladığı da vâki idi. Evinde yiyip içecek bir şey bulunmadığı zaman üzülecek yerde sevinir, ekmek kırıntılarını ıslatarak üzerine tuz döküp yerdi. Son derece müstağni idi. Kimseden bir şey talep etmez, verecek olurlarsa da kabul etmezdi. Oğlu Abdullah, mihne olayından önce onun günde 300 rekât namaz kıldığını, daha sonra zafiyet sebebiyle ancak bunun yarısı kadar kılabildiğini söyler. Her gün Kur'ân-ı Kerîm'in yedide birini okumayı âdet edinmişti. Seksen yaşlarında iken bile yedi günde bir hatmederdi. Ayrıca her yedi gecede bir hatim indirirdi. Namazlardan sonra şöyle dua ederdi: "Allahım! Senden başkasına secde etmekten beni koruduğun gibi Senden başkasına da el açtırma." [262]

261 Hatîb el-Bağdadî, *Tarih-i Bağdad* 2/63; Beyhakî, *Menâkıbü'ş-Şâfiî* 2/158
262 İbn Cevzî, *Sıfatü's-Safve* 2/349

Hayatında beş hac yapmış bunların üçüne yaya olarak gitmişti. Çok eza ve cefa çekmesine rağmen sabretti. İnsanlar onu ya mescitte ibadetle meşgulken ya bir cenazede ya da bir bir hasta ziyaretinde görürdü. Çarşı pazarda dolaşmayı sevmezdi.

Allah Resûlü'nün bir tel saçını zaman zaman öpüp gözlerinin üzerine koyar onu suya batırıp bu suyu şifa niyetiyle içerdi. Ahmed İbn Hanbel'in bu tavrı Efendimiz'e duyduğu sevgi ve hasretin ifadesinden başka bir şey değildi. [263]

Müslim İbn Yesâr'ın Namazı

Ubudiyetiyle sadırlarda ve satırlarda yer etmiş büyüklerden biri de Müslim İbn Yesâr'dır. Hişam İbn Hassân onun hakkında "Müslim İbn Yesâr gibi namaz kılmak isterdim."[264] der ve kıldığı namazlara imrenirdi. Bir âbide gibi dimdik durur ve öyle namaz kılardı. "Namazda huşu nasıl olmalı?" diye soran birine "Gözlerini secde ettiğin mahalle odaklamandır." diye cevap vermişti. Oğlu Abdullah "Babamı ne zaman namaz kılarken görsem onu hasta zannederdim." derdi. Yine bir gün babasını secdede dua ederken görmüş ve nasıl dua ettiğine kulak vermişti. Babası ikide bir "Rızana nâil olmuş olarak Sana ne zaman kavuşacağım ya Rabbi!" diyor, likaullaha olan özlemini dile getiriyordu.[265] Bir defasında evinde yangın çıkmış konu komşu yardıma koşmuş ama o olan biteni fark etmemişti.[266] Yine bir başka gün mescitte iken duvar çökmüş fakat hiç haberi olmamıştı. Öylesine namazlaşmıştı ki namazda olmadığı zamanlarda bile insanlar onu namaz kılıyor zannederdi.

---

263 Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ* 11/ 212.

264 Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ* 4/511

265 İbn Cevzî, *Sıfatü's-Safve* 3/240

266 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 2/191

Süfyân es-Sevrî'nin Namazı

Kendisinden nasihat isteyen bir kimseye "Dünyada ne kadar kalacaksan o kadar çalış. Âhirette ne kadar kalacaksan o kadar amelde bulun." diyen Süfyan es-Sevrî bir kağıt parçasına "Azîz ve Celîl Allah'ın huzurunda muhasebe edileceğini unutma" diye yazmıştı ve her gün onu çıkarıp okurdu.

Bir gece İbn Mehdî'ye misafir olmuştu. Ağlamaya başladı. "Neden?" diye sorulunca "İmansız gitmekten korkuyorum." diye cevap vermişti. Bir başka zaman döktüğü gözyaşlarının sebebini, "Ümmü'l-Kitap'ta yani Allah'ın takdirinde şakî (ebedi hüsrana uğrayan, ahirette kaybeden) kimse olarak yazılmaktan çok korkuyorum" diye açıklamıştı. [267]

Kendisi bir ilim ve ibadet âşığı idi. Değerli vakitlerini ya hadis mütalaa ve müzakeresine ya da namaza tahsis ederdi. Hadisle iştigal etmediği zamanlar öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı arasını namazla geçirir bir yerde hadis mütalaası yapıldığını duysa koşar giderdi.[268] Geceleri ibadetle geçirir uykusu gelince yüzüne su serperek uykusunu açmaya çalışırdı. Gençleri de uyandırır ve onlara şöyle derdi: "Gençler kalkın! Gençlik gibi bir nimete sahip olduğunuz müddetçe gecelerinizi namazla ihya ediniz."[269]

O bu hatırlatmayla gençlere şunu demek istiyordu: Yarın yaşlandığınızda isteseniz de ibadet için kalkamayacak ve arzu ettiğiniz kadar ibadet etmeye muktedir olamayacaksınız. Öyle ise gençliğin kıymetini bilin ve bu aktif zaman dilimini Allah yolunda kullanın.

Namaz kılarken ağlayarak ve haşyet içinde kılar özellikle secdenin hakkını verirdi. En faziletli zikir olarak namazda oku-

---

267 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 7/51; Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ* 7/258

268 Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ* 7/267

269 İbn Ebî Hatim, *el-Cerh ve't- Ta'dil* 1/96

nan Kur'ân'ı görürdü. Bir defasında akşam namazını kıldırmak için öne geçmiş ve tekbir alarak Fatiha'yı okumaya başlamıştı. "İyyâke na'budu ve iyyâke nesteîn/Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Senden medet bekleriz." âyetini okuyunca gözyaşlarını tutamamıştı. Bir süre bekledi. Sonra sûrenin başından tekrar alarak Fatiha'yı bitirebildi.[270]

Abdurrahman İbn Mehdî "Çok ağladığından ötürü Süfyân'ın Kur'ân okuyuşunu duyamazdım."[271] diyordu.

Süfyân es-Sevrî bir namaz tutkunu ve secde âşığı idi. Ali İbn Fudayl, Süfyan-ı Sevrî'yi metaf alanında secde halinde görmüş yedi şavtı bitirip tavafını tamamladığında hâlâ secdeden başını kaldırmadığını fark etmişti. Bir başka gün İbn Vehb onu akşam namazından sonra Mescid-i Haram'da görmüştü. Namaza durmuş ve yatsı ezanı okununcaya kadar başını yerden kaldırmamıştı.[272]

Bir gün Abdurrahman İbn Mehdî'ye misafir olmuştu. Kendisine önce et yemeği sonra da Taif üzümü ikram edilmiş ve o da yemişti. Sofradan kalkmak üzereyken ev sahibine "Abdurrahman! Merkebin yemini verdin. Şimdi sıra onu çalıştırmakta." [273] dedi. Ardından namaz kılmak için kalktı ve sabaha kadar namaz kıldı.[274]

Hammâd İbn Seleme'nin Namazı

İslâm medeniyetinin yetiştirdiği büyük simalardan biri de hiç şüphesiz Hammâd İbn Seleme'dir. Abdurrahmân İbn

---

270 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 7/17

271 Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ* 7/277

272 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 7/57

273 Her ne kadar Süfyân-ı Sevrî nefis muhasebesi adına kendisi için bu tabiri kullansa da bize düşen bu durumda "estağfirullah" demek ve o büyükler için saygıda kusur etmemektir.

274 Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ* 7/277

Mehdî kendisi için "Eğer Hammâd'a 'Yarın vefat edeceksin.' deseniz şimdiye kadar yapmış olduğu amellerine ziyade olarak bir şey katamaz." demişti. Yani vaktini o kadar iyi değerlendirip öylesine bir kulluk ortaya koyuyordu ki yarın vefat edecek olsa artı olarak yapacağı bir şey yoktu. Zira o güne kadar yaptıkları zaten ertesi gün vefat edecek şuuruyla hareket eden bir insanın ettiklerinden başka bir şey değildi.

Musa İbn İsmail "Eğer size Hammâd'ı gülerken hiç görmedim desem mübalağa yapmış sayılmam. Çünkü vaktini ya hadis rivayet ederek, ya Kur'ân okuyarak ya tesbih çekerek ya da namaz kılarak geçirirdi. Gününü bunlara taksim etmişti." diyerek onun zamanı çok iyi değerlendirdiğini ifade etmiştir.[275]

Abdullah İbn Mübarek'in Namazı

Allah korkusu, haşyet ve takva denilince zihinlerimize tedai eden ilk isimlerden biri de Abdullah İbn Mübarek'tir. Öylesine rakik bir kalbi vardı ki zühd ve takva muhtevalı "rikak" kitaplarını okuyunca hüngür hüngür ağlardı. Bu durumda hiç kimse yanına yaklaşamaz ona bir şey sormaya cesaret edemezdi. Yalnız kalmak ister ve gözyaşlarıyla ateşini dindirmeye çalışırdı.[276]

Muhammed İbn Vezir onunla olan bir yolculuğunu şöyle nakleder: "Bir seferde beraber aynı hevdeçte[277] seyahat ediyorduk. Gece yarısı emniyetli olmayan bir yere vardık. Bu sırada İbn Mübarek aşağı indi. Atına bindi ve o şekilde tehlikeli bölgeyi geçtik. Bir nehre vardık. Atından indi. Ben de atın yularını tutuyordum. Az sonra yattım. O ise önce abdest aldı sonra da sabaha kadar namaz kıldı. Bu arada ben onu seyrediyordum. Sabah vakti girince bana 'Kalk da abdest al!' diye seslendi.

---

275 Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ* 7/448; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 6/250

276 İbn Asâkir, *Tarih-i Dımaşk* 38/343

277 Çöl şartlarında daha rahat yolculuk yapabilmek için devenin üzerine konan kapalı mekân.

Kendisine 'Benim abdestim var.' diye cevap verince çok mahzun oldu. Zira benim uyumadığımı ve onun ibadetle geçen saatlerinden haberdar olmadığımı anlamıştı. O kadar mahcup olmuştu ki gün ortasına kadar benimle tek kelime konuşmadı. Ve nihayet beraberce evimize vardık."[278]

Evet, o büyükler ibadet âşığı oldukları kadar aynı zamanda çok mütevazı idiler. Sığ görünürlerdi fakat çok derindiler. Gecelerde işledikleri amelleri gündüzleri pazarlamaz, kimsenin haberi olmaması için bir define saklama titizliğinde gözlerden kaçırırlardı. Nitekim Mutarrif İbn Abdullah bu hususta şöyle demişti: "Geceyi uykuda geçirip sabaha pişman olarak kalkmam, geceyi namaz kılarak geçirip sabaha gururla kalkmamdan daha hayırlıdır."[279]

Allah onlar gibi Rabbani kulları içimizden çıkarsın. Eğer varsa sayılarını çoğaltsın inşallah. (Âmin)

Kâsım İbn Muhammed de İbn Mübarek'le olan bir hatırasını şöyle aktarır: "Beraber yolculuk yapardık. Çoğu zaman aklıma takılan ve kendi kendime sorduğum bir soru vardı: 'Bu adamın -İbn Mübarek'in- hangi faziletleri var ki bu kadar meşhur oldu acaba? Eğer namazından dolayı meşhur olduysa biz de namaz kılıyoruz. Oruç tutuyorsa biz de tutuyoruz. Cihad ediyorsa biz de ediyoruz. Haccediyorsa biz de yapıyoruz.'

Suriye taraflarına gittiğimiz bir yolculukta yine beraberdik. Bir yerde konaklayıp akşam yemeği yedik ve istirahata çekildik. Kandili söndüreceğimiz sırada bir arkadaşımız kalktı. Dışarı çıkacağı için kandili aldı ve az sonra geri döndü. Oda aydınlanınca Abdullah İbn Mübarek'in yüzüne baktım, yüzünün ve sakalının gözyaşlarıyla ıslandığını fark ettim. İşte o akşam içimden dedim ki: Bu adam işte bu haşyeti sebebiyle bizden

---

278 İbn Asâkir, *Tarih-i Dımaşk* 38/340

279 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 2/198

faziletli birisi. İhtimal ki kandil dışarı çıkarıldığında ve odamız karanlığa gömülünce kıyameti hatırlamıştı."[280]

Ali İbn Hüseyn'in (Zeynülâbidîn) Namazı

Hz. Ali'nin torunu olan bu zât ibadetlerinin güzelliği ve çokluğu dolayısıyla "Zeynülâbidîn" yani "âbidlerin süsü ve medar-ı iftiharı" lakabını almıştı. Her gün bin rekât namaz kılardı. İki dizi develerin dizleri gibi nasır tutmuştu. Vefat edeceği esnada ağlıyordu. Oğlu "Seni ağlatan şey nedir babacığım? Sen hayatını dolu dolu yaşayıp onu ubudiyetinle süsledin. Neden endişe ediyorsun?" diye sorunca kendisi "Yavrum! Kıyamet gününde ne bir melek-i mukarreb ne de bir nebiyy-i mürsel olacak. Cenâb-ı Hakla mülaki olacağız. O gün dilerse affedecek dilerse azap edecek." demiş ve âkıbetinden endişe ettiğini ifade etmişti. [281]

Kabe'nin içi sayılan Hicr alanında Altınoluk'un altında gözyaşları içinde namaz kılan bir şahıs Tâvus İbn Keysân'ın dikkatini çekmişti. Namazını bitirince yanına yaklaştı ve o kişinin Zeynülâbidin olduğunu fark etti. Onun kendini hırpalarcasına bu şekilde ibadet edişi rikkatine dokunmuştu. Kendisine şöyle hitap etti: "Üç şeyden dolayı senin ahirette emin olacağını umuyorum. Birincisi; sen Resûlullah'ın torunusun. İkincisi; deden Resûlullah sana şefaat edecektir. Üçüncüsü; Allah'ın rahmeti (Böyle sağlam teminatların varken neden kendini perişan edercesine ibadet ediyorsun?)"

Büyük imam bu suale şu şekilde cevap verdi: "Ey Tâvûs! Resûlullah'ın torunu olmam beni Allah'ın azabından güvende kılmıyor. Zira Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: Sûra üflendiği za-

---

280 İbn Cevzî, *Sıfatu's-Safve* 4/121

281 İbn Cevzî, *Sıfatu's-Safve* 4/145-146

man, o gün artık ne aralarındaki akraba tutkunluğu bir fayda verir, ne de kişi bir başkasının halini sormayı hatırından geçirir.[282]

Dedem Resûlullah'ın şefaatine gelince ona güvenmeme şu âyet mâni oluyor: "… Onlar, sadece O'nun razı olduğu kimse hakkında şefaat ederler…"[283]

Allah'ın rahmetine gelince şu âyetten dolayı kendimden çok emin değilim: "… Muhakkak ki Allah'ın rahmeti iyi kimselere yakındır.[284] Zira ben bu âyette muhsin olarak nitelendirilen kimselerden olup olmadığımdan emin değilim." [285]

Âmir İbn Abdillah'ın (Âmir İbn Kays et-Temîmî) Namazı

Tâbiîn neslinin âbidlerinden biri olan Âmir (rahmetullahi aleyh) "Bu ümmetin rahibi"[286] diye anılırdı. Her gün bin rekât namaz kılmayı bir vecibe gibi telakki ederdi. Geceleri gündüz gibi ayakta geçirir gündüzleri de oruç tutup istirahat ederdi. Çok namaz kılmasından dolayı ayakları yarılırdı ama o bu durumda bile nefsini şöyle susturmaya çalışırdı: "Ey sürekli kötülüğü emreden nefs-i emmâre! Sen başka şey için değil ibadet için yaratıldın."

Gazaya çıkıldığında sık ağaçlı ormanlara çekinmeden girerdi. Kendisine, "Aslanların saldırısına uğramandan endişe ediyoruz!" dediklerinde, "Allah'tan başka bir varlıktan korkmaktan hayâ ederim." diye cevap verirdi.

İsmi meçhul bir şahıs onunla beraber olmuş olduğu bir ga-

282 Mü'minûn Sûresi 23/101

283 Enbiyâ Sûresi 21/28

284 A'râf Sûresi 7/56

285 Abdülhalim Mahmud, Seyyidüna *Zeynü'l-âbidin* s. 31-32

286 Rahip kelimesi burada "Hıristiyan din adamı" anlamında değil "dindar ve rabbani kul" anlamında kullanılmaktadır.

zada yaşadığı şu hadiseyi nakleder: "Yolculuğumuz esnasında sık ağaçlı bir ormanın kıyısında konakladık. Âmir kendi eşyalarını bir yere topladı. Atının yularını uzatarak otlaması için onu kendi hâline bıraktı. Sonra ormana daldı. Ben de kendi kendime, 'Bu gece ne yapacağını takip edeceğim.' diyerek peşinden gittim. Ormanın içinde bir tepe bulana kadar dolaştı sonra orada namaza durdu. Sabaha doğru namaz kılmayı bırakıp dua etmeye başladı. Duasında şunları dile getiriyordu: 'Allahım! Senden üç şey istedim. İkisini nasip ettin birini nasip etmedin. Allahım! Üçüncü dileğimi de kabul et ki Sana istediğim ve arzu ettiğim şekilde ibadet edeyim.'

Hava aydınlanınca beni fark etti ve kendisini izlememden son derece rahatsız oldu. Bana dönüp: 'Görüyorum ki bütün gece beni gözetlemişsin. -Sesini yükselterek- Şimdi sana yapacağımı görürsün.' dedi ve üzerime geldi. Ben, 'Bırak şimdi bunları da Rabbinden istediğin o üç şey neydi, söylesene! Eğer söylemezsen bu gece yaptıklarını herkese söyleyeceğim.' dedim. "Yazıklar olsun sana! Sakın bunu yapma!" diye karşılık verdi. Ancak benim ısrarımı görünce, "Eğer bu sırrımı yaşadığın müddetçe başkası ile paylaşmayacaksan söyleyeyim." dedi. Ben söz verince başladı anlatmaya: Rabbimden istediğim ilk şey dinim hakkında en çok korktuğum husus olan karşı cinse duyduğum şehvet ve arzuyu benden alması idi. Hamdolsun bu duam kabul oldu.

İkinci olarak Rabbimden başka hiçbir kimseden korkmamayı arzu etmiştim. Hamdolsun bu duam da kabul oldu. Artık Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmuyorum.

Üçüncü olarak kendisine istediğim şekilde gece gündüz ibadet edebilmem için Rabbimin benden uykuyu gidermesini istemiştim. Ancak bu duamı kabul etmedi." [287]

Vefat edeceği sırada ağlıyordu. Niçin ağladığı sorulunca ne

---

[287] İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ* 7/103-111

ölüm korkusundan ne de dünyaya olan tutkusundan dolayı ağladığını belirtmiş, sıcak günlerin susuzluğu yani oruçtan ve uzun kış gecelerinin kıyamı yani namazdan ayrı kalacağı için üzüldüğünü ifade etmiştir.[288]

Yezîd İbn Harun'un Namazı

Ahmed İbn Hanbel gibi büyük bir zata hocalık yapabilecek derinlikte ve enginlikte bir âlim olan Yezîd İbn Harun, ilminin yanında ibadet ve taatiyle de maruf ve meşhurdu. Ahmed İbn Sinan "Onun kadar güzel namaz kılan hiçbir âlim görmedim. Bir sütun gibi dimdik ve hareketsiz bir halde namaz kılardı. Öğle ile ikindi, akşamla yatsı arasındaki vakitleri namaz kılarak geçirirdi. Ne gece ne de gündüz namazlarını hiçbir zaman kaçırmazdı. Hüşeym ve o, geceleri uzun uzun namaz kılmalarıyla meşhur idiler."[289] derdi.

Âsım İbn Ali ise onu şöyle anlatır: "Ben ve Yezîd İbn Harun, hicri 61 senesinde Kays İbn Rebî'nin yanında idik. Yezîd yaklaşık kırk yıl yatsı namazını kıldığı abdest ile sabah namazını kılmış, bütün gecelerini ihya etmişti. Kays'a gelince geceleri kalkar namaz kılar, uyur sonra tekrar kalkar ve namaz kılardı. Gecelerini bu şekilde geçirirdi. Ben ise dört rekât namaz kılar sonra oturur ve tesbih çekerdim." [290]

Süleyman İbn Tarhan et-Teymî'nin Namazı

Gecelerini teheccüd ışığıyla aydınlatanlardan biri de Allah dostlarından Süleyman İbn Tarhan et-Teymî'dir. Basra'da kırk sene imamlık yapmış ve yatsı ve sabah namazlarını aynı abdestle kılmıştır.

---

288 İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ* 7/111

289 Mizzî, *Tehzibü'l-Kemal* 32/268

290 Hatîb el-Bağdadî, *Tarih-i Bağdad* 14/341

Süleyman et-Teymî'nin müezzini beraber vazife yaptıkları mescitte yaşadıkları bir hatırayı şöyle aktarır: "Yatsı namazından sonra yanımda namaza durdu. Mülk (Tebâreke) Sûresi'ni okurken 'Onu (azabı) yanıbaşlarında buldukları zaman inkâr edenlerin kederden yüzleri mosmor kesilir. Kendilerine: 'İşte sizin isteyip durduğunuz şey!' denilir."[291] âyetine gelince onu tekrar etmeye başladı. Öyle bir ruh hâliyle okuyordu ki o an mescitte bulunan herkes dışarıya kaçtı. Kısa bir süre sonra ben de mescitten ayrıldım. Sabah ezanını okumak için mescide geldiğimde bir de ne göreyim Süleyman et-Teymî hâlâ aynı âyeti tekrar ediyordu."[292]

Sabit el-Bünânî'nin Namazı

Bekir İbn Abdullah'ın hüsnüşehadetiyle ibadet ve taatte zamanının en iyilerinden biri olan Sabit el-Bünânî tam bir namaz tiryakisi idi. Ona göre bir âbidin kâmil manada âbid kabul edilebilmesi için özellikle namaz ve oruç çok önemlidir. Bu iki ibadet âbidin eti ve kanı gibidir.

"Allahım! Bana kabrimde bile namaz kılmak nasip et!" diye dua edecek kadar namaz tutkunu olan Sabit el-Bünânî, namazı Allah'ın yeryüzündeki en büyük nimeti olarak görürdü. Ölüm döşeğinde iken kendisini ziyarete gelenlere üç şeyi çok özlediğini söylemişti. Bunlar namaz, oruç ve beraberce Allah'ı zikrettikleri arkadaşlarıydı. "Eğer bu üç şeye tekrar kavuşamayacaksam Allah emanetini benden alsın." demiş ve kısa bir süre sonra da vefat etmişti.

Her gün bir hatim indirir ve devamlı oruç tutardı. Nerede bir mescit görse hemen koşar namaz kılardı. Kur'ân ve namazla öylesine bütünleşmişti ki vefatından sonra seher vakti

291 Mülk Sûresi 67/27

292 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 3/27

kabrinin yanından geçenler Kur'ân sesi işitirlerdi. Allah onu dünyada iken en sevdiği şeylerden berzah âleminde de ayrı bırakmamıştı.[293]

Mesrûk İbn Ecda'ın Namazı

Kendini Hakk'a adayan mümtaz kullardan biri de Mesrûk İbn Ecda'dır. Kulluğu ile iştihar etmiş ve fani dünyada hoş bir seda bırakmış olan Mesrûk (rahmetullahi aleyh), dostu Said İbn Cübeyr'le dertleşirken, "Dünyada yüzlerimizi toza toprağa bulamaktan (namaz kılıp secde etmekten) başka rağbet edilecek bir şey kalmadı." diyen bir namaz tutkunu idi.

Namaza duracağı zaman ev halkına seslenir, bir isteği ve ihtiyacı olan varsa sormasını talep ederdi. Sonrasında namazgâhındaki perdeyi indirir Allahuekber diyerek iftitah tekbirini alır, ev halkını kendi haline terk ederdi. Namazı tam bir huşu içinde kılardı.

Çok namaz kılmasından dolayı Mesrûk'un ayakları şişerdi. Hanımı bazen kendisini namazdayken seyreder ve kocasının ubudiyet aşkından dolayı nefsine yaptıkları için ağlardı. Hacca gittiğinde geceleri hiç uyumamış ve hep secdede geçirmişti. [294]

Said İbn Cübeyr'in Namazı

Dili sürekli zikrullahla ıslak olan ve her yıl bir umre ve bir de hac yapan Said İbn Cübeyr (rahimehullah) namazda sağa sola sallanmayı hoş görmez bir sütun gibi dimdik ve hareketsiz bir şekilde namaz kılardı.

Bir gün sabah namazından önce karşısında Kâbe, önünde Makam-ı İbrahim iki rekât namaz kılmıştı. Birisi gelip kendisi-

---

293 *Sahabeden Günümüze Allah Dostları* 5/145-146

294 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 2/95-96

ne Kur'ân'dan bir âyetle ilgili soru sordu. Cevap vermedi. Sabah namazını eda ettikten sonra o şahsa şöyle dedi: "Biz sabah namazı vakti girdikten sonra namaz kılınıncaya kadar zikrullahtan başka bir şey konuşmayız." [295]

Evzaî'nin Namazı

Bir mezhep teşkil edecek derecede engin bir fıkıh bilgisine sahip olan İmam Evzaî, kulluğu ile de müstesna bir şahsiyetti. Gün ortasına kadar vaktini namaz kılarak geçirir ve kimsenin güç yetiremeyeceği kadar ibadetle meşgul olurdu. "Kıyamet günü Allah, gecelerde uzun uzun namaz kılanların muhakemesini kolaylaştıracaktır."[296] der ve halkı teheccüde teşvik ederdi. Gecelerini namaz, Kur'ân ve gözyaşlarıyla geçirirdi. Huşûundan dolayı görenler onu amâ zannederlerdi. Annesi evine misafir olduğunda namaz kıldığı yeri arar; bulduğunda da gözyaşlarıyla ıslanmış olarak bulurdu. [297]

Fudayl İbn İyâz'ın Namazı

Fudayl İbn İyâz hayatını namazla ihya etmiş ve namaza tutkun bir veli olarak yaşamıştı. İnsanlar onu "mahzun, mütefekkir ve her işinde rıza-yı ilâhiyi esas yapan" bir insan olarak tarif ederlerdi. "Kulağının üzerine yatıp da gecenin karanlık vakitlerini uykuda geçirmekten hayâ eden insanlara yetiştim." diyen Fudayl, yatakta yanı üzerine yatarken birden kalkar ve kendi kendine "Yatmak sana yakışmaz! Kalk da ahiretten nasiplen!" derdi.[298]

Mescidin köşesine bir hasır atar gecenin ilk vakitlerinde na-

---

295 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 4/281

296 Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ* 7/199

297 Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ* 7/120

298 İbn Cevzî, *Sıfatu's-Safve* 2/241

maza dururdu. Uykusu gelince uzanır, hafifçe istirahat ederdi. Uyandıktan sonra abdestini tazeleyip namazına devam ederdi. Bu şekilde sabaha kadar ibadetle meşgul olurdu. [299]

Vekî' İbn Cerrâh'ın Namazı

Vekî' İbn Cerrah namaza durduğunda hiçbir yeri kımıldamaz adeta bir sütun gibi namaz kılardı. Her gece yatmadan önce on cüz Kur'ân okur öyle yatardı. Gecenin sonunda kalkar ve Hucurât Sûresinden başlayıp Nâs Sûresine kadar Kur'ân okurdu. Sonra da oturur sabah vakti girinceye kadar tövbe ve istiğfar ederdi.[300]

Abdurrahman İbn Mehdî'nin Namazı

Her gece Kur'ân'ın yarısını vird olarak okuyan Abdurrahman İbn Mehdî kendini Hakk'a adayan âbid bir zattı. Vefat ettikten sonra Ali İbn el-Medinî hanımının yanına ara ara uğrar hâlini hatırını sorardı. Bir defasında kıble duvarı üzerinde bir siyahlık dikkatini çekmişti. Ev sahibine onun ne olduğunu sorunca İbn Mehdî'nin eşi şöyle cevap vermişti: "Orası Abdurrahman'ın istirahat ettiği yerdi. Geceleri orada namaz kılardı. Uykusu geldiği zaman alnını oraya kor ve öyle uyurdu."[301]

Yahya İbn Said el-Kattân'ın Namazı

Yirmi sene boyunca her gece kıldığı namazlarla hatim indiren Yahya İbn Said el-Kattân hiçbir zaman namaz kılmak için cemaat aramamıştı. Zira daima namazı ilk vaktinde kılar ve cemaati asla kaçırmazdı. Bündar onun için şöyle derdi: "Yaklaşık

299 İbn Cevzî, *Sıfatu's-Safve* 2/238

300 Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ* 9/148-149, 157

301 Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ* 9/199, 203

yirmi senedir Yahya İbn Said'in yanına gider gelirim. Allah'a isyan sayılabilecek bir şey işlediğini asla zannetmiyorum." [302]

Mevlânâ'nın Namazı

"Nefsin boynunu kırmak için, onu rahatsız etmeli, istediği şeyi vermemelidir. Bunu yapmanın en müessir yolu, gündüzleri oruç tutmak, geceleri az uyuyup namaz kılmaktır." diyen Mevlânâ hazretleri çok ibâdet ederdi.

Bir gece âdeti olduğu üzere sabaha kadar namaz kılmıştı. Ev halkı "Bu nasıl namazdır?" diye ikaz etmişler ve kendisini bu kadar yormamasını talep etmişlerdi. Hazreti Mevlânâ onlara şöyle karşılık vermişti: "Esedullah lakabıyla meşhur Ali (radıyallahu anh) namaz vakti olunca titrer ve rengi solardı. Ona; "Neyin var?" diye sorulduğunda, "Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten kaçındılar. Zira sorumluluğundan korktular, ama onu insan yüklendi..."[303] âyetini okur ve emânet vakti geldi." derdi. Ardından "Namaz, kulun Allah ile kelimelerle ifade edilemeyen bir çeşit konuşmasıdır. Hazret-i Ali'nin hâli böyle olunca bizlerinki nasıl olmalıdır?" diyerek sözünü tamamlamıştı.

Mevlânâ'nın namazlarından birine şahit olan hanımı şunları aktarır: "Bir gün namaza durdu. Sakin ve mütevazı bir şekilde, tazim ve hürmetle hem Kur'ân okuyor hem de ağlıyordu. Biz ev halkı onun bu hâlini görüyor, hayret ediyorduk. Namazını bitirdikten sonra tesbihatını yaptı ve uzun süre dua etti. O hâli bana çok tesir etti, ağlamaya başladım. "Ey efendi! Dünyada ve âhirette biz günahkârların ümidi sensin. Bu kadar çok ibadetinle, böyle korkar, ağlar, yalvarırsan, ya biz kıyamet gününde ne yaparız?" dedim. Yemin ederek "Allah Teâlâ'nın bana

---

302 Hatîb el-Bağdadî, *Tarih-i Bağdad* 14/141; Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ* 9/178

303 Ahzâb Sûresi 33/72

lütfedip ihsan ettiklerine mukabil benim yaptıklarım ziyadesiyle kusurlu ve çok eksik kalır. İşte ben bunun eziklik ve mahcubiyetini duya duya "Ey kerem sahibi Allahım! Benim gibi bir âciz ve fakirin elinden bu kadar gelmekte! diyor ve kendisinden beni affetmesini bekliyorum. Yoksa O'na lâyık bir ibadeti kim, nasıl yapabilir?" buyurdu.

Hazreti Mevlânâ kâmil manada bir namazın nasıl olması gerektiğini şöyle tarif ederdi: "İftitah tekbirinin manası "Allâh'ım, biz senin huzurunda kurban olduk." demektir. Nasıl kurban keserken Allahuekber diyoruz aynı şekilde Allah için kurban edilmeye layık olan nefis için de böyle söyleriz.

Bu durumda beden İsmail, can da İbrahim aleyhimesselâm gibidir. Can yani İbrahim (aleyhisselâm) bedenin hevâ ve hevesini kesmek için tekbir getirince beden şehvetlerden, hırslardan kurtulur. Namaz kılanlar, mahşer gününde olduğu gibi Allah'ın huzurunda saflar halinde durmayı, hesap vermeyi, yalvarıp yakarmayı hatırlarlar. Namazda gözyaşları eşliğinde kıyamda durmak, kıyamet günü dirilerek, kabirlerden kalkıp Allah'ın huzurunda durmaya benzer. Cenâb-ı Hakk o gün her bir kula "Sonra o gün nimetlerden hesaba çekileceksiniz!" âyetinde hatırlatıldığı üzere her bir nimetin hesabını soracak ve herkes Allah'a hesap vermenin ağırlığını hissedecektir.

Kul kıyamda iken, Allah'ın huzurunda muhasebe edildiği şuuruyla iki büklüm olur yaptıklarından ötürü rukûa varır. Mahcubiyetinden ayakta durmağa takati kalmaz. Rukûa eğilince "Sübhâne Rabbiye'l-azîm" diyerek Allah'ı tesbih, tazim ve tenzih eder.

Sonra Hak Teâlâ o kula "Başını kaldır da sorulan sorulara cevap ver." diye seslenir. Kul mahcup bir halde başını kaldırır; doğrulur fakat fazla dayanamaz. Utancından yüz üstü secdeye kapanır.

Neden sonra kendisine "Secdeden başını kaldır da yaptıklarından haber ver." çağrısı gelir. O bir kez daha utanarak başını kaldırır ama yine fazla dayanamaz ve yere kapanarak tekrar secdeye varır.

Cenâb-ı Hakk ona başını kaldırmasını ve nimetlerin hesabını vermesini söyler. Allah'ın huzurunda hesap vermekten artık mecali kalmamış, ayakta duracak gücü de tükenmiştir. Bu sebeple ayakta duramaz ve ka'deye oturur, dizleri üstüne çöker. Cenâb-ı Hakk hâlâ kendisinden dünya hayatının hesabını vermesini beklemektedir. Kul çaresizlikten yüzünü sağ tarafa döndürür, peygamberlere ve meleklere selam verir. Onlara yalvarır ve der ki: "Ey mânâ pâdişahları, bu kötü kişiye şefaat edin, bu günahkârın ayağı da örtüsü de çamura battı." Peygamberler bu yardım talebine "Çare ve yardım günü geçti, gitti. Çare dünyada olabilirdi, orada hayırlı işler yapmadın, ibadet etmedin, öğünler geçti. Ey bahtsız kişi, sen vakitsiz öten bir horoz gibisin; git, bizi üzme, bizim kalbimizi kırma." diye cevap verirler.

Kul çaresiz bu sefer yüzünü sola çevirir, bu kez de akrabalarından yardım ister. Ancak maalesef onlar da "Ey efendi! Biz kimiz ki sana yardım edelim, elini bizden çek de kendi cevabını Allah'a kendin ver." diyerek onu yalnız bırakırlar.

Hiçbir yerden yüz bulamayan o kulun gönlü, yüz parça olur. Herkesten ümidini kesince, ellerini açar ve duaya durur. "Allâhım! Herkesten ümidimi kestim. Evvel ve âhir kulunun başını vuracağı, sığınacağı Sensin; Senin rahmet ve mağfiretine son yoktur." der ve sığınması gereken gerçek kapıya yönelir, günahlarını nedamet gözyaşlarıyla yıkamaya koyulur.

Hazreti Mevlânâ namazın mana ve muhtevasıyla ilgili bunları söyledikten sonra konuyu şu nasihatlerle bitirir: "Namazdaki bu hoş işaretleri gör de sonunda kesin olarak işin böyle

olacağını anla... Aklını başına al da namaz yumurtasından civciv çıkar, yani namazdan mânen istifade et, yoksa dane toplayan bir şey öğrenememiş kuş gibi Allah'ın büyüklüğünü düşünmeden yere başını koyup kaldırma."[304]

Bediüzzaman Said Nursî'nin Namazı

Üstad Hazretleri her şeyi ile bedî yani eşsiz ve harika olduğu gibi namazıyla da öyleydi. Dünya malı namına bir şeyi yoktu. Yanında taşıdığı eşyalar arasında abdest almak için bir ibrik ve namaz kılmak için bir seccade her zaman bulunurdu. Nerede ve ne zaman olursa olsun namazını ihmal etmezdi. Söz konusu namaz olunca Üstad'ın elindeki kelepçeler açılır, hapishane duvarları Cuma namazına gitmesine mâni olamazdı. Jandarmalar tarafından Bitlis'e eli kelepçeli bir halde götürülürken namaz kılacağını belirtmiş ve askerlerden ellerindeki kelepçeyi çözmelerini istemişti. Askerler bu teklifi ihtiyatla karşılamış ve biraz ağırdan almışlardı. Ancak neden sonra kelepçelerin kendi kendine açılıp yere düştüğünü görünce bu keramet karşısında hayret etmişler ve Üstad'tan kendilerini affetmelerini isteyerek namaz kılmasına izin vermişlerdi. Yıllar sonra Üstad'a bu hadise sorulduğunda "Ben o zamanlar kuvvetli bir genç idim. Kelepçeyi kendim kırdım veya namazın kerametidir." diyecek ve tasavvufî ifadesiyle "telbis" yapacaktı. Dikkatleri ve nazarları kendi şahsına değil namaza ve başka sebeplere çekmeye çalışmıştı.

Eskişehir'de mahpus iken bir Cuma vakti gardiyanlar kendisinin camide görüldüğü haberini alınca çok şaşırmışlardı. Zira Üstad o gün koğuşundan hiç dışarı çıkmamıştı.

Esaret günlerinde Kafkas cephesi komutanı Nikola Nikolaviç esir kampını teftiş ederken herkes komutana saygı gösterip

---

304 Mevlânâ, *Mesnevi*, Trc, Şefik Can, 2/188-190, Beyit: 2143-2175

ayağa kalkarken Üstad hiç oralı olmamıştı. Nikola belki fark etmemiştir diyerek birkaç kez yanından geçmiş fakat Üstad yine tavrını değiştirmemişti. Nikola neden böyle davrandığını sorunca kendisinin Müslüman olduğunu ve bir Müslüman olarak Allah'a inanmayan birine saygı göstermesinin mukaddesatına ters olduğunu ifade etmişti. Üstadın açıklamalarını kendince makul bulmayan Nikola onun Divan-ı Harp'te yargılanmasını talep etti. Yargılama neticesinde idam kararı çıkınca Üstad kendisini yargılayanlardan, abdest alıp namaz kılmayı talep etti. Müsaade edilince de tıpkı Hubeyb ve Zeyd (radıyallahu anhumâ) gibi namaza durdu. Onun o samimi ve yürekten ibadeti kampta bulunan herkese tesir etmişti. Ölüme bu kadar yaklaşmış bir insanın ibadetine hayran kaldılar. Neticede Rus komutan Üstadın davranışının samimi olduğunu ve kendisine hakaret içermediği kanaatine vardı ve Üstad hazretlerinden özür dileyerek onu affetti.

Üstad hazretleri sebepsiz ve suçsuz yere yargılandığı bir mahkemede namaz kılması gerektiğini söyleyince mahkeme heyeti ağırdan almış ve "Sonra kılarsın, kaza edersin." diyerek geçiştirmek istemişlerdi. Ancak Üstad mahkeme heyetindeki bu laubaliliği görünce, "Biz namazın hukukunu müdafaa ediyoruz." diyerek ısrarcı olmuş ve namazını kılmıştı.

Onun namazları bir başkaydı. Arkasında kim cemaat olsa ömür boyu o namazı unutmazdı. O eşsiz namazlara şahit olanlar gördüklerini şöyle aktarıyorlar:

Molla Hamit Ekinci: "Arkasında kıldığım namazlardan çok zevk alırdım. Namaza duruşu bir mehabet ve haşyet verirdi insana. Hazin bir sada ile bizden çok ağır tesbihat yapardı. 'Sübhanallah' derken, çok içten ve yavaş bir şekilde duyardık sesini. Çok namaz kılan hoca görmüşümdür fakat böyle hazin ve huşû içinde kılana rastlamadım."

Hulusi Yahyagil: "Barla'da iken Üstad Hazretleri bilhassa sabah namazlarında 'Elhamdülillâh' ile başlayan sûreleri okurdu. Bir başka okuyuşu vardı. Kur'ân'ı duyarak ve yaşayarak okurdu. Kur'ân'ın ilâhî sedası bütün ruhunu kaplardı. Okuyuşu, diğer hocaların ve hafızların okuyuşuna benzemezdi. Tecvid-i manevî üzere yani Kur'ân'ın manasına uygun olarak okurdu."

Re'fet Barutçu: "Üstad namaz vakitlerini hiç geçirmez, vakit girince hemen namazını eda ederdi. Kendisi namaza dururken biz arkasında çok heyecanlanırdık. Heybet ve huşû içinde huzura bir girişi vardı ki tarifi mümkün değil. 'İlâhi Ya Rab! İlâhi Ya Rab! İlâhi Ya Rab! Allahu Ekber!' diyerek sarsılır, haşyet içinde sallanarak, süratle namaza girerdi. Biz arkasında korkardık, ürperirdik"

M. Zeki Çalışkan: "Hele namaza bir duruşu vardı ki, insan onu seyretmekten zevk alırdı. Huşû ile dua eder, zarif, ince, uzun parmaklı elleri tekbir alır, namaza dururdu. Namazın mânâ ve mahiyeti onun şahsında görünürdü. Tâdil-i erkanı onda görmek lâzımdı."

Bayram Yüksel: "Üstadımız, namazı huşu içinde kılardı. Sûreleri okurken tane tane okurdu. Namaza dururken, tam huzura vardığında, niyet ederken, 'Allahü Ekber' dediği zaman, bizler arkasında korkardık. Mübalağa olmasın, ahşap bina sarsılırdı."

Emirdağ'daki talebe ve dostları: "O uzun boylu adam, namaza durduğu vakit sanki küçülürdü. Belki beş dakika namaza durması sürerdi, çok heybetli, haşmetli ve haşyetli bir şekilde namaza dururdu."

Mustafa Sungur: "Üstadımızın namazı, namazdaki mazhariyeti, heybeti, huzuru ve huşuu bambaşkadır. Biz onu ifade edemeyiz. Onun namazdaki nihayetsiz tecelliyâta mazhariyetinden bizim hissettiğimiz, milyarda bir dahi olmaz. Evet bu kat'idir...

Namaza duruşu, ilk tekbiri alışı, ellerini bağlayışı ve Cenâb-ı Hakk'a dua ve tezellülü, Fatiha'yı kıraati, Fatiha'nın her bir kelimesini teker teker, cümle cümle ve bütün meratibi ile okuyup hissetmesindeki ve dergâh-ı İlahiyeye takdim etmesindeki vüs'at, külliyet ve ulviyet, bizim gibi hiç enderlerin beyanına gelemez. Hele namaz teşehhüdündeki 'Ettehiyyatü' kelimât-ı mübarekesini Cenâb-ı Hakk'a takdim ederken, bütün kâinatı ruhunun eline alıp öylece arz etmesindeki kudsiyeti ifade edemeyiz. Bu gibi âsarından ve Üstadımızın hal ve tavrından katiyen anlaşılıyordu ki, o müstesna bir tecelliye mazhardı. Talebelerinde, hatta en ileri talebelerinde görünen haletler, Üstadımıza nisbetle çok cüz'î kalır. Hele geceleyin 4-5 saat meşguliyeti müteakip dua vaktinde, kâinat mümessili ve Sahibi-i Arz ve semavatın arz üzerinde en nurani bir halife-i arzı olduğu aşikâr belli olurdu. Onun dış âleme taşan, insanlara kurtuluş reçetesi sunan azim şahsiyetinden başka bir kudsi ubudiyet hali, zikir ve tefekkür hali de vardır ki; herhalde Risale-i Nur hakikatlerini, bu gibi mirac-ı manevîsi olan halinde iken taallüm ederdi.

Üstadımız, birgün ders esnasında 'İnsan namazda iken teşehhüd esnasında 'et-tahiyyât' derken, aynı günün vaktinde 'et-tahiyyât' diyen bütün mahlûkatın tahiyyelerini kendi namına Cenâb-ı Hakk'a takdim edebilir. Hatta biraz daha ileri gitse, bütün zamanlardaki tahiyyât ve tesbihâtları da kendi namına takdim edebilir.' demişti.

…

Yine bir gün 'Ben namazdan çıkışta (Œsselâmü aleykûm ve rahmetullah) dediğimde, sağımda enbiyaları, sol tarafımda evliyaları niyet ederek öyle selâm veriyorum.' demişlerdi."

Mehmet Özpolat: "Namaz esnasında Üstad Hazretleri, yirmi yaşında bir genç gibi tekbir alırdı. Secdeye gittiğinde binanın sallandığını hissediyordum."

Hafız Namık Şenel: "Bir gün Üstad Hazretlerinin arkasında öğle namazı kılıyorduk. Üstad namaza başladığı zaman sanki yok olmuştu. Hani Hz. Ali namaza durunca vücudundaki oku çıkarmışlardı ya, aynen onun gibi Üstad Hazretleri de kendinden geçmişti. Onun namaz kılışını görünce kendimden hicap duydum. O namazın lezzetini hâlâ unutamam." [305]

Bediüzzaman hazretlerinin namazı vaktinde kılma hususunda çok hassas olduğuna ve ezan okununca yaz-kış, soğuk-sıcak, yağmur-çamur dinlemeden hemen "dinin direği"ni ikâmeye koyulduğuna dair şu vakayı anlatırlar:

Hazret Üstad ve birkaç talebesi, buldukları bir araba ile Isparta'dan Barla'ya gitmek üzere yola çıkarlar. Eve ulaşmalarına yaklaşık yirmi dakika kalmıştır ki, namaz vakti girer. O esnada Nur Adam, arka koltukta istirahat etmektedir. Ağabeylerden biri yanındakine, "İnşaallah, Üstadımız uyanmaz da kar üzerine secde etmek zorunda kalmayız!" der. Daha o, sözünü bitirir bitirmez, Hazreti Bediüzzaman doğrulur; bir taraftan (kendisinin ya da yanındakinin) köstekli saatine bakmaya çalışır, bir yandan da "Vakit girdi mi?" diye talebelerine sorar. İçlerinden biri, "Üstadım, vakit girdi ama dışarıda çok kar var. Hem bizim yolumuz da bitmek üzere!.." derse de, aslında alacağı cevap bellidir ve beklediği sözü işitir: "Karın üstünde de olsa, namazımızı hemen eda edelim ki, şu anda saf bağlayan cemaat-ı kübrânın mânevî semeresinden hissemizi alabilelim!.."

M. Fethullah Gülen'in Namazı

Burada Osman Şimşek Beyefendinin Muhterem Fethullah Gülen Hocaefendi'nin namaz ile ilgili düşüncelerini ve namaz hatıralarını anlattığı bir yazısına yer vermek istiyoruz.

---

305 Bediüzzaman hazretlerinin namazı ile ilgili bilgiler Necmettin Şahiner'in *Son Şahitler* adlı serisinden derlenerek verilmiştir.

"Fethullah Gülen Hocaefendi, ârif ve âbid bir Müslüman olarak yetişmesi için gerekli manevî malzemeyi bulabileceği ve İslam ruhunu derinden derine duyabileceği bir baba ocağında neş'et etmişti. Tam bir ciddiyet, vakar ve dinî salâbet timsali büyükbaba Şâmil Ağa; Türkiye'nin maddî-manevî kıtlık dönemlerinde, küçük bir köyde yetişmiş olmasına rağmen, "Enderun terbiyesi almışçasına" asil, ilim âşığı, Ashâb-ı Kirâm sevdalısı ve dinine gönülden bağlı baba Ramiz Efendi; sessiz, durgun deryalar gibi derin ve engin, ahirete inanmayı ve Allah ile irtibatı her haliyle ortaya koyan, Cenâb-ı Hakk'ın adı anılınca gözyaşlarını tutamayan babaanne Mûnise Hanım ve köyün bütün kadınlarına Kur'ân öğrettiği gibi kendi ciğerparesine de daha dört yaşında İlahi Kelam'ı hatmettiren şefkat âbidesi anne Refia Hanım bu mübarek ocağın en müessir fertleriydi.

Ayrıca, bu kutlu yuva, civardaki bütün tanınmış ilim ve mana insanlarının gelip konduğu, konup göçtüğü bir misafirhane gibiydi. O evde âlimler çok sevildiği ve hemen her gün hiç olmazsa bir Hak dostunu ağırlamak adet edinildiği için, Hocaefendi, neredeyse doğumundan itibaren kendisini bir ilim ve maneviyat halkası içinde bulmuştu. Alvarlı Muhammed Lütfî hazretleri, onun kardeşi Vehbi Efendi, Tağı şeyhlerinden Sırrı Efendi, Şehâbeddin Efendi, herkesin hürmet ettiği Halil Hoca ve Harun Efendi gibi gönül erleri o saadet hanesine huzur ve bereket katarlardı. Dört beş yaşlarından itibaren etrafındaki büyüklerinin bu aziz misafirlere ne kadar saygılı davrandıklarını farkeden Hocaefendi, onlar tarafından başının okşanmasını, kulaklarının tatlı tatlı çekilip yumuşatılmasını, sırtının sıvazlanmasını ve kakülünün öpülmesini büyük iltifatlar olarak algılar ve hep onların hazır bulundukları meclisleri kollardı. Bu müstesna çevre, onun şuuraltını oluşturacak ilk tesirleri bırakmış ve ruhunun tekevvününde ilk mayalanmayı sağlamıştı.

Allah Karşısında Titrenir!..

Bir gün aziz Hocamız, çocukların ibadete alıştırılması mevzuunu anlatırken şöyle demişti: "Çocuk namazda titreyen bir baba, secdede ağlayan bir anne görmeli. 'Babacığım niye titriyordun; anneciğim sen niçin ağlıyordun?' deyince, 'Oğlum, Allah karşısında titrenir; yavrum, Rahmeti Sonsuz'un nimetlerine şükür duygusuyla alın yere konurken gayr-ı ihtiyarî ağlanır. Çok defa sevgi, kimi zaman da korku gözleri yaşartır.' cevabını almalı. Anne ve babasının halleri onun kalbine Allah'a karşı sevgi ağırlıklı bir saygı duygusunu aşılamalı!.."

Aslında, Hocamızın bu ifadeleri kendi çocukluk döneminin özetinden ibaretti. O, muhterem dedesinin hemen her gece yüz rekât namaz kıldığına şahit olur; bazen onun yanında namaza durur; kıyamların, rükuların ve secdelerin bir türlü bitmediğini görür; nihayet yorgun düşüp bir kenara çekilerek uykuya dalardı. Fakat, ne zaman gözlerini açsa Şâmil Ağa'yı yine Hak karşısında elpençe divan durmuş halde bulurdu.

Muhterem Hocamız, özene bezene ve uzun uzun ibadet eden büyüklerinin de tesiriyle daha dört-beş yaşındayken namaza başlamış ve bu vazifesini ondan sonra da hiç aksatmamıştı. Daha o dönemde, Erzurum'un soğuğuna ve dışarıdaki boyunu aşkın kara rağmen, sabah namazı için imamdan evvel camiye gittiği çok olurdu.

İbadetlerini mektepte dahi aksatmaz, okul saatlerine denk gelen öğle vaktini kazaya bırakmaya razı olmaz; teneffüsü heyecanla bekler ve hemen bir sıranın üzerine sıçrayıp namazını eda ederdi.

Bir gün, az dinlendikten sonra kalkma niyetiyle, yatsı namazını kılmadan yatmıştı. Merhume validesi, "Namazını kıl, sonra yat!" diye onu ikaz etmişti. "Ana, çok yorgunum; gece kalkıp

kılarım!" cevabını verince, şefkatli anne yine, "Oğlum, ben de çok yorgunum, seni kaldıramam; ne olur şimdi vazifeni yap, öyle yat!" diyerek adeta yalvarmıştı. Göznurunun hiç oralı olmadığını gören ve onun ahiret hayatı için tir tir titreyen mualla kadın, "Eğer namaz kılmadan yatarsan, sabaha senin cenazeni göreyim!.." deyiverince, Hocaefendi, hemen doğrulmuş ve abdesthanenin yolunu tutmuştu. Aziz Hocamız, o gün henüz on iki yaşındaydı. Kendisine karşı her zaman çok merhametli davranan sevgili validesinin namaz konusundaki ciddiyeti onun ubudiyet hassasiyetine kırılmaz bir halka daha katmıştı.

Aradan iki üç ay geçmemişti ki, bir gece annesi, oldukça geç bir vakitte eve dönen Fethullah'ına, "Oğlum neredeydin, bak seni çok merak ettim?" deyince, şu cevabı almıştı: "Anacığım mescitteydim; yetmiş rekât kaza namazı kıldım."

Vakit Girdi mi?

Evet, artık o tam bir namaz aşığı olmuştu. Camiden çıkmasını bilmez, gece yarılarına kadar ibadet ederdi. Muhtereme validesi, "Baban imam olduğu halde çoktan gelip yattı, sen niye geç kaldın?" diye çıkışınca, mahcup bir eda ile namazını bitiremediğini söylerdi. Özellikle mübarek gecelerde seccadesinin başından ayrılmazdı. Büyüklerinden aldığı bir müjdeye binaen, Resûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'i rüyada görme iştiyakıyla gece boyunca yüz rekât namaz kılardı.

Hocaefendi, on dört yaşına ulaşınca, o döneme kadar kendi evinde gördüğü ya da bir mecliste rast geldiği âlimleri artık bizzat ziyaret etmeye ve onların insibağına ermeye başlamıştı. Bilhassa, eşiğine baş koyan herkesi manevî güç ve cazibesiyle büyüleyen, kendine çeken ve irfanıyla mest eden Alvarlı Efe Hazretleri'nin huzurunda ilk şuur ve ilk ihsaslarını iyice beslemişti. Onun "Allah bizi insan eyleye!" sözünü tekrar edişi

ve hele “Allaaaah!..” deyişi karşısında her zaman içi ürperirdi; Hazret’in dudaklarının arasından yayılan ses dalgaları adeta bütün benliğini sarardı. O devredeki marifetullah, muhabbetullah ve zevk-i rûhâni yörüngeli sohbetlerde Hocaefendi’nin sofrasına bol bol ilahî vâridat yağar ve ruhunu ötelerin üns esintileri kuşatırdı.

Bir de, Erzurum’un kışında, her yanı donmuş şadırvanın başında, buz tutmuş kurnalardan akan sopsoğuk suyla abdest alan insanların hali vardı ki, işte o manzara Hocaefendi’nin ruhuna adeta nakış nakış işlenmiş ve onu her zaman ubudiyete çağıran bir müezzin oluvermişti. O ruhânîler, bambaşka uhrevî bir edayla kollarını sıvayıp paçalarını katlar ve muslukların başına geçerlerdi. Hava o kadar soğuk olurdu ki, parmaklarına değen su dirseklerine gelene kadar neredeyse buz bağlardı. Dışarının soğuğu suyun sertliğiyle birleşince, daha ellerini yıkarken bütün hücreleriyle tir tir titrerlerdi. Hele bir de o titremeye iç titreme de inzimam edince ötelerle irtibatın sesi soluğu olduğuna şeksiz şüphesiz inanacağınız bir ses yükselirdi semaya: “Allâââhümmme, a’tınîîi kitâabîîi biyemîiinîiii ve hâasibnîii hisâaben yesîirâaa – Allahım! Hayatımın hesabını soracağın gün muhasebemi kolaylaştır ve amel defterimi sağ tarafımdan ver!” diye inlerlerdi. Her tavır ve davranışlarından Cenâb-ı Hakk’a tam inanmışlık dökülen ve O’na ait gizli bir kısım fısıltılar duyulan o samimi kulların iç çekişleri Aziz Hocamızın hatıralarında canlılığını ve tesirini hep muhafaza etmişti.

Üstad’ımın Sesine Benziyor!..

Evet, Hazreti Üstad’ın talebeleri, onun namaza duruşunu ve Hak karşısındaki tavrını aktarır; bazen taklidini yaparlardı. Tam huzura vardığında ve o mehip sadasıyla “Allahu Ekber” dediğinde adeta ahşap binanın sarsıldığını ve hemen herkesin

haşyetle ürperdiğini anlatırlardı. Telaffuz ettiği kelimeleri gönülden duyabilmek için, müthiş bir ses tonuyla ve muhrik bir edayla "Ettahıyyâtu.. ettahıyyâtu.. ettahıyyâtu..." diye inlediğini, aradığı ritmi tutturana kadar her lafzı defalarca söylediğini, bir manada her kelimeye şuurundan vize aldırdığını ve bu haliyle arkasındakileri de, yürekleri dağlanacak kadar etkilediğini naklederlerdi. Bütün bu anlatılanlar ve taklidle dahi olsa aktarılanlar, Aziz Hocamızın çok hoşuna giderdi.

Gerçi, muhterem Hocamız, Hazreti Üstad'ın o türlü hallerini belli bir ufkun sesi-soluğu olarak kabul eder; içten gelmeyen ve gayr-ı iradî ortaya konmayan bazı davranışların riya olabileceğini söyler; dolayısıyla aynı ufku paylaşmayanların o şekilde davranmamaları gerektiğini tembihler. Fakat, ne zaman Üstad'ın namazından bahis açılsa gözleri yaşaracak kadar hislenir ve ilklerden dinlediği güzel misalleri, ibret alınması için, aynı el-kol hareketleriyle ve yüz işmizazlarıyla tarif eder. Doğrusu, sevenin sevdiğine benzediği hakikati Aziz Hocamızda da nümâyandır. Nitekim, Kur'ân talebelerinin öncülerinden Mustafa Gül Ağabey, bir sabah Hocaefendi'nin arkasında saf tuttuktan sonra gözyaşlarına boğulmuş; namazını zor güç tamamlayıp hıçkırıklarına hâkim olmaya çalıştığı sırada, merakla kendisine bakanlara "Üstad'ımın sesine benzettim; aynı onun gibi okuyor, onun gibi namaz kıldırıyor!" demiştir.

İşte, şuuraltı müktesebâtı, yılların birikimi olan malumâtı, amelî iman vesilesiyle kazandığı irfanı, selefleriyle alâkalı müşahedâtı ve nezd-i ilahîden armağan varidâtı sayesinde, Hocaefendi, bu büyük ibadetin mü'minin miracı, Cennet yolunun ışığı-burağı, ummanları aşmak isteyenlerin sefinesi-uçağı ve vuslata ermeyi dileyenlerin ötelere en yakın karargâhı olduğuna gönülden inanmış ve adeta namazlaşmıştır. Artık, o beş vakitle doymamakta, nafileden nafileye koşmakta; duhâ ile güneş gibi

yükselmekte, evvâbinle gidip kurbet tokmağına dokunmakta, teheccüdle berzah karanlıklarına nur göndermekte ve ömrünü âdeta ibadet atkıları üzerinde bir dantela gibi örmektedir.

Yoğun Bakımda da, Dağın Başında da Namaz

Aziz Hocamız, namazı vaktinde eda etme konusunda pek dikkatlidir; çok ağır hasta olduğu dönemler de dâhil, senelerdir hiçbir namazını geçirmemiştir. Hatta, 2002 senesinde kronik kalb ve şeker rahatsızlıkları sebebiyle âcil olarak hastaneye kaldırıldığında ve 2004 yılında kalbine operasyon yapılarak sol koroner arter damarına stent takıldığında, yoğun bakım ünitesindeyken doktorlar ilaç vermek isteyince, "İlaçlarımı öyle ayarlasınlar ki, namazlarımı vaktinde kılabileyim!" demiş; su kullanması yasaklanınca hemen teyemmüm edip kulluk vazifesini yine yerine getirmiş; vücuduna zerkedilen ilaçların ağırlığından göz kapaklarını dahi kaldıramayacak kadar bitkin düştüğü bir anda "Ne yaparsanız yapın ama akşam namazı için beni mutlaka uyandırın!" diye tembihlemiş ve vücudunun dört bir yanındaki kablolara, ölçüm aletlerine ve seruma rağmen cemaat sünnetini bile geçiştirmemiş, birimizi imamete geçirerek, uzandığı yerden namaza iştirak etmiştir. Dahası, şer'ân gerekli olmasa da, hastanede terettüp eden namazlarını gönül huzuru için sonra bir kere de kazâen ödemiştir.

Muhterem Hocaefendi, bir sohbetinde bu duyarlılığını şöyle dile getirmiştir: "Namaz konusunda öyle bir hassasiyetim var ki, rüyamda bile onun heyecanını duyuyorum. Vakti kollamak, mescid bulmak, hakkıyla abdest almak ve ta'dil-i erkâna riayet ederek namaz kılmak için tarifi zor bir telaş yaşıyorum. Dün de öyle bir rüya gördüm; koşturdum, koşturdum, ancak sünneti kılabildim; güneş doğacak da sabahın farzını yetiştiremeyeceğim diye ödüm koptu. Telaş, telaş, telaş... Dinî gayretimin kuvvetli

olduğunu söyleyemem; fakat, normal hayatımda da hep benzer şekilde heyecana kapılırım. Özellikle, yolculuk yaparken, namazı nerede ve nasıl kılacağımı düşünmekten adeta hasta olurum. Gerçi, seyahat programımı mutlaka ibadet hayatıma göre ayarlarım; ama şayet birkaç namazı yolda eda etmem gerekirse, bilhassa vaktin girmesinden bir iki saat önce büyük bir endişeye kapılırım. O esnada öyle gerilirim ki, bir kısım sözleri ters anlayabilir ve çevremdekilerin kalblerini kırabilirim. Müsait bir zemin ve uygun şartlar bulup gönlüme göre Rabbime teveccüh edene kadar da o bunaltıcı ruh haletinden kurtulamam."

Aziz Hocamıza göre; bir Müslüman namazını ikâme edebilmek için gerekirse yolda kalmayı bile göze almalıdır. Daha işin başında, seccade ile buluşacağı anları iyi belirlemeli, seyahatini ona göre ayarlamalı; kulluğunun icaplarını yerine getirmesine de imkân tanıyacak bir vasıtayı ve şirketi tercih etmelidir. Yola çıkmadan yetkililerle görüşmeli ve bu konuda mutabakata varmalı; aksi halde başka bir çözüm aramalıdır. Allah Teâlâ'nın, rıza-yı ilahiye talip olanları asla yolda bırakmayacağına gönülden inanmalı; ıssız bir çöldeyken dahi vakit girecek olsa, kendisine ibadet fırsatı verilmesi için mihmandara ricada bulunmalı; şayet cevab-ı sevap alamazsa, kavgadan kaçınmalı ve hiç tartışmaya girmeden kafileden ayrılmalıdır. Mevlâ-yı Müteâl'e itimat ederek, önce durup namazını kılmalı, ondan sonra bir şekilde tekrar yola koyulmalıdır. Hele, şahsî arabasıyla seyahat eden bir mü'min vaktin girdiği yerde hemen ârâm eylemeli ve zamanında kıbleye yönelmelidir; zira, onun için seyr ü sefer mazeretleri asla geçerli değildir.

Bu cümleden olarak, Muhterem Hocaefendi, bir vaaz u nasihat sonrası İzmir'e dönerken otobüs şoförüne, "Vakit çıkmadan namaz kılmam lazım; lütfen müsait bir yerde birkaç dakika durabilir misiniz?" diye istirhamda bulunur. Kaptan,

"Kusura bakmayın, bir kişi için duramayız!.." sözüyle cevap verince, Hocaefendi, "Öyleyse, ben ineceğim, arabayı durdurur musunuz?" der. Zaten, otobüsün havasından da bunalmıştır; Cenâb-ı Hakk'a sığınır ve çantasını kaptığı gibi aşağı iner. Bir dağın başında yapayalnız kalıvermiştir ama buna hiç üzülmez. Bir güzel abdest alır, itina ile namazını tamamlar. Duasını bitirirken bir de bakar ki, yakından tanıdığı Gömlekçi Mehmet Bey kendisine doğru geliyor. Namazın kerameti olarak, Rabb-i Kerim, ona otobüsten daha güzel bir vasıta ve candan bir yol arkadaşı nasip etmiştir; Hocamız, ibadet hassasiyetinin buluşturduğu dostuyla beraber İzmir'e kadar inşirah içinde gider.

Kezâ, Hocaefendi, 1974 senesinde Hac'dan dönerken, uçakla Ankara'ya kadar gelir; yanındaki yirmi-yirmi beş arkadaşıyla beraber İzmir'e gitmek üzere bir otobüse biner. Uşak civarında dağlık bir bölgeye vardıklarında namaz vakti girer. Hocamız, birkaç dakika mola vermesi için kaptana rica eder. Çok bilmiş adam, önce "Namazınızı kaza edersiniz!" diyerek akıl vermeyi ve meseleyi geçiştirmeyi dener. Muhatabının ısrar ettiğini görünce, "Be adam, tek müslüman sen misin şu otobüste?!." diye çıkışır. Hemen arka koltuktaki Mehmet Ali Hocamız kalkar, "Elhamdulillah ben de müslümanım ve vakit çıkmadan namaz kılmalıyım!" der. Daha o yerine oturmadan, bu defa da Hacı Kemal Ağabey, "Ben de müslümanım, mola bana da lazım!" deyince, adamcağız mecburen durur. Hepsi arabadan inerler ama bulundukları yerde hiç su yoktur; ayrıca, her taraf karla kaplıdır. Hocaefendi, kollarını sıvar, kar ile abdest alır; diğerleri de onu takip ederler. Cismaniyet itibarıyla biraz üşüseler de, yürekleri ısınmış olarak hep beraber namazı tamamlarlar. Otobüs yeniden hareket ederken içlerinden biri, "Efendim, bunda da bir vech-i rahmet varmış, sayenizde kar ile abdest almayı öğrendik." der.

Aslında, kıymetli büyüğümüzün bu namaz heyecanı hiçbir zaman mükafatsız kalmamıştır. Edirne Üç Şerefeli Cami'nin penceresinde yatıp kalktığı iki buçuk senelik dönemde, Sultan 2. Murad'ın bazen rüyada, birkaç defa da yakazaten "Fethullah, haydi namaza!.." diyerek kendisini sabah namazına çağırması da onun "dinin direği"ni ikâme gayretine tatlı bir mukabele olsa gerektir.

Evet, namazı eda etme heyecanı yaşamak; "Abdestimi nerede alırım.. vakit geçmeden müsait bir yer nasıl bulurum.. kıbleyi ne suretle tayin ederim.. kimseye rahatsızlık vermeden kulluk borcumu nasıl öderim?" endişeleriyle dolu bulunmak ve hele daha bir vaktin "mirac"ını tamamlar tamamlamaz diğerinin sancısını çekmeye başlamak, nezd-i ilahide kıymetler üstü kıymete ulaşan ve semereleri ancak ahirette derilebilecek olan çok önemli bir haslettir. Bundan dolayıdır ki, bir gün aziz Hocamız, vazife alanı itibarıyla çok çetin şartlar altında bulunan ve hemen her zaman aynı kutlu tasayı taşıyan bir hak erine, "Var mısın namazları değişelim; sen o sancılı ibadetlerinin sevabını bana ver, ben de özene bezene ikâme ettiğim salavâtın meyvelerini sana vereyim!.." demiştir.

İmamın Çamaşırı

Muhterem Hocaefendi temizlik mevzuunda da çok titizdir. Kendisi şer'an namaza mâni olmayan leke ve kirlere karşı bile her zaman hassas davrandığı gibi,dostlarının da aynı itinayı göstermelerini ister. Özellikle, imamete geçireceği insanların iç çamaşırlarında bir kuşun gözü kadar da olsa pislik bulunmaması gerektiğini her fırsatta ifade eder. Aslında, Hanefi mezhebince, giysilerde, bedende veya namaz kılınacak yerde "necâset-i galîza" (ağır pislik) dediğimiz pislik çeşitlerinden, katı ise yaklaşık üç gram kadarı, sıvı ise avuç içini kaplayacak

miktarı namazın sıhhatine engel görülmemiştir; üç gramdan fazla olan katı ve el ayasını aşan sıvı necasetler namaza mâni kabul edilmiştir. Aziz Hocamız, bu içtihada saygı duymakla beraber, bilhassa namaz kıldıracak olan kimselerin, farklı mezhep imamlarının görüşlerini de nazar-ı itibara almalarını, arkalarında Şafiî, Malikî ve Hanbelî mezheplerine tâbi olanların da bulunabileceğini hesaba katmalarını, dolayısıyla elbiselerini, çamaşırlarını, çoraplarını sürekli tertemiz tutmalarını, namaza hazırlanma ve abdest alma safhalarında istincâdan istibrâya kadar her hususa azamî ihtimamla yaklaşmalarını ve azîmetle amel etmeye çalışmalarını salıklar.

Kıymetli Hocamız, bu husus üzerinde öyle titizlikle durur ki, hâssaten namaz kıldıracağı zaman elbisesine mâ-i müsta'melin sıçramamasına bile dikkat eder. Bilindiği gibi "mâ-i müsta'mel" abdest almak veya gusletmek gibi mânevi bir pisliği gidermek, herhangi bir farzı yerine getirmek ya da sevap kazanmak niyetiyle insan bedeninde kullanılmış suya verilen isimdir. Hanefi mezhebinde, genel itibarıyla kullanılmış suyun temiz olup temizleyici olmadığı hükmü esastır; dolayısıyla, öyle bir suyun değdiği elbise temiz sayılır. Fakat İmam-ı A'zam'ın, şahsî içtihadında mâ-i müsta'meli necis saymasına istinâden, her zaman azîmetleri gözeten muhterem Hocamız da kullanılmış sudan içtinap etmektedir. Vâkıa, "yüsr" üzere müesses olan dinin ruhuna dokunmamak için bu hassasiyeti herkesten beklememektedir ama dikkatli bazı büyükleri nazara vererek yakınlarını da aynı ihtimama özendirmektedir. Ezcümle, Hazreti Üstad'ın talebelerinden Tahirî Mutlu Ağabeyi hemen her yâd edişinde, onun bu yanını şöyle vurgulamaktadır: "Hazret, her şeyden önce namazını düşünürdü; bir yerde misafir kalacağı zaman evvelâ gece kalkınca leğenini, ibriğini, seccadesini rahatlıkla kullanabileceği bir mekân göstermelerini isterdi. Çok az kimse-

de gördüğüm hayranlık uyandıran bir adeti vardı; abdest alırken üstüne başına mâ-i müsta'mel sıçramaması için güzel bir önlük takar ve Rabb'in huzuruna pîr ü pâk olarak çıkardı. O sadece namaz kılmaz, adeta namazlaşırdı."

Resûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz, şefkat peygamberi olduğu ve ümmetine hep yüsr'ü (kolaylığı) tavsiye buyurduğu halde, abdest esnasında topuklarını iyice yıkamayan bazı kimseleri görünce "Cehennem'de yanacak şu ökçelere yazıklar olsun!" diyerek ikazda bulunmuştur. Zira, mü'minler, "Yaptım oldu!" mülahazasından uzak durmalı; onlar, her zaman "Allah nasıl emretmişse, o şekilde yapmalıyım!" anlayışında olmalıdır. İşte, Hocamız da bu idrakten dolayı, ubûdiyetle alâkalı bütün mevzulara olduğu gibi namazla ilgili her meseleye de çok değer vermekte ve emr-i ilâhiye muvafık hareket etmek için adeta çırpınmaktadır.

Niyet Kalb ile mi Olmalı, Dil ile mi?

Muhterem Hocaefendi, bir namaza niyet ederken, gönlünü Cenâb-ı Hakk'a tam yönlendirmeye uğraşmakta; niyete "kalbin kastı ve teveccühü" zaviyesinden yaklaşmaktadır. Bu teveccühü de, mâsivâyı tamamen kalbden silme ve o anda her şeyi unutup sadece Mevlâ-yı Müteâl'i mülâhazaya alma şeklinde anlamaktadır. Konuyu şerh sadedindeki şu sözleri işaret taşı mesabesindedir. "Bazı ilmihal kitaplarına, niyetin dil ile yapılmasının daha evlâ olduğuna dair, nereden çıktığı belli olmayan, bir kayıt düşülmüş. Konuşurken kalbin teveccühü nasıl olacak, onu bilemiyorum ama bu âdet haline gelmiş; insanlar namaza dururken "Neveytü en usalliye lillahi..." diyerek sesli niyet ediyorlar. Eğer bu şekilde, kalbin Cenâb-ı Hakk'a tevcihi gerçekten sağlanabiliyorsa, ne âlâ… Fakat, sadece lâfızda kalınıyor, çoğu zaman ne dendiğinin farkına bile varılmadan bazı

kelimeler söylenip şuursuzca iftitah tekbiri getiriliyor ve kalb yönelmesi gereken tarafa yönlendirilemiyorsa, namazın sıhhatli olmama ihtimali vardır."

Hemen ifade etmeliyim ki, Hocaefendi'nin işaret buyurduğu öyle kâmil bir niyet de yine belli mertebedeki insanların kârıdır. Muhterem Hocamız, bu beyanıyla, alışılageldiği üzere niyet etmenin bütün bütün yanlış olduğunu değil, namaza başlarken Cenâb-ı Hakk'a tam teveccühün lüzumunu nazara vermekte ve herkesi gönül ile dil izdivacına bağlı hâlis niyet çizgisine teşvik etmektedir. Nitekim Zât-ı âlîleri, kendi ubûdiyet seviyesi açısından, arz etmeye çalıştığım temizlik ve niyet gibi hassasiyetleri belli bir dönemde tam gözetemediği düşüncesiyle, ilki askerlikten hemen sonra olmak üzere, bir iki defa o zamana kadarki bütün namazlarını kazâ etmiş ve alacaklı edasıyla değil, borç ödüyor olma mülahazasıyla namaz kılmak gerektiği için öyle yapıp vecibesini tamamladığını belirtmiştir.

Namazı Kılmamalı, İkâme Etmeli!..

Aziz Hocamız, çoğu zaman dîk-ı elfazdan (kelime darlığından) dolayı kullandığımız "namaz kılmak" tabirinden hiç hoşlanmamakta; bu ifadenin, bir işi hakkıyla eda etmeyi değil onu yapmış gibi olmayı çağrıştırdığını ve bir sun'îlik taşıdığını düşünmekte; "kılmak" yerine "ikâme etmek" demenin isabetli olacağını söylemektedir. Nitekim, Kur'ân-ı Kerim'de elliden fazla ayette namaz (salât), "ikâme" fiilinin muhtelif kipleriyle birlikte zikredilmektedir. Ayrıca, pek çok ayette "Namazı ikâme edin!" buyurulmaktadır. Evet, "ikâme etmek"; namazın içinde yer alan kıyam, rükû, secde gibi rükünleri yerli yerinde, düzgün şekilde, sükûnet içinde, hakkını vererek yapmak ve bir manada "dinin direği"ni itina ile ayağa kaldırıp yerine koymak demektir.

Namazı ikâme etmenin bir yanını "ta'dîl-i erkân" oluşturur. Kısaca, namazdaki rükünlerin sükûnetle yerine getirilmesi ve uzuvlarda itminan hâsıl olacağı âna kadar her faslın devam ettirilmesi manasına gelen "ta'dîl-i erkân", Kur'ânî emir ve tahşîdatın yanı sıra pek çok hadis-i şerifi de nazar-ı itibara alan ulemâca vâcip ya da farz kabul edilmiştir. Rehber-i Ekmel Efendimiz'in, namazı usûl ve âdâbına göre tamamlamayan bir şahsa "Sen namaz borcunu ödemiş olmadın, git namazını ikâme et!" buyurması, yine ilk defaki gibi çabucak namaz kılan o adamı iki veya üç sefer geri göndermesi ve sonunda kâmil namazı ona bizzat tarif etmesi de bu kanaati destekleyen delillerden biridir.

Muhterem Hocamız, "ikâme"nin diğer yanını, "iç tâdil-i erkân" sözüyle dile getirdiği "huşû ve hudû" derinliğinin teşkil ettiğini söylemektedir. Huşû; Allah'a karşı korku ve sevgi ile boyun eğmektir, gönülden saygı ve inkıyattır. Hudû; Allah'ın azameti karşısında mahviyetle iki büklüm olmaktır, samimi teslimiyettir. Huşû ve hudû ise; bir kulun, Cenâb-ı Hakk'ın azamet, celâl ve ceberûtu ile kendi acz, fakr, ihtiyaç ve küçüklüğünü müşterek mülâhazaya alması sayesinde kalbinin hep saygı ve tâzimle atması; hâl ve beyanlarının da bu telâkkiye tam bir tercüman olmasıdır. İşte, Kur'ân ancak bu hava içinde namazı ikâme edenlere ve ubûdiyette bulunanlara kurtuluş vaad etmektedir.

Hocaefendi, kendisini her zaman hüsnüzanna zorlasa ve zâhiren sığ görünen bazı kimselerin içte derin olabileceklerine inansa da, bazen namazı verip veriştirenlerin dışa taşan ciddiyetsizliklerine muttali olmakta ve hele aceleyle yatıp kalkmalarına bir anlam veremeyip, o türlü geçiştirmeler karşısında çok üzülmektedir. Çünkü, çok kimselerin hızlı hızlı okuduğu Fâtiha, aslında ilahî beyanın haricinde birtakım mırıldanmalar kabîlindendir. Zira, Kur'ân öyle inmemiştir ve o şekilde alela-

cele okunan Fâtiha ile kılınan namaz, hakikî namaz değildir. Bir nefeste, o nefes bitmeden sûreyi sona erdirme telaşıyla, soluğun tıkandığı yerde hızlıca ve can havliyle alınan ara nefeslerle okunan ayetler, kıraat farzının yerine getirilmesini sağlamamaktadır. Yine, rükûda hakkını vere vere, kelimeleri güzelce telaffuz ede ede -bazı fukahaya göre- bir kere "Sübhâne Rabbiye'l-Azîm" demek şarttır. Bazı âlimlere göre ise namazın sıhhati için onu en az üç defa tekrarlamak lazımdır. Demek ki, rükûda ve secdede en az üç kez, yavaş yavaş ve kelimeleri tam telaffuz ederek tesbihleri söylemek gerekmektedir. Heyhat ki, bazıları düzgün şekilde bir kere tesbih edecek kadar bile rükûda ya da secdede kalmamaktadırlar.

Gerekirse Gözünü Kapa, Ama Sallanma!..

Muhterem Hocamız, zihni dağıtacak şeylerden kaçınmak, Yüce Yaratıcı'nın karşısında saygıyla durmak ve ibadete tam yoğunlaşarak haşyetle dolmak maksadıyla namazda gözleri yummayı mahzursuz saymakta, hatta müsait zeminler için bunu tavsiye etmektedir. Aslında, Allah'ın huzurunda iken göz ucuyla dahi sağa sola bakmak ve başka şeylerle oyalanmak, namaz hazinelerinin bir kısmını çalması için şeytana kapı aralamaktır. Azılı düşmana böyle fırsat verilmesinden çok rahatsızlık duyan Hocaefendi, bir gün hiç istemeden de olsa, bir tanıdığının namazda etrafına bakıp durduğunu görünce, pek kederlenmiş ve terhîb televvünlü şu sözü söylemiştir: "Bir adam havada uçsa ya da beni ömür boyu sırtında taşısa dahi, şayet görsem ki ilahî huzurdayken gözlerini sağa sola kaydırıyor, o şahıs bir anda gözümde çirkinleşir ve artık onun yüzüne bakamaz olurum. İnsan, namaz sırasında halının rengini bile düşünse, kendi rengini kat'iyen bulamaz. Renginizi bulmak için gerekirse gözlerinizi kapalı tutun!"

Saygıdeğer Büyüğümüzü rahatsız eden hususlardan birisi de, bir kısım kimselerin namazda "ah... vah... oh..." etmeleri, derin derin üflemeleri, boğuk boğuk inlemeleri ve garip garip sesler çıkarmalarıdır. Eğer, bütün bunlar bir mertebenin gereğiyse, cezbeden kaynaklanıyorsa ve gayr-ı irâdî ise, hiçbir sakıncası yoktur ve Allah'ın izniyle kimseye de sakil gelmeyecektir. Fakat, bunun bir mikyâsı vardır: Şayet bir kimse öyle bir hal yaşar, kendisini kaybeder ve vecdle inlerse.. sonra ona "Namazda şöyle şöyle yaptın!" denilince, "Öyle mi!... Ben hiç hatırlamıyorum!." diyecek kadar yaptığının farkında değilse ve olup bitenler irade dışı cereyan etmişse, işte o zaman bir mahzur söz konusu değildir. Aksi halde, farklılık izhar etmenin her türlüsü çok tehlikelidir.

Ayrıca, yalnız başınayken namazı verip veriştiren bir adam, cemaatin huzurunda onu uzatıyor ve süslüyorsa, Allah muhafaza, bu katışıksız şirktir. Yalnız iken uzun uzadıya namaz kılan birisi, başkalarının yanında onu kısa tutuyor ve matlaştırıyorsa, bu da riyadır. Çünkü, her iki davranışta da insanların mevcudiyetini kâle alma, halkın nazarlarını hesaba katma ve ibadetteki ihlasa dokunma vardır. Öyleyse, ister tek başına isterse de toplum arasında olsun, insan namazını marifet çıtasına uygun şekilde hep aynı istikamette eda etmeli ve başkalarının varlığını düşünerek onu uzatma ya da kısaltma, sönük tutma veya donatma gibi farklılıklar sergilememelidir.

Diğer bir rahatsızlık mevzuu, namazda ve mukabelede sallanma meselesidir. Muhterem Hocamız, bilhassa namaz içinde sallanmanın karşısındadır. Zira, Tabiîn'in büyükleri, "Efendimiz'in namazda Kur'ân okurken kafasını salladığını görüyor muydunuz?" diye sorunca, Ashâb-ı Kirâm'dan bazıları, "Hayır, biz O'nun Kur'ân okuduğunu sadece çenesinin hareketinden anlıyorduk." demişlerdir. Namazda başı ileri geri

hareket ettirmek ya da -malum kavmin yaptığı gibi- vücudu öne arkaya götürüp getirmek doğru değildir. Aziz Hocamızın, kendisini duaya verdiği anlarda, sağa sola doğru hafif hareket ettiği de olmaktadır; fakat, Zât-ı âlîleri namazın içinde ya da dışında Kur'ân okurken iradî sallanmayı tasvip etmemekte ve Hazreti Ömer efendimizin öyle davrananları kırbacıyla dürterek uyardığına dikkat çekmektedir.

Teheccüd Mushafı

Malum olduğu üzere, Hocaefendi, teheccüd namazına çok ehemmiyet verir ve bu konuda sürekli tahşidat yapar. Her namaz, insanın öbür âlemdeki hayatına ait bir parçayı aydınlatmayı tekeffül etmiştir; teheccüd ise, berzahın zâdı, zahiresi, azığı ve aydınlatıcısıdır. Onun için, muhterem Hocamız kendisi her gece berzah menziline erzak gönderdiği gibi, sevenlerinin de o durağın karanlıklarını teheccüdün nuruyla yırtmalarını diler. Binaenaleyh, hayatının uzun bir döneminde gece yarısında beraberindeki herkesi kaldırmayı ve teheccüdü cemaatle kılmayı itiyad edinmiş; daha sonraları ise hem artık teheccüde alışmış dostlarını tekellüfe sokmama düşüncesi hem de hatim takip ederek ve uzun uzun dua okuyarak namaz kılma arzusu gibi sâiklerle, Zât-ı âlîleri kendi odasında geceyi ihya ederken, arkadaşlarının da hemen yandaki salonda toplu namaz kılmalarını istemiş; fakat çok defa onların sesleriyle hüzünlenmiş, dualarına "âmin" demiş ve duvarın hemen arkasından cemaatin hissiyatına iştirak etmiştir. Ne ki, kimisinin bir ağaç başında, kimisinin bir çadır altında bülbüller gibi şakıdığı günler ve hep beraber eda edilen namazın akabinde her bir odadan niyazların yükseldiği eski hatıralar hâlâ Hocamızın gözünde tütmektedir.

Kur'ân okumanın en sevap olduğu yer namazın içidir. Bu hakikatin de sevkiyle olsa gerek, Hocaefendi, teheccüd ve te-

ravih namazlarını özene bezene ve hatimle ikâme eder. Oldukça uzun süren kıraatini gücü yettiği kadar ayakta yapar; çok rahatsız olduğu zamanlarda oturarak kıldığı da olur ama yine de hatimle namazı aksatmaz. Dahası bir hatimle de yetinmez; birkaç defa gizlice teheccüd mushafını takip edip her teravihte dört cüz okuduğuna şahit olmuştuk.

Bu arada, değişik boy ve ebatta olup her yaprağına iki, üç, dört, beş sayfalık ayet mecmuası sığdırılan ve nafile namazlarda, hatırlanamayan yerlere bakmak ya da yüzünden okumak suretiyle kıraati daha uzun tutmaya yarayan Kur'ân'a "teheccüd mushafı" denilmektedir. Kıymetli Büyüğümüz, teheccüd mushafını, kendisi için fâtih (imam kıraatte şaşırınca ona doğrusunu hatırlatan arka saftaki insan) gibi mütalaa etmekte, kuvvetli hıfzına rağmen hatırlayamadığı yer olursa hemen ona bir atf-ı nazarda bulunmakta ve hâfız olmayanlara da, sadece nafile namazlara münhasır kalmak üzere, kıyamda doya doya Kur'ân okumak maksadıyla teheccüd mushafına başvurmalarını salık vermektedir.

Felâket Asrı ve Hâcet Namazı

Muhterem Hocamızın sürekli teşvik ettiği bir diğer husus hâcet namazıdır. Ona göre, insanın en büyük hâceti Allah'ın rızasını tahsil etmektir ve bir kul başka hiçbir şeye muhtaç olmasa bile, her fırsatta yana döne bu ihtiyacını dile getirmelidir. Saniyen; bugün ümmet-i Muhammed, tarihinin en karanlık dönemlerinden birini yaşamaktadır. Bu asır, bir yönüyle tiranlar çağına dönüşmüştür; toprak sürekli firavun bitirmektedir. Dünün barbarları şimdilerde de aynı tecavüzlerine devam etmektedirler. Üstelik, ne acıdır ki, bugün müslümanların Alparslan'ı, Selahaddin'i, Nureddin'i, Melikşah'ı ve Kılıçarslan'ı da yoktur. Evet, dünden bugüne din var olmuştur ama nice zamandır

diyanet bütün fakülteleriyle varlık yüzü görememiştir. Oysa ki, dinin kıymeti diyanetle, yani, onun yaşanmasıyla ve hayata hayat kılınmasıyla ortaya çıkacaktır. Fakat, mü'minler, modern firavunların baskı ve dayatmaları yüzünden kendi dinî inançlarını bile tam olarak uygulayamaz haldedirler. İşte, bu elim vaziyetten dolayı her gece hâcet namazı kılınsa ve Cenâb-ı Hakk'a dua dua yalvarılsa sezâdır.

Malumdur ki, vitir ve sabah namazlarında ayakta yapılan duaya genel olarak "kunut" adı verilmektedir. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in değişik zamanlarda ve namazlarda farklı farklı kunut duaları okuduğuna dair hadisler vardır. İmam Şafiî ve İmam Mâlik'e göre, kunut duası, sabah namazının farzında rükû ile secde arasında kıyam halinde okunur. Fakat Ebu Hanîfe hazretleri, kunut duasının farz namazlarda geçici bir süre için okunduğu ve daha sonra nesholunduğu kanaatindedir. Hazret, vitirden başka namazlarda kunut okunmayacağına kâildir. Ancak bir fitne, belâ ve musîbet vuku bulduğu zamanlarda sabah namazının farzında da kunut okunabileceğini belirtmektedir. İşte, muhterem Hocamız, hâzır zamanı tam bir felaket asrı olarak kabul etmekte ve hâcet namazını ısrarla nazara verdiği gibi bazen sabahları da kunut okumaktadır. Mevzuyla alâkalı bir hatırasını şöyle anlatmaktadır:

"Bir gün merhum Osman Demirci Hoca'nın da aralarında bulunduğu bazı dostlarımızı misafir etmiştik. Fakir, o dönemde hiç aksatmadığım için sabah namazında yine kunut okumuştum. İçlerinden birisi, "Siz Hanefîsiniz, niçin öyle yaptınız ki?" diye sorunca, "Malumunuz, Hanefi mezhebince belâ ve musîbet zamanında kunut okunur." cevabını verdim. Misafirimiz biraz durakladı, şaşkın şaşkın etrafına bakındı, hal ve hareketleriyle "Hangi felaket?!." der gibi yaptı. O sırada rahmetlik Osman Hoca hüzünlü bir sadayla gürledi, "Din-i mübînin gü-

nümüzdeki gibi ayaklar altında payimal olmasından ve müslümanların mevcut zulümlere maruz kalmalarından daha büyük bir felaket mi olur? Vallahi, bugün ümmet-i Muhammed koca koca musibetlere maruzdur!..” dedi. Evet, zamanımızda yeryüzünün çoğu bölgelerinde İslam ve inananlar pek ciddi belalarla karşı karşıyadır; böyle bir dönemde gecenin koylarında kalkıp ihtiyaç lisanıyla tazarruda bulunmak her mü’minin boynunun borcudur.”

Hocaefendi’nin dikkat çeken değerlendirmelerinden bir diğeri de “sehiv secdesi” ile ilgilidir. Yanılmak suretiyle namazın rükünlerinden birisini te’hir etme veya bir vâcibi terk ya da geciktirme halinde, namazın sonunda yapılması gereken iki secdeye “sehiv secdesi” denmektedir. Aziz Hocamız, namazda yanılmaların farklı farklı sebeplerden kaynaklanabileceğini; kimisi mâsivâ düşüncesinde boğulurken, kimisinin de ulvî âlemlere dalarak hata yapabileceğini; dolayısıyla, üzerine sehiv secdesi terettüp eden insanlar hakkında suizanna girmemek gerektiğini hatırlatır. Hak dostlarının yanılmalarını “mukarrebînin sehvi” olarak adlandırarak, onu, uhrevî düşüncelerin ve dava yörüngeli mütâlaaların bir insanı alıp yüce bir ufka taşıması ve ona bulunduğu zamanı-mekânı muvakkaten unutturması şeklinde açıklar. Yüksek duygulara ve uhrevî mülahazalara bağlı o çeşit yanılmaların, bizim için birer fazilet emaresi bile sayılabileceğini; çünkü, o sehivlerin arkasında dava düşüncesinin bulunduğunu vurgular.

Onlar Talebe Olamazlar!..

Namaz aşığı Hocamızın “dinin direği”ni ikâme gayretine ve onunla alâkalı her meseleye karşı gösterdiği büyük ihtimama misal olması için arz ettiğim örnekler, daha önce de belirttiğim gibi meseleyi hayatî bir hususa çekmek içindi. Aslında, Ho-

camızın namaz hassasiyeti başlı başına bir kitap mevzuudur; bundan dolayı, söz çok da uzamış sayılmaz. Hele, bu yazının kaleme alınmasını tetikleyen hadisenin ve Hocamızın tembihlerinin daha iyi anlaşılması için buraya kadar anlatılanlara küllî olarak bakılmasında zaruret olduğu düşünülebilir.

Geçenlerde, misafirlerimizden biri, -sayıları az da olsa- bazı arkadaşlarımızın namaza dikkat etmediklerini; ta'dil-i erkân, huşû ve hudû gözetmedikleri gibi sanki kerahet vakitlerinde bir keramet varmışçasına vazifelerini hep son anlara bıraktıklarını ve aradan çıkarma, geçiştirme, savsaklama tavrı sergilediklerini söyledi. Hatta, ikindiyi eda için bir camiye gittiğini, cemaat sevabı almak maksadıyla başka kimselerin gelmesini kollarken oradaki imam efendinin kendisine yaklaştığını ve istihza üslubuyla, "Biraz daha bekleyin; hele bir kerahet girsin, şu evde kalan talebeler de gelir, cemaat yaparsınız!.." dediğini ve bunu dillendirirken de bir kısım umursamaz insanlar yüzünden bütün Kur'ân hâdimleri hakkında suizanna kapıldığının yüzünden okunduğunu anlattı.

Bir insan düşünün ki hayatı namaz olmuş, her fırsatta ondan bahis açmış ve sesine kulak verenleri sürekli ibadette derinleşmeye çağırmış; fakat ona rağmen, sevenlerinden bazılarının namaza karşı lakayt oldukları dile getiriliyor. Bunun, muhterem Hocamızı ne kadar üzeceğini tahmin etmek her halde zor olmasa gerektir. İşte, mezkur şikâyetten sonraki derin teessür, hem gelecek nasihatleri işitmemize hem de fikir mimarının namaz hayatını bir kere daha nazara vermek için niyetlenmemize vesile oldu; ızdıraplı insanın dudaklarından o anda şu sözler döküldü:

İman ve namaz aynı döl yatağında neş'et etmiştir; namaz, imanın ikiz kardeşidir. İman, dinin ve diyanetin nazarî yanını teşkil eder; o nazarî yanın takviye edilmesi ve tabiatın bir derin-

liği haline getirilmesi ise ancak başta namaz olmak üzere diğer ibadetlerle mümkün olur. Bu itibarla da, denebilir ki; namaz pratik imandır, iman da nazarî bir namazdır. Dini yalnızca bir vicdanî kabulden ibaret görenler ve ibadet ü tâatı devreden çıkaranlar, mesleklerini din kategorisi içinde mütalaa ettikleri halde hiç farkına varmadan şirke girmekten kurtulamamışlardır.

Evet, namaz, mü'minin imandan sonraki en önemli meselesi ve sâlih amelin de ilk şubesidir. Ne var ki, o, dinin vaz'ettiği kurallar dâhilinde ve mutlaka belirlenen vakitlerde eda edilmelidir. "*Çünkü namaz belirli vakitlere bağlı olarak mü'minlere farz kılınmıştır.*" (Nisa, 4/103)

Hendek vakasında, düşmanla yaka-paça olunduğundan ve ok yağmuru altında kalındığından dolayı ikindi namazı, vaktinde ikâme edilemeyince, Resûl-i Ekrem Efendimiz, "Bizi salât-ı vustâdan alıkoydular; Allah da onların evlerine ve kabirlerine ateş doldursun!.." diyerek, fevtedilen namaz yüzünden ne kadar kederlendiğini beyan buyurmuştur. Rahmet ve şefkat peygamberinin bu sözü, vakte riâyet hususunda mü'minlere çok manalar ifade etmeli değil midir?

Namaz, mü'minin günde en az beş defa içine girip temizlendiği, sonsuzluğa doğru akıp giden bir tevbe ırmağı ve arınma kurnasıdır. O, savaş meydanında mücadele anlarında bile hakkı verilmesi gereken çok önemli bir vazife, emin bir sığınak, mühim bir kurbet vesilesi ve en kısa bir vuslat yoludur.

Abdullah İbn Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile birlikte Necid tarafına doğru gazaya gitmiştik. Düşmanın hizâsına varınca, onlara karşı saf düzenine geçtik. O sırada namaz vakti girdi ve Allah Rasûlü hemen namaza durdu. Ashab'ın bir kısmı da O'nun peşi sıra namaza durdu. Diğer kısım ise, yönünü düşmana çevirdi. Resûlullah, kendisiyle birlikte olanlarla beraber rükûa vardı ve iki defa sec-

de etti. Derken, beraber namaz kılanlar, henüz kılmamış olan grubun yerlerini aldılar. Ötekiler de gelip Resûlullah'ın arkasında saf bağladılar. Allah'ın Elçisi, onlarla beraber de rükûa varıp iki secde etti ve selâm verdi. Ondan sonra, o iki grubun her biri nöbetleşe kıyâma durup kendi kendilerine birer defa rükûa vardılar ve ikişer secde edip namazı tamamladılar."

Evet, İnsanlığın İftihar Tablosu'nun, savaş yapılacağı zaman bile vakit girer girmez namaza yönelmesi; bir taraftan düşmanın saldırmasına meydan vermemek için tedbir alması, diğer yandan da namazı ve hatta cemaati kat'iyen ihmal etmemesi yine inananların gönüllerinde ibadete ihtimam hislerini tutuşturmalı değil midir? Dahası, Kur'ân-ı Kerim'de bu meseleye hususi bir sayfa ayrılmış olmasının hikmeti ne olsa gerektir? (Nisâ, 4/102) Dinimiz namaza bu kadar önem verdiği halde, o ölçüde zor şartlar içinde bulunmayan insanların gevşeklik göstermeleri dini hafife almaktan, Allah'ın değer verdiğini tahkir etmekten ve lâubâlilikten başka ya nedir?

Namazın Şikâyeti ve Ruhsatlar

İslamiyet neye, ne ölçüde ruhsat vermişse, bunların hepsi bellidir; artık dinin hükümleriyle oynamak ve yeni ruhsat alanları ihdas etmek mümkün değildir. Namazı son âna bırakmak da ancak tembel insanların işidir. Bugün vaktin sonuna kadar bekleyenler, yarın "cebren linnoksan" (eksikleri kapama, yaraları sarma) vazifesi görmeleri için vaz'edilen sünnetleri de terkederler; bir başka gün farzı da sağından solundan kırpıp kolunu kanadını kırarlar. Böylece bir kolu çolak, bir ayağı sakat, bir burnu kırık ve bir kulağı kopuk bir namaz ortaya koyarlar. O namaz, berzah hayatında da, karşılarına öyle arızalı, kusurlu, aksak ve topal bir yol arkadaşı olarak çıkar ve kendilerinden şikâyetçi olur. Nitekim, kıyamet gününde insanın ilk hasmının

rükû ve sücûdu hakkıyla tamamlanmayan namaz olduğu ve öyle bir namazın sahibinin yakasına yapışıp "Beni zayi ettiğin gibi Allah da seni zayi etsin!" diyeceği haber verilmiştir.

Hususiyle bu daire içinde, ibadet kendileri için esas olan ve varlıklarını dini ihyaya adamış bulunan insanlar arasında ibadetlerde ve hâssaten namazda kusur edilmemelidir. Namazı son âna bırakmak ve verip veriştirmek, kulluk âdâbına yakışmayacağı gibi şahs-ı manevînin imajını da yaralar ve temsilin gücünü zayıflatır. Bu da, bütün bir cemaatin hukukuna tecavüz etmek ve amme hukukunu çiğnemek sayılır. Ayrıca, hizmetlerin bereketini de alıp götürür; zira, hayırlı işlerin bol ürün vermesi Allah ile irtibata bağlıdır.

Diğer taraftan, "ille de ruhsatlar" deniliyorsa, o ruhsatlar da yine Sahib-i Şeriat'ın vaz'ettiği kıstaslar ve kriterler içinde ele alınmalıdır. Mesela, mezhebimize göre namazın ne zaman iki rekâta kadar kısaltılacağı ve nerede cem' edileceği bellidir. Özel durumu olanlara yine hususî mahiyette bir kısım hükümlerle amel etmeleri söylenebilir. Çünkü, belli şartlar mevcutsa, dinin tanıdığı ruhsatları uygulamakta bir mahzur yoktur; Allah'ın bir lütfu sayarak onları tatbik etmek esastır. Aksi halde, din zorlaştırılmış ve ruhsatlarla yapılabilecek bazı şeyler ruhsatsız bütün bütün terkedilmiş olur. Ne var ki, mü'minler, o ruhsatların çerçevesini aşmamakla ve hep dinin çizdiği dairede hareket etmekle mükelleftirler. Kendi kendilerine kanun vaz'edemez; hususi hadiseler için belirlenen af alanlarını ve izinleri umumî ve genel kaidelermiş gibi değerlendiremezler. Yoksa, Allah muhafaza, hiç farkına varmadan bir takım ruhsatları hayat tarzı, fer'î düsturları da temel kriterler gibi algılama yanlışlığına düşerler.

Hazreti Üstad, "Sakın deme, 'Benim namazım nerede, şu hakikat-i namaz nerede!' Zira bir hurma çekirdeği, mânen bir

hurma ağacı gibidir." buyurarak, namaz kılarken onun manasını anlamayan ve gönlünde hissetmeyen âmi bir insanın amel defterine bile bir ibadet hissesi kaydolacağını belirtmiştir. Bir hurma çekirdeğinden tâ mükemmel bir hurma ağacına kadar pek çok mertebeler bulunduğu gibi, namazın da derece derece olduğunu ama her mertebedeki namazın mutlaka ibadetin nurundan pay aldığını söylemiştir. Cenâb-ı Hakk'ın, herkesin namazına bir mükâfât ihsan edeceğine inancım tamdır. Lâkin, bu uzun karalamadan maksadım; bizden istenenin namazın hakikatine, ruhuna ve özüne ulaşmak olduğunu hatırlatmaktır.

Affınıza sığınarak ve dualarınızı umarak, bu faslı da yine Muhterem Hocamızın dilinden dökülen hakikat incilerinden birisiyle bitireceğim: "Şayet Hazreti Üstad'ın İhlas Risalesi için "Lâakal on beş günde bir okunmalı!" dediği misillü, bir makaleyi nazara verecek olsaydım, Yeşeren Düşünceler'deki "Namaz" yazısının belli periyotlarla müzakere edilmesini salıklardım."

SONSÖZ

"Sana ölüm gelip çatıncaya kadar Rabbine ibadet et."[306] ve "Ben cinleri ve insanları sırf Beni tanıyıp yalnız Bana ibadet etsinler diye yarattım."[307] âyet-i kerimelerinde insanın yaratılış gayesinin Yüce Mevlâ'ya iman ve ibadet etmek olduğu ve bu vazifeyi son âna kadar devam ettirmesi gerektiği açıkça ifade ediliyor. Yüce Mevlâ bizden önce iman sonra da ibadet istiyor. İman çekirdeğinin neşvü nema bulması, onun salih amellerle işletilmesine ve beslenmesine bağlıdır. Kalp saksısında gizli iman habbesi ibadetler ve hele namazla sulanıp takviye edilmezse o çekirdeğin zamanla çürüyüp kısır kalması kaçınılmaz gözüküyor.

Şöyle böyle inandığımız değerleri, kalıcı hale getirmek ve onu kendimize mal etmek istiyorsak ibadetlere ve bilhassa namaza yoğunlaşmamız şart. Zira insana manevi yolculuğunda en çok mesafe kat ettiren ibadetlerin başında namaz gelir. Namaz hem dünyada hem de ahirette kulu koruyup ona sahip çıkan bir arkadaş gibidir. Kişi namazlarını mükemmel

306 Hicr Sûresi 15/99
307 Zâriyât Sûresi 51/56

kılmaya çalıştığı müddetçe o namaz kendisini tıpkı bir dost, samimi bir arkadaş gibi kötülüklerden korur. O, vicdanda sahibini uyaran bir bekçi gibidir. Harama baktığında gözüne perde olur. Günaha yürüdüğünde yönünü başka yere çevirir, haram konuşmaya yeltendiğinde ağzını kapatır. Namazla şu veya bu seviyede içli dışlı olan her insan bu dediklerimizi çok defa tecrübe etmiştir.

Namaz, insanı günahlara girmekten alıkoyduğu gibi ahirette de yalnız bırakmaz. Yeni bir ülkeye gitmiş yabancı bir kimse nasıl havaalanında karşılanıp sonra ikamet edeceği yere bir refakatçi tarafından götürülürse namaz da ahiret ülkesinde kula arkadaşlık yapacak bir dost ve refakatçidir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki o dostu önceden oraya gönderecek olan da kulun kendisidir. Kul, ne kadar çok namaz kılar ve onu mükemmel bir şekilde yerine getirmeye çalışırsa o namazlar ebedî yolculukta ona refik olacak; gökçek yüzlü; boyu posu, edası endâmıyla hiçbir tarafı tenkit edilemeyecek uhrevî bir misâlî vücuda sahip olarak refakat edecektir. Binaenaleyh namaz kılmak ve onu güzelleştirmek her müminin birinci önceliği olmalıdır.

Şüphesiz ki bu yolda en büyük rehberimiz Resûlullah Efendimiz'dir. Ki onun namaz hayatı eserin birinci bölümünde detaylı bir şekilde izah edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra da O'nun terbiyesiyle yetişen sahabe nesli ve sonraki nesillerden ta günümüze dek pek çok büyüğün namaz hayatları örnek olarak işlenmiştir.

Şu noktaya özellikle dikkatinizi çekmek isteriz ki kitabı okuduktan sonra "Benim namazım nerede! O büyüklerin kıldıkları namaz nerede!" deyip ümitsizliğe kapılmayın ve karamsar olmayın. Zira hangi seviyede kılınırsa kılınsın namazın hakikati tesir eder. Hem kılanın durumuna göre namazın muhtevası

hurma çekirdeği ile hurma ağacı arasındaki icmal-tafsil farkı gibi değişiklik gösterebilir. Çekirdek öz olarak hurma ağacının bütün özelliklerini taşır. Ağaç özet ve kompleks durumdaki çekirdeğin mufassal yani açılmış şeklinden başka bir şey değildir. Öyle de sıradan ve düz kulların namazı -hissetmeseler ve şuurları taalluk etmese bile- büyük bir velinin namazı gibi namaz hakikatinin nurundan hissedardır. Herkesin kıldığı namaz, derecesine ve gayretine göre onun dünyasını aydınlatır. Evet, nasıl hurma çekirdeğinden hurma ağacına kadar pek çok farklı mertebe söz konusu ise namazın dereceleri de aynı şekilde farklı farklıdır ve herkes o nurdan derecesine göre istifade eder.[308] Bu durumda bize düşen şey "Bir şey bütün bütün elde edilmezse, bütün bütün elden kaçırılmaz." kaidesiyle hareket etmek yani bir taraftan namazlarımıza devam etmek diğer taraftan da kıldığımız namazların kalitesini yükseltmek ve onlara derinlik ve enginlik kazandırmaktır. Bunun için örnek olması ve bizde namaz bilincini tetiklemesi düşüncesiyle onu aşkla, şevkle yerine getiren müstesna kâmetleri işlemeye çalıştık. Namazın ehemmiyeti, nasıl kılınması gerektiği ve onu hakkıyla eda edenlerin nasıl eda ettiklerini misalleriyle vermeye özen gösterdik.

Bu arada şu hususa temas etmekte fayda mülahaza ediyoruz. Kitapta günde bin rekât namaz kılan insanlardan en az yüz rekât namaz kılana ve her gecesini namazla ve evrad ü ezkârla geçiren pek çok örnek verdik. Zihnimize "Bu kadar çok namaz nasıl kılınır ve bu kadar çok süre nasıl ibadet edilir?" soruları akla gelebilir. Buna bir iki açıdan cevap verilebilir. Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki zikri geçen insanlarla bizim gibi insanlar arasında zamanı değerlendirme ve öncelikler konusunda zihniyet farklılığı söz konusu. Bir kere o insanların

---

[308] Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler*, Yirmi Birinci Söz, Birinci Makam, s. 290

hayatının merkezinde ibadet ve Hakk'a kulluk vardı. Dolayısıyla vakitlerini öncelikle bu istikamette harcıyorlardı. Ayrıca onlar dünyaya dünya kadar, ahirete de ahiretin gerektirdiği kadar ehemmiyet veriyor ve ona göre davranıyorlardı. Bunun yanında mâlâyânî sayılabilecek şeylere karşı da tamamen kapalıydılar. Dolayısıyla bu seviyede ibadet etmelerini tabii karşılamak gerekir.

İkinci olarak namazı güzel eda etmek ve namazla kanatlanmak salih bir dairenin kilidini açan sırlı bir anahtar gibidir. Çok namaz kılmaya gayret eden ve onu mükemmel bir şekilde eda etmeye çalışanlar Allah'a yakınlaşma (kurbiyet) yolunda ciddi mesafeler kat ederler. Cenâb-ı Hak da onların bu say ü gayretlerine ekstra lütuflar ihsan eder. Onlar ihsan şuuruyla eda ettikleri ibadetlerin karşılığında Mevlâ'dan böyle mukabele görünce zikre ve taate olan iştiyakları daha da artar. Böylece vakitlerini hep bir salih daire (doğurgan döngü) içinde geçirir dururlar. Hiç şüphesiz Allah'ın onlara lütfettiği önemli ihsanlardan biri zamanlarına bereket vermesi az zamanda çok şey yapabilme imkânı bağışlamasıdır. Tasavvufi ifadesiyle buna bast-ı zaman (zamanın açılması, genişlemesi, bereketlenmesi) denir. Binaenaleyh onlar bu bereketle her gün yüzlerce rekât namaz kılmış ve bu lütf-u ilâhiyi yine Allah yolunda harcayarak onun şükrünü kendi cinsinden eda etmişlerdir. Öyleyse zamanını bereketlendirmek isteyenlerin yolu yine namaz kılmaktan ve namaza tutkun olmaktan geçiyor denilebilir.

Dikkat çekilmesi gereken bir başka husus da şudur: Bu kitapta başta Allah Resûlü olmak üzere misal kabilinden zikredilen namaz hayatlarını zikretmekten maksat, menkıbe Müslümanlığını öne çıkarmak değildir. Kur'ân-ı Kerim "İşte onlar bir ümmetti, geldi geçti... Onların kazandığı kendilerine, sizin

kazandığınız da sizedir…"[309] derken bizlere önemli bir hususu hatırlatmaktadır. Başkalarının kulluk adına ortaya koydukları şeyleri anlatmak şahsımızı ve başkalarını gayrete getirme, aşk ve şevki artırma adına faydalı olsa da esas olan bizim o hayatlardan ibret alıp mezkûr güzellikleri kendi hayatımıza elimizden geldiğince yansıtabilmektir. Müslümanlığın ruhunda pasiflik, monotonluk ve mevcutla iktifa yoktur. Aksine sürekli daha iyiyi ve daha güzeli yakalama azmi vardır. Dolayısıyla bu husus ibadetler için de mevzubahistir. Namaz vesair ibadetlerimizi daha şuurluca eda etmek ve daha güzelini yapabilmek için gayret etmek tabii ki her Müslümanın ulaşmak istediği bir hedef olmalıdır.

Son olarak şunu ifade etmek isteriz ki, eğer bu kitap namaz bilinci ve onu daha güzel eda etme adına vicdanlara bir kıvılcım düşürebilmişse telif maksadına ulaşmış demektir.

Namazlarımızı mükemmelleştirmek ve hayatımızı namazla güzelleştirmek duasıyla…

---

309 Bakara Sûresi, 2/134,141

İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR

Abdulhalim Mahmud; *el-Ârif billah*, Dâru’l-Maarif, Kahire 1994

——, *İmamu’t-Tâbiîn*, Daru’l-Maarif, Kahire, 1996

——, *Seyyidüna Zeynü’l-âbidin*, Daru’l-Maarif, Kahire, 2. baskı, 1999

Abdurrezzak, Ebû Bekr Abdurrezzak İbn Hemmâm (126–211h.); *el-Musannef, [Tahkîk: Habîburrahmân el-A’zamî]*, I-XI, el-Meclisü’l-ilmî, Beyrut, 1403/1983

Abdüssettâr eş-Şeyh; *A’lâmu’l-Müslimîn-40 Ömer İbn Abdilaziz,* Daru’l-Kalem, Dimaşk 3. baskı 2005

Aclûnî, İsmâîl İbn Muhammed (v.1162); *Keşfü’l-hafâ ve müzîlü’l-ilbâs*, I-II, Müessesetü’r-risâle, Beyrut, 1988.

Ahmed Ferid, *Tezkiyetü’n-nüfus ve terbiyetuha kema yukarriruhu ulemaü's-selef*; İbn Receb el-Hanbeli, İbn Kayyim, Ebû Hamid Gazzali Ahmed Ferid ; tahkik Macid İbn Ebi'l-Leyli. Beyrut , Dârü'l-Kalem, [t.y.]

Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdillah eş-Şeybânî (164-241 h.); *el-Müsned*, I-VI, Müessesetü Kurtuba, Mısır, trs.

Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali İbn Sultan Muhammed Ali el-Kari, *Mirkâtü’l-Mefâtih*, Dâru İhyai’t-Türas, t.y. tsz.

Aliyyü'l-Müttakî, (v. 975); *Kenzu'l-ummal*, c.1-16, Beyrut, 1399-1979

Âlûsî, Ebu's-Senâ Şehabeddin Mahmud İbn Abdillah (v. 1270/1854); *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'u'l-mesânî*, I-XXX, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed İbn el-Hüseyin (384-458 h.); *es-Sünenü'l-kübrâ*, I-X, Mektebetü dâri'l-bâz, Mekke, 1414/1994.

——, *Şuabü'l-Îmân*, *[Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl]*, I-IX, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1410/1990.

——, *Delâilü'n-nübüvve*, I-VII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1985.

——, *Menakıbü'ş-Şafii [*thk. es-Seyyid Ahmed Abbas Sakr*]*, I-II, Kahire, Dârü't-Türas, 1971

Bezzâr, Ebûbekr Ahmed İbn Amr İbn Abdülhâlık (v.215-292); *el-Müsned*, *[Tahkik: Abdulkâdir Arafât]*, I-III, Müessesetü ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut/ Medine, 1409 h.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed İbn İsmâîl el-Buhârî (v.256 h); *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VI, Dârü İbni Kesîr (Yemâme), Beyrut, 1407/1987.

Deylemî, Ebû Şucâ' Şîreveyh İbn Şehredâr (445-509 h.); *el-Müsnedü'l-firdevs bi me'sûri'l-hitâb*, *[Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl]*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1986.

Dârakutnî, Ebu'l-Hasan Ali İbn Ömer (306-385 h.); *Sünenü'd-Dârakutnî*, I-IV, [Tahkik: es-Seyyid Abdullah Haşim Yemânî el-Medenî], Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1386/1966.

Ebû Dâvûd, Süleyman İbn Eş'as es-Sicistânî (202-275 h.); *es-Sünen*, [Tahkîk: Muhammed Muhsin Abdülhamîd], I-IV, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, tsz.

Ebû Nuaym, Ahmed İbn Abdillâh el-İsbehânî (v. 430 h.); *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, I-X, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut-1405 h.

——, *Sahabeden günümüze Allah dostları,* Ebû Nuaym Ahmed İbn Abdillah İbn İshak İsfahani Ebû Nuaym İsfahani, 430/1038, Ebü'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman İbn Ali İbnü'l-Ferec ; trc. Sait Aykut, İstanbul, Şule Yayınları, 2003

Ebû Talib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, Dâru Sadır, Beyrut tsz.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1361/1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*; İstanbul, Eser Kitabevi

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed İbn Muhammed (450-505 h.); *İhyâu ulûmi'd-dîn,* I-IV, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

Gülen, M. Fethullah; *Diriliş Çağrısı,* Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, İstanbul,

——, *Asrın Getirdiği Tereddütler-4*, Nil Yayınları, İstanbul, 2007

——, *Sonsuz Nur*; Nil Yayınları, İstanbul, 2008

——, *Yeşeren Düşünceler*, Nil Yayınları, İzmir, 1999

——, *Ufuk Turu (Röportaj Eyüp Can)*, İstanbul, Mega Basım Yayın, 1995

Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed İbn Ali Ebû Bekr (393-463 h.); *Târîh-u Bağdâd*, I-XIV, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

Hâkim, Ebû Abdillah Muhammed İbn Abdillah en-Neysâbûrî (321-405 h.); *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, I-V, Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1990.

Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillah Muhammed İbn Ali İbn el-Hasen, *Nevâdiru'l-usûl fî ehâdîsi'r-Resûl, [Tahkîk: Abdurrahman Amîra]*, I-IV, Dâru'l-cîl, Beyrut, 1412/1992.

Heysemî, Ali İbn Ebî Bekr el-Heysemî (v.807 h); *el-Mecmeu'z-Zevâîd*, I-X, Dârü'r-Reyyân li't-Türâs-Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Kâhire, Beyrut, 1407 h.

Heytemi, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Heytemi, *Hayrâtü'l-Hisân*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983

Hucviri, *Keşfu'l-Mahcûb*, y.y. tsz.

İbn Arabî, *Ahkamu'l-Kur'ân*, Daru'l-Fikr, Beyrut tsz.

İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Sikatüddîn Ali İbn Hasan İbn Hibetullah (v. 571/1176); *Târîh-u Dimaşk*, I-LXX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1417/1996.

İbn Ebî Hatim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tsz.

İbn Ebî Şeybe, Abdullah İbn Muhammed (v. 235 h.); *el-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr*, [Tahkîk: Kemal Yusuf el-Hût], I-VII, Mektebetü'r-Ruşd, Riyad, 1409 h.

İbn Esîr, Ebü's-Saadat Mecdüddin Mübarek İbn Muhammed İbnü'l-Esir, *Câmiu'r-Usûl fi Ehâdîsi'r-Resûl*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 1980.

——, *Üsüdü'l-Gâbe*, Dârü'ş-Şaab, Kahire 1970

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalani, *Tehzibü't-Tehzib*, Dâru Sadır, Beyrut 1968

İbn Hallikan, *Vefayât*, Dâru Sadır, Beyrut 1978

İbn Harrat, Ebû Muhammed Abdülhak İbn Abdürrahim İbn Abdullah İbnü'l-Harrat, *es-Salat ve't-Teheccüd*, Dârü'l-Vefa, Mansure 1992

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed İbn İshak İbn Huzeyme es-Sülemi İbn Huzeyme, *Sahih*, *el-Mektebetü'l-İslâmiyye*, Beyrut 1975

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Ömer İbn Kesîr ed-Dimaşkî (v. 774 h.); *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, I-IV, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1401 h.

İbn Mâce, Muhammed İbnYezîd el-Kazvînî (207-275 h.); *es-Sünen*, I-II, Dârü'l-Fikr, Beyrut,trs.

İbn Sa'd, Ebû Abdillah Muhammed İbn Sa'd el-Menî' (168-230 h.); *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-VIII, Dâru sâdir, Beyrut, tsz.

İbn Tağriberdî, *en-Nücumü'z-Zahire*, Vizaretü's-Sekâfe ve'l-İrşad, Kahire 1929.

İbnü Ebiddünya, Ebû Bekr Abdullah İbn Muhammed İbn Ubeyd İbn Ebü'd-Dünya, *es-Samt ve Âdâbü'l-Lisân*, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1986

İbnü'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman İbn Ali İbnü'l-Cevzi, *Sıfatü's-Safv*e, Dârü'l-Maârif, Beyrut 1979.

İbnü'l-Mübârek, Abdullah (118-181 h.); *ez-Zühd*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

İbrahim Hakkı Erzurumi, *Marifetname*, İstanbul, Matbaa-i Amire, y.y. 1284

İmam Gazali, *İhyau Ulumiddin*, Bedir Yayınevi, tercüme: Ahmet Serdaroğlu, İstanbul,

İmam-ı Rabbanî, *Mektubat*, Hilal Yayınları, Ankara 1962.

İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul tsz.

Kâdı İyâz, Ebü'l-Fazl İyaz İbn Musa İbn İyaz el-Yahsubi Kadi İyaz, *Tertîbü'l-Medârik ve Takrîbü'l-Mesâlik*, Dârü'l-Mektebeti'l-Hayat, Beyrut 1967.

Kuzâî, Ebu Abdillah Muhammed İbn Selame İbn Ca'fer Kudai, *Müsnedü'ş-Şihâb*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985.

Mamer İbn Râşid el-Ezdî, *el-Câmi'*, *el-Meclisü'l-İlmi*, Beyrut 1983.

Mevlânâ, *Mesnevi*, Trc: Şefik Can, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997.

Mizzî, Ebü'l-Haccac Cemaleddin Yusuf İbn Abdurrahman İbn Yusuf Mizzi, *Tehzibü'l-Kemal*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1987.

Muhammed İbn Nasr el-Mervezî, *Ta'zîmi Kadri's-Salât*, y.y. tsz.

Muhammed İbn Tâhir el-Makdisî, *Zehîretü'l-Huffâz*, Dârü's-Selef, Riyad 1996.

Münavî, Zeynüddin Muhammed Abdürrauf İbn Tâcu'l-ârifîn İbn Ali Münavi, e*l-Kevakibü'd-dürriyye fî teracimi's-sadeti's-sufiyye*, Kahire 1938

Münzirî, *Terğîb*, Dârü't-Türas, Kahire tsz.

Necmettin Şahiner, *Son Şahitler*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1993

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed İbn Şuayb (215-303 h.); *es-Sünen*, [Tahkîk: Abdülfettah Ebû Gudde], I-VIII, Mektebetü'l-matbûâti'l-İslâmiyye, Halep, 1406/1986.

——, *es-Sünenü'l-kübrâ* [Tahkîk: Abdulğaffâr Süleyman el-Bündârî], I-VI, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1411/1991.

Nursî, Said (v. 1960), *Sözler*, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2007

——, *Lema'alar*, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2007

——, *Mesnevî-i Nuriye*, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2007

Saîd İbn Mansûr, *Sünen*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985.

Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman İbn Ebî Bekr Suyuti, *Câmiu'l-Ehâdîs*, Matbaatu Hattab, y.y. tsz.

——, *Şerhu Sünen-i İbn-i Mâce*,

Şa'ranî, Ebû Abdurrahman Abdülvehhab İbn Ahmed İbn Ali el-Mısri Şa'rani, *Tenbihu'l-Muğterrin*, el-Matbaatü'l-Meymeniyye, Kahire 1990

Taberânî, Ebu'l-Kâsım Muhammed İbn Ahmed et-Taberânî (v. 360 h.); *el-Mu'cemül-kebîr*, [Tahkîk: Hamdi İbn Abdilmecîd es-Selefî], I-XX, Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, Musul, 1404 h.

——, *el-Mu'cemül-evsat*, [Tahkîk: Hamdi İbn Abdilmecîd es-Selefî], I-X, Dâru'l-Harameyn, Kahire, 1415 h.

——, *el-Mu'cemüs-sağîr*, [Tahkîk: Hamdi İbn Abdilmecîd es-Selefî], I-II, el-Mektebu'l-İslâmî/Dâru Ammân, Beyrut/Amman, 1405/1985.

Tirmizî, Ebû Abdullah Muhammed İbn Ali İbn Hasan Hakim et-Tirmizi, *el-Emsâl mine'l-kitâb ve's-sünne*, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiye, Beyrut 1989.

——, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-V, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Ahmed İbn Osman Zehebi, *el-İber*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985.

——, Menakıbu İmam Ebî Hanife, *Dârü'l-Kütübi'l-Arabiyye*, Kahire tsz.

——, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, I-XXIII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1413 h.